

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

İBNU'R-RÛMÎ VE ŞİİRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Muhammed ALANKO

Danışman
Prof. Dr. Yahya SUZAN

Haziran - 2022
BATMAN

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL VE ONAYI

Muhammed ALANKO tarafından hazırlanan “İbnu’r-Rûmî ve Şiirleri” adlı tez çalışması 24/06/2022 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/~~oy çokluğu~~ ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all materials and results that are not original to this work.

İmza

Muhammed ALANKO

Tarih: 24.06.2022

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBNU'R-RÛMÎ VE ŞİİRLERİ

Muhammed ALANKO

BATMAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: Prof. Dr. Yahya SUZAN

2022, 80 Sayfa

Jüri

Prof. Dr. Yahya SUZAN

Doç. Dr. Ahmet TEKİN

Dr. Öğr. Üys. Cüneyt MARAL

İbnu'r-Rûmî hicrî 3. yüzyılda Abbâsî döneminde yaşamış önemli Arap şairlerinden biridir. Derin hayalleri ve ilginç görüşleri ışığında nazmetmiş olduğu beyitlerle Arap edebiyatının harika örneklerini sunan şair, çağdaşı Buhturî'den sonra zamanının en iyi şairi olarak kabul edilmiştir. Özellikle hiciv alanında yazmış olduğu beyitler, edebî çevre tarafından hayranlıkla takip edilmesini sağlamıştır. Nitekim rekabet halinde olduğu Buhturî, ona karşı bir haset içerisinde olmasına rağmen onun hiciv alanındaki dahiliğini ikrâr etmiştir. Bunun yanı sıra çocukluğundan itibaren aile fertlerini birer birer kaybeden ve bunun neticesinde karamsar bir ruh hali yaşayan şair, vefat eden aile fertleri üzerine yazdığı beyitlerle Arap edebiyatının harika örneklerini teşkil edecek mersiye kaleme almıştır.

Şiirleri üzerinde bir takım çalışmalar olmasına rağmen muhteva açısından yeterli bir çalışma söz konusu değildir. Bu eksiklikten yola çıkarak yaptığımız çalışma bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde şairin yaşadığı dönem siyasî, sosyal ve ilmi açıdan ele alınmıştır. Birinci bölümde şairin hayatı ve edebî kişiliği işlenmiş ve bu unsurların şiirlerindeki etkisi ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. İkinci bölümde ise nazmettiği şiirlerin muhtevasına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbnu'r-Rûmî, hiciv, Abbâsî, şiir.

ABSTRACT

MASTER’S THESIS

İBNU’R-RÛMÎ AND HIS POEMS

Muhammed ALANKO

**INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES OF BATMAN UNIVERSITY
ARAP DİLİ VE BELAGATI ANABİLİM DALI**

ADVİSOR: Prof. Dr. Yahya SUZAN

2022, 80 Pages

Jury

Prof. Dr. Yahya SUZAN

Doç. Dr. Ahmet TEKİN

Dr. Öğr. Üys. Cüneyt MARAL

İbnu’r-Rûmî who had lived during Abbasid period in the third hijri century, is one of the important Arabic poets. He had versed his couplet with which he offered the great examples of Arabic literature under deep imagination and interesting thoughts. So he had been accepted as the best poet writings of his time after Buhturî. Especially, his verses in irony had provided him to be followed by literary environment in admiration although he was competing with Buhturî, who was jealous of him, Buhturî confessed his genius in irony. On the other hand the poet, who had lost his family members one by one and as a result of this lived a pessimist mood, had written epicedes, which would constitute the great examples of Arabic Literature, on his dead family members.

Even though there are a set of studies on his poems, there isn’t a sufficient study on the content. This study, which we began with this deficiency, consists of three parts. In the first part, the poet’s life and literary personality have been handled. In the second part, his intellectual, spiritual and cultural structure / nature have been handled and the effects of these factors on his poems have been studied in detail. And in the last part, the content of his poems has been handled.

Keywords: İbnu’r-Rûmî, satire, Abbâsî, poem.

ÖNSÖZ

Hicrî üçüncü yüzyılda Abbâsî döneminde yaşayan ve nazmettiği şiirlerle Arap edebiyatına damga vuran İbnu'r-Rûmî, bu edebiyatın en seçkin şairlerinden sayılmıştır. Hayatında pek çok sıkıntılarla karşılaşmış olması onu huysuz ve karamsar bir şahsiyete dönüştürmüştür. Özellikle hayatta kaldığı süre zarfında tüm aile bireylerini kaybetmiş olması, onun böyle bir ruh haline sahip olmasına neden olmuştur.

İbnu'r-Rûmî karşılaştığı toplumsal ve bireysel sorunları şiirlerine taşımış ve bunları ustaca işlemiştir. Toplumda ve bireyde gördüğü sorunları bir ıslah edici rolüyle şiirlerine almış ve bu sorunlara karşı eleştiri içerikli hicivler nazmetmiştir. Öte yandan vefat eden aile bireyleri üzerine duygu yüklü mersiye nazmetmiştir. Özellikle ortanca oğlu Muhammed için nazmettiği mersiye Arap edebiyatının en iyi mersiyelelerinden sayılmıştır. Hiciv ve mersiye'nin yanı sıra tasvir şiirleriyle de öne çıkan şair, tabiat üzerine yaptığı tasvirlerle bu alanın ustası Sanevberî'ye (öl. 334/945-946) benzetilmiştir.

Nazmettiği şiirlerle Arap edebiyatında büyük bir öneme sahip olan İbnu'r-Rûmî'nin şiirleri üzerine bir takım çalışmalar yapılmış olsa da muhteva açısından yeterli bir çalışmadan söz edemeyiz. Bu eksiklikten yola çıkarak yaptığımız çalışmada İbnu'r-Rûmî ile şiirlerinin Arap edebiyatındaki önemine değindik. Bu çalışmamız bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde şairin nazmettiği şiirlerin daha iyi anlaşılması bakımından yaşadığı dönemin siyâsî, sosyokültürel, ilim ve edebiyat durumları ele alınmıştır. Birinci bölümde şairin hayatı, ailesi, ders aldığı hocaları ve edebî kişiliği konusunda bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise şairin divanından bahsedilmiş ve bu divanda göze çarpan şiir türleri belli başlıklar altında ele alınmıştır.

Lisans ve yüksek lisans dönemlerindeki eğitim hayatıma derin ilmi ve engin tecrübeleriyle katkı sağlayan, bana Arapçayı en saf ve en doğru yollarla sevdiren, bıkmadan usanmadan bana desteklerini sunan saygı değer hocam Prof. Dr. Yahya SUZAN'a dualarımı ve şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca hayatımın her alanında olduğu gibi bu tez çalışmasında da her daim desteklerini sunan, beni ben yapan anneme ve babama teşekkür ediyorum. Yaşadığı büyük bir hastalığa rağmen daima yanımda olan ve dualarıyla çalışmamın en büyük destekçilerinden olan kız kardeşime teşekkür ediyorum. Son olarak sevecen halleriyle hayatıma renk katan diğer kardeşlerime ve kardeş gördüğüm arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Muhammed ALANKO

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
İBNU'R-RÛMÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM.....	1
1. Siyasî Durum	1
2. Sosyokültürel Durum	7
3. İlmî ve Edebî Durum.....	9
BİRİNCİ BÖLÜM	12
İBNU'R-RÛMÎ'NİN HAYATI	12
1.1. İsmi, Nesebi ve Ailesi	12
1.2. Kişiliği ve Fiziksel Özelliği	14
1.3. Eğitim Hayatı	20
1.4. Vefatı	22
İKİNCİ BÖLÜM.....	25
İBNU'R-RÛMÎ'NİN DİVANI VE ŞİİRLERİ.....	25
2.1. Divanı.....	25
2.2. Şiir Türleri.....	26
2.2.1. Hiciv	26
2.2.1.1. Bireysel Hiciv	27
2.2.1.2. Topluluklar Üzerine Hiciv.....	35
2.2.1.3. Ahlaki Kusurlar İle Hiciv	39
2.2.1.4. Fiziki Kusurlar İle Hiciv	42
2.2.2. Medih	43
2.2.3. Mersiye.....	52
2.2.3.1. Evlatlarıyla İlgili Mersiyeleri.....	54
2.2.3.2. Eşiyle İlgili Mersiyeleri	56

2.2.3.3. Kardeşiyle İlgili Mersiyeleri.....	57
2.2.3.4. Basra Mersiyesi	58
2.2.4. Tasvir.....	60
2.2.3.1. Tabiat Tasviri	60
2.2.3.1. şarap Tasviri	62
2.2.3.1. Renk Tasviri	63
2.2.3.1. Yaşlılık Tasviri.....	64
2.2.3.1. Yiyecek Tasviri	65
2.2.3.1. Ramazan Ayı Tasviri.....	66
SONUÇ	67
KAYNAKLAR	69

GİRİŞ

İBNU'R-RÛMÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM

1. Siyasî Durum

Abbâsî devleti, Emevî devletinin yıkılmasından sonra kurulan ve beş asır boyunca hilafeti elinde bulunduran bir İslâm devletidir. Bu devlet 132/750 yılında kurulmuş ve devletin başkenti olan Bağdat'ın düşmesiyle 656/1258 yılında yıkılmıştır.

Abbâsî dönemi çok uzun bir dönemi kapsadığından dolayı bu dönemi hem siyasî hem de edebî açıdan, özellikle de siyasî – edebî açıdan birlikte sınıflamak oldukça zor olmuştur. Bu nedenle edebiyat tarihçileri ile siyaset tarihçileri beş asırdan fazla süren Abbâsî dönemini gerek edebî gerek siyasî açıdan tasnif ederken zorluk çekmişlerdir. Tasnif yapmanın zorluğu ve siyasî güç değişimlerinin edebî hayatı da etkilediği göz önünde bulundurulduğunda, yaygın görüşe göre Abbâsî dönemini şu şekilde tasnif etmek mümkündür:¹

I. Abbâsî Dönemi (132-232 / 750-847)

II. Abbâsî Dönemi (232-334 / 847-945)

III. Abbâsî Dönemi (334-447 / 945-1055)

IV. Abbâsî Dönemi (447-656 / 1055-1258)²

132/750 yılında Ebû'l-'Abbâs es-Saffâh'ın (öl. 136/754) halife olmasıyla birlikte İslâm tarihinde Abbâsî adı verilen yeni bir dönem başlamıştır. Birinci Abbâsî dönemi olarak adlandırılan dönem, birinci halife Ebû'l-'Abbâs es-Saffâh ile başlamış ve dokuzuncu Halife Vâsık Billâh (öl. 232/847) ile sona ermiştir. Bu dönem siyasî ve sosyal açıdan pek çok önemli değişikliğin yaşandığı bir dönem olması hasebiyle “el-'Asru'z-Zehbî (Altın Çağ)” olarak da adlandırılmıştır. Bu dönemde hilafet makamının gücü, bu makamın sağladığı tam bağımsızlık ve siyasî ile idarî gücü elinde bulunduran halifelerin devlet içerisinde üst düzey yönetimi oluşturması gibi durumlar göze çarpmıştır. Halifeler sahip oldukları yetkiler sayesinde devletin birliğini muhafaza etmiş ve devlet aleyhine yapılan ayaklanmaları bastırabilmişlerdir.³

Abbâsî halifeleri, Araplardan ziyade devletin kurulmasında katkıları olan acemlere güvenmiş ve Arapları yönetimden uzak tutmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla bu dönemde İranlılar devletin üst kademelerine getirilmiş ve sahip oldukları geniş nüfuz sayesinde Abbâsî siyasetine büyük ölçüde yön vermişlerdir. Öyle ki Halife el-Mansûr

¹ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Abbâsiler Dönemi)*, 1. Baskı (Erzurum: Fenomen, 2021), 20-22.

² Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye* (Kâhire: Hindâwî, 2013), 395, 553, 633, 797.

³ Muhammed Süheyl Takkûş, *Târîhu'd-Devleti'l-'Abbâsiyye*, 7. Baskı (Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 2009), 33.

(öl. 158/775) döneminde devletin başkenti, Emevî taraftarlarının yoğun bulunduğu Şam'dan İran sınırındaki Bağdat'a taşınmıştır. Nihayetinde İranlılar Bağdat ile kendi nüfuzlarına tabi olan bölgelerde idarî ve askerî mekânizmaya egemen olmuşlardır.⁴

İkinci Abbâsî dönemi ise Mütevekkil 'Alellâh'ın (öl. 247/861) hicrî 232 yılında halifelîğe geçmesiyle başlamış ve Büveyhilerin hicrî 334 yılında Bağdat'ı ele geçirmeleriyle sona ermiştir.⁵ Devlet yönetiminde Türklerin büyük bir etkisi söz konusu olduğundan bu dönem "Türk Dönemi" olarak da adlandırılmıştır. Nitekim bu dönemde Türkler hem siyasî hem de askerî yönetime fazlasıyla hakim olmuştur.

9. Abbâsî halifesi Vâsık Billâh (öl. 232/847) kendisinden sonra halife olacak kişiyi belirlemeden vefat etmiştir. Dolayısıyla bu durum halife Vâsık'tan sonra kimin halife olacağı tartışmasını beraberinde getirmiştir. Akabinde Abbâsîlerin onuncu halifesini seçmek üzere bir toplantı yapılmıştır. Türk komutanlarının da yer aldığı bu toplantıda Muhammed b. Vâsık'a biat edilmesine karar verilmiştir. Fakat halifelik için onun yaşça çok küçük olduğu öne sürülerek bu karara karşı çıkmıştır. Türk komutanlarından Vasıf, Mütevekkil'in (öl. 247/861) halifelîğe daha uygun olduğunu ileri sürmüş ve bunun üzerine Mütevekkil davet edildiği mecliste Türkler tarafından halife olarak seçilmiştir. Böylece Mu'tasım'dan (öl. 227/842) sonra ikinci kez Türklerin etkisiyle bir şahıs Abbâsî halifelîğine getirilmiştir.⁶

Her ne kadar halife seçilmesinde Türklerin büyük bir etkisi olsa da Mütevekkil Türklerin yönetimde fazla söz sahibi olmasından rahatsızlık duymuştur. Dolayısıyla Türkleri yönetimden uzaklaştırmayı esas alan bir politika takip etmeye başlamıştır. İlk olarak başkomutanlık, valilik ve haciplik gibi üst düzey görevleri icra eden Türk asıllı Abbâsî komutanı İnâk et-Türkî'yi (öl. 235/849) öldürtmüştür. Türkleri yönetimden uzaklaştırma ve devleti eski seyrine döndürme amaçlarını güden halife Mütevekkil, bu faaliyetlerine devam etmiştir. Doğal olarak bu durum Türklerin Mütevekkil'e karşı harekete geçmelerine sebep olmuştur. Mütevekkil yaşanan gelişmelere karşılık bir yandan Türk komutanlarını etkisiz hale getirmeye çalışırken, öte yandan Türk

⁴Muhammed Süheyl Takkûş, *Târîhu'd-Devleti'l-'Abbâsiyye*, 33; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Abbasiler Dönemi)*, 20-22.

⁵Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 554.

⁶İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, 1987), 6/94; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, 2. Baskı (Kâhire: Dâru'l-Maârif, 1967), 9/154; Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, 14. Baskı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2020), 4/243-244.

askerlerini de muhafız birliklerinden uzaklaştırmaya ve onların sayılarını azaltmaya başlamıştır.⁷

Mütevekkil, sırasıyla oğulları Muntasır (öl. 248/862), Mu'tez (öl. 255/869) ve Mueyyed'i veliaht olarak tayin etmiştir. Ancak bazı nedenlerden ötürü ikinci sırada olan Mu'tez'i birinci sıraya almak isteyince, bu durumu kabul etmeyen Muntasır, babasına karşı cephe almaya başlamıştır. Veliahtlıkta birinci sırada olması gerektiğini savunan Muntasır, babasının takip ettiği politikadan rahatsız olan Türk komutanlarıyla iş birliği yaparak babasına karşı bir suikast düzenlemiştir. Bu suikast sonucunda Halife Mütevekkil ve veziri el-Feth b. Hakan (öl. 247/861) öldürülmüştür.

Babası Mütevekkil'in öldürülmesinde büyük bir rol oynayan Muntasır, 25 yaşında halifelik makamına geçmiştir. Her ne kadar yönetimi ele geçirmeden önce Türklerle işbirliği içerisinde olsa da karşılaştığı bazı olaylardan ötürü Türklere karşı intikam duygusu beslemeye başlamıştır. Öte yandan babasının öldürülmesi hususunda bir pişmanlık duyarak Türkleri "halife katilleri" olarak nitelemiş, ancak Türklerden başka destekçisi olmadığından onlara karşı herhangi bir hamle yapma cesaretini de bulamamıştır. Veziri Ahmed b. Hasib'in yönlendirmesiyle otoritesini korumak ve Türkleri yönetimden uzaklaştırarak siyasi bağımsızlığını sağlamak amacıyla daha önce işbirliği içinde olduğu Türk komutanlarına karşı harekete geçmeyi kararlaştırmıştır. Fakat bu işe giriştikten kısa bir müddet sonra aniden vefat ederek amacına ulaşamamıştır.⁸

Muntasır'ın vefat ettiği gün Mevâlî⁹, halife seçmek için toplanmıştır. Çünkü Emevî döneminde başlayan ve I. Abbâsî döneminde devam eden veliahtlık sistemi çökmüş, yerine ordu komutanlarının tercihleriyle şahıslar halifelik makamına getirilmeye başlanmıştı. Ordu komutanları, Muntasır'ın vefatından sonra babalarının intikamını alabilecekleri ihtimaliyle onun çocuklarından herhangi birinin halife olmasını doğru bulmuyorlardı. Bu nedenle Muntasır'ın soyundan gelen Ahmed b. Muhammed b. Muntasır'ın halife olmasına karar vermişler ve ertesi gün kendisine Musta'in ünvanını vererek biat etmişlerdir.¹⁰

⁷ Taberî, *Târihu't-Taberî*, 9/168-170; Hasan Halife, *ed-Devletu'l-'Abbâsiyye Kıyâmuḥâ ve Sukûtuḥâ*, 1. Baskı (Kâhire: el-Matbaatu'l-Hadise, 2017), 149-150; Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, 4/246-247.

⁸ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, 4/268-269.

⁹ Mevâlî, Arap olmayan Müslümanlar için kullanılan bir kavramdır.

¹⁰ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târiḥ* 6/149-150; İbnu't-Tıktakâ, *el-Fahrî* (Beyrût: Dâru Sâdır, 2012), 240; Hasan Halife, *ed-Devletu'l-'Abbâsiyye Kıyâmuḥâ ve Sukûtuḥâ*, 158.

Türkler, Halife Musta‘în döneminde de yönetimde söz sahibi kişiler olmuşlardır. Onların fazla yetkilere sahip olmaları halkı rahatsız etmiş ve bu nedenle zaman zaman onlara yönelik halk isyanları patlak vermiştir. Ayrıca iktidarı ele geçirme isteği, onların kendi içlerinde birbirlerine karşı mücadele halinde olmalarına da neden olmuştur. Kolay bir şekilde halifeleri tayin edebilen Türk bürokratlar, artık kendi içlerinde bir rekabete yönelmişlerdi. Aralarındaki ilk anlaşmazlık olayı 249 yılında Türk bürokratlardan biri olan Otamış ile kâtibi Şucâ‘ b. el-Kâsım’ın başka Türk komutanlar tarafından öldürülmesi olmuştur. Akabinde Türk komutanlarından Vasîf ile Boğâ, kendileri için tehlike olarak gördükleri Bâğır et-Türkî’yi öldürmüşlerdir. Ölüm haberi duyulur duyulmaz olaylar şiddetlenmiş ve Halife Musta‘în ile Bâğır et-Türkî’nin katilleri Vasîf ile Boğâ, Sâmerî şehrinin gizlice terkedip Bağdat’a geçmişlerdir.¹¹

Halifenin Bağdat’a geçmesi üzerine Sâmerî halkı, yaşananların siyasi ve ekonomik durumlarına zarar vereceği kaygısıyla memleketi terk eden Musta‘în yerine Halife olarak Mu‘tez’e biat etmişlerdir. Böylece Abbâsî devleti yönetimi Sâmerî ile Bağdat şehirleri arasında bölünmüş oldu. Diğer bir ifadeyle Abbâsî devletinde iki halifeli bir dönem yaşanmaya başladı. Her iki halife uzlaşamayınca da iç savaş ortaya çıkmıştır. Yaklaşık bir yıl süren hilafet mücadelesinde Vasîf ile Boğâ es-Sağîr, halife Musta‘în’in yanında yer alırken, ordunun büyük bir kısmı ve alt kademedeki komutanlar Sâmerî’de halife ilan edilen Mu‘tez’in yanında olmuşlardır. Musta‘în’in aleyhine gelişen hilafet mücadelesi Musta‘în’in halifelikten çekilmesiyle sonlanmış ve böylece Abbâsî devletinde halife Mu‘tez dönemi başlamıştır.¹²

Türkler Halife Mütevekkil’in ölümünden itibaren yönetimi ele geçirmişler ve halifeleri zayıf bir duruma düşürmüşlerdir. İstedikleri zaman onları hilafet makamında tutmuşlar ve yine istedikleri zaman onları hilafetten azletmişlerdir. Türklerin desteğiyle halife olan Mu‘tez, yaklaşık üç buçuk sene hilafette kalmıştır. Bu dönemde Türkler yönetimde söz sahibi olduğundan dolayı Mu‘tez’in yönetimde pek fazla otoritesi olmamıştır. Zira bu dönem Türklerin yönetimdeki en etkili dönemi olmasıyla birlikte aynı zamanda Halife Musta‘în döneminde Türkler arasında başlayan gruplaşmalara da tanıklık eden bir dönem olmuştur. Halife Mu‘tez ordu grupları arasında cereyan eden çekişmelerden kendisini soyutlayamamıştır. Bu dönemde Türk komutanlarından

¹¹ İbnu’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, 6/163-164; Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrâhîm 9/263; Nahide Bozkurt, *Abbâsîler*, 8. Baskı (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 87-88.

¹² İbnu’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, 6/182; İbrâhîm Eyyûb, *et-Târîhu’l-‘Abbâsî*, 1. Baskı (Beyrût: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Âlemî, 1989), 109; Nahide Bozkurt, *Abbâsîler*, 88; Âdem Apak, *Ana Hatlariyla İslâm Tarihi*, 277.

Vasîf'ın çıkan bir isyanda katledilmesi, öte yandan bir başka Türk komutan Boğâ es-Sağîr'in bizzat halifenin emriyle öldürülmesi Türk askerlerinin Mu'tez'e tavır almalarına neden olmuştur. Halifeden maaş talep eden ve taleplerine olumsuz yanıt alan Türk askerleri, bu bahaneyle sarayı kuşatıp halifeye işkence etmişlerdir. Aradan birkaç gün geçtikten sonra da halife vefat etmiştir.¹³

Mu'tez'in öldürülmesinden sonra yerine Vâsık Billâh'ın oğlu Muhtedî (öl. 256/870) geçmiştir. Muhtedî yaklaşık on bir ay hilafette kalmasına rağmen pek çok sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Onun halife olması ilk etapta Bağdat tarafından hoş karşılanmamış ve bu nedenle Bağdat'ta biat etmek istemeyen halk ve askerler ona karşı bir isyan başlatmıştır. Onun yerine Ebû Ahmed b. Mütevekkil'i halife tayin etmek için büyük bir uğraş verseler de Ebû Ahmed'in buna olumsuz cevap vermesiyle sonunda Muhtedî'ye biat etmeye karar vermişlerdir.¹⁴

Halife Muhtedî'nin döneminde ortaya çıkan isyanlardan biri de İslâm dünyasının dört bir yanında gerçekleşen Alevî isyanlarıdır. Bunların başında Taberistân bölgesinde ayaklanan Hasan b. Zeyd isyanı yer almıştır. Her ne kadar bu isyan başarılı bir şekilde bastırılsa da aynı yılda Müsâvir b. Abdu'l-hâmid eş-Şârî el-Hâricî isyan ederek Musul'a girmiştir. Gerek Musul valisi gerekse Abbâsî ordusu bu isyana yeteri kadar direnç gösterememişlerdir.¹⁵

Bu dönemde gerçekleşen en büyük isyan ise Sâhibu'z-Zenc Alî b. Muhammed ez-Zencî (öl. 270/883) tarafından başlatılan Zenc isyanıdır. Doğu Afrika kıyılarından getirilip Batîha adı verilen bölgeye yerleştirilen siyahi grubun destekleriyle başlayan bu hareket, çok kısa bir zamanda yayılmıştır. Bu İsyanı yer alanlar Basra'ya giderek buradaki pek çok insanı esir almışlardır. Zencilerin eylemleri yaklaşık on dört yıl boyunca devam ederek Abbâsî devleti için büyük bir tehdit unsuru oluşturmuştur.¹⁶

Halife Muhtedî devam eden isyanlardan ve Türk komutanlarının baskısından kurtulmak için hamle yapmaya karar vermiştir. Bunun için de Türk komutanlarını birbirine düşürecek tuzaklar kurmaya çalışmıştır. Maaşlarını alamadıklarını bahane ederek isyan çıkaran Türk askerlerine maaşlarının ödenmemesinden sorumlu kişilerin Türk komutanları olduğunu söyleyerek onları birbirlerine düşürmeye çalışmış, ancak bu

¹³ İbnu't-Tıktakâ, *el-Fahrî*, 243; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 6/199-200; Nahide Bozkurt, *Abbâsîler*, 88.

¹⁴ İbrâhîm Eyyûb, *et-Târihu'l-'Abbâsî*, 110-111; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ – Mustafâ 'Abdulkâdir 'Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995), 85; Abdülkerim Özeydin, "Mühtedî Billâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/526.

¹⁵ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 6/204-205; Özeydin, "Mühtedî Billâh", 31/526.

¹⁶ İbrâhîm Eyyûb, *et-Târihu'l-'Abbâsî*, 111.

durumu fark eden Türk komutanlar onun yaptıklarına karşılık onu halifelikten uzaklaştırmaya karar vermişlerdir. Yaşanan mücadeleler sonucunda Muhtedî halifelikten alınmış ve işkence edilerek öldürülmüştür.¹⁷

Muhtedî öldürüldükten sonra hilafet makamına Mu'temid Alellâh (öl. 279/892) geçmiştir. Mu'temid kendisinden önceki ikinci Abbâsî dönemi halifelerine nazaran daha fazla hilafet makamında kalmıştır. Deyim yerindeyse kardeşi Muvaffak (öl. 278/891) ile birlikte halifelik yapmıştır. Pek çok işleri kardeşine devretmiş ve kendisi eğlence hayatına dalmıştır.¹⁸

Mu'temid döneminde cereyan eden en önemli hadise Halife Muhtedî döneminde başlayan zenc isyanıdır. Mu'temid bu isyanın önüne geçmek için kardeşi Muvaffak'ı görevlendirmiştir. Ancak Muvaffak bu isyanı bastırmada başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Türk komutanlarından Musa b. Boğâ'ya yetki vermiş, fakat o da bu isyanı bastırmada başarı gösterememiştir. Bir müddet sonra Muvaffak tekrar bir girişimde bulunarak isyanı bastırmayı başarabilmiştir. Akabinde 270 yılında yapılan bir savaşta Zencilerin lideri Ali b. Muhammed ez-Zencî öldürülmüştür.¹⁹

Söz konusu dönemde zuhur eden bir başka hadise Saffârîler olayıdır. Ya'kûb b. Leys es-Saffâr (öl. 265/879) önderliğinde başlayan ayaklanma, pek çok bölgenin ele geçirilmesiyle büyümeye başlamıştır. Bunun üzerine Mu'temid büyük bir ordu ile Bağdat'a gelerek Ya'kûb'un ordusuyla savaşmaya başlamıştır. Savaş Mu'temid'in galip gelmesiyle sonuçlanmış ve böylece Abbâsî devleti kendisini tehdit eden büyük bir isyandan kurtulmuştur.²⁰

Mu'temid, Sâmerrâ'da ikamet eden son Abbâsî halifesi olmuştur. Çünkü onun döneminde hilafet merkezi Sâmerrâ'dan tekrar Bağdat'a taşınmıştır. Hilafet merkezinin Türklerin yoğun ve aktif olduğu Sâmerrâ'dan Bağdat'a alınması, aynı zamanda Abbâsî devletinde Türk etkisinin ortadan kalktığı bir sürece doğru yol alındığını göstermektedir.²¹

¹⁷ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, 297-299; Özaydın, "Mühtedî Billâh", 31/527.

¹⁸ Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, 1. Baskı (Beyrût: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2005), 4/169; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 2. Basım (Katar: Vizâretu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2013), 564.

¹⁹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, 9/654; İbnu't-Tıktakâ, *el-Fahrî*, 250-251; İbrâhîm Eyyûb, *et-Târîhu'l-'Abbâsî*, 115.

²⁰ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, 9/516-517.

²¹ Ali Aktan, "Mu'temid-Alellah, Ahmed b. Ca'fer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/388.

Yaklaşık 23 sene hilafette kalan Mu'temid 279 yılında ani bir şekilde vefat etmiştir. Onun vefatının ardından kardeşi Muvaffak'ın oğlu ve İbnu'r-Rûmî'nin gördüğü son halife olan Mu'tazîd Billâh (öl. 289/902) halifeliği üstlendi.²²

2. Sosyokültürel Durum

Abbâsî döneminde insanlar havas ve avam olmak üzere iki ana sınıftan oluşuyordu. Ayrıca her bir sınıf kendi içinde farklı alt sınıfları barındırıyordu. Havas adı verilen sınıf halife, ailesi, devlet adamları, eşrâf adı verilen muteber kişiler ve ulemalardan müteşekkildi. Bu sınıfın en üstünde yer alan halife, dinî ve siyâsî hakimiyeti elinde bulunduran kişiydi. Onun ardından ailesi, akrabaları ve çevresindeki kişiler en yüksek makamlara sahipti. Devlet bütçesinden aldıkları belirli maaşlarla geçimlerini sağlıyorlar ve bunun yanında bir de halife tarafından verilen hediyelere nail oluyorlardı. Bu kişiler halifenin huzuruna geldiklerinde kürsülerde oturuyorlardı. Bunlar dışında gelenler ise minderlerde veya halılarda oturuyorlardı.²³

Abbâsî döneminde sınırların genişlemesiyle pek çok millet kaynaşmış ve yeni bir toplum yapısı oluşmuştu. Özellikle devletin kalbi Irak, farklı milletlerin bulunduğu bir merkez konumundaydı. Pek çok kavmin karışmasına bağlı olarak ortaya çıkan ve havas sınıfının dışında yer alan avam adında bir sınıf meydana gelmişti. Bu sınıfta başta esnaf, sanatkâr, çiftçi olmak üzere çeşitli meslek gruplarına ait unsurlar yer almaktaydı.²⁴

Birinci Abbâsî Döneminde İslâm toplumu Araplardan, Farslardan ve devletin kurulmasında büyük bir rol oynayan Horasanlılardan oluşuyordu. Annesi Horasanlı olan Halife Me'mûn döneminde genel anlamda Horasanlıların etkisi söz konusuydu. İkinci Abbâsî dönemine baktığımızda toplumda daha çok Türklerin etkisinden bahsedebiliriz. Annesi Türk olan Halife Mu'tasım döneminden itibaren devletin üst kademelerine Araplar ve Farslar yerine Türkler getirildi.²⁵

Abbâsî toplumu dini tabaka üzerinden değerlendirildiğinde, bu dönemde Müslümanların yanı sıra zimmet ehli adı verilen Yahudi ve Hristiyan topluluğu vardı. Abbâsî döneminde bu topluluğa karşı dini hoşgörü siyasetiyle yaklaşımıştır. Dini vazifelerini kendilerine ait ibadet yerlerinde serbestçe icra edebilmişlerdir. Bu konuda İslâm hükümetinin herhangi bir baskıcı müdahalesi olmamıştır. Abbâsî halifelerinin

²² Taberî, *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, 10/29; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 6/370.

²³ Corcî Zeydân, *Târîhu't-Temedduni'l-İslâmî* (Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1902), 5/26.

²⁴ Corcî Zeydân, *Târîhu't-Temedduni'l-İslâmî*, 5/38; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 46.

²⁵ Hasan İbrâhîm Hasan, *Târîhu'l-İslâmî*, 14. Basım (Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1996), 4/586.

belirli münasebetler çerçevesinde Yahudiler ile Hristiyanları ziyaret edip onlara hediyeler sunmaları ve Bağdat'ta manastırların yaygın bir şekilde bulunmaları zimmet ehline karşı gösterilen hoşgörüyü kanıtlamaktadır. Ayrıca bu dönemde bir Hristiyanın Yahudiliğe veya bir Yahudinin Hristiyanlığa geçişine mücadele edilmezdi. Sadece bahsi geçen dinlerden İslâm dinine geçiş için izin verilirdi ve bu dinlere mensup bireyler birbirlerinin varisi olamazdı.²⁶

Zenginlik ve refah seviyesi arttıkça insanlar arasındaki harcamalar ve israflar da aynı oranda artmaktadır. Refah seviyesinin yüksek olduğu toplumlarda insanların yeme-içme ve giyim gibi konular başta olmak üzere pek çok maddî lezzetlerde titizce davrandıkları görülmektedir. Bu durum nesnelere karşı zor tatmin olan ve hassas bir şekilde yaklaşan toplum yapısını oluşturmaktadır. Abbâsî toplumunu bu açıdan değerlendirdiğimizde bu dönemin büyük bir refah seviyesine tanıklık ettiğini söyleyebiliriz. Gerek havas gerekse avam sınıfında önceki döneme nazaran daha lüks ve daha konforlu yaşam tarzları tercih edilmiştir.

Zenginlik halifelerden devlet adamlarına, onlardan da toplumun diğer tabakalarına intikal ediyordu. Halifeler devlet hazinesini ellerinde bulundurdıklarından dolayı ülkedeki en çok servet sahibi de kendileri oluyordu. Bazı Abbâsî halifeleri dinî bütün bir hayata meylettikleri için konfordan uzak sade bir yaşam sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Halife Muhtedî (öl. 256/870) ile Muttakî (öl. 357/968) bu halifelerdendir. Fakat halifelerin büyük bir bölümü eğlence hayatına meyletmış ve kendilerine ihtişamlı saraylar inşa etmişlerdir. Mehdî (öl. 169/785) bu halifelerin ilki sayılmaktadır. Bunun yanı sıra halifeler daha iyi hizmet almak adına inşa ettikleri görkemli saraylarında hizmetçi sayısını arttırma yoluna gitmişlerdir. Nitekim halife Muktedir (öl. 320/932) döneminde sarayda çalışan hizmetçi sayısı 11 bine ulaşmıştır.²⁷

Arap toplumu zamanla bedevilikten medeniyete, yaşam sıkıntısından refaha doğru bir değişim göstermiştir. Buna paralel olarak toplum içerisinde örf, adet ve geleneklerde bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin cahiliyye döneminde başlayıp İslâm'ın gelmesiyle gizlenen ancak Emevî döneminde tekrardan zuhur eden asabiyetçilik duygusu, Abbâsî döneminde İranlılara yönelik takip edilen politika neticesinde büyük bir hasar görmüştür. Özellikle Abbâsîlerin kurulmasında ve teşkilatlanmasında büyük bir rol oynayan İranlılara karşı daha müsamahakâr bir şekilde

²⁶ Hasan İbrâhîm Hasan, *Târîhu'l-İslâmî*, 4/588; Alî İbrâhîm Hasan, *et-Târîhu'l-İslâmî* (Kâhire: Mektebetu'n-Nahdati'l-İslâmiyye, ts.), 578.

²⁷ İbrâhîm Eyyûb, *et-Târîhu'l-Abbâsî*, 256.

yaklaşmış ve Araplar fazlasıyla ihmal edilmiştir. Bütün bunlar Arap toplumunun kendi benliğinden ve bedevî hayat tarzından uzaklaştığı sonucunu vermiştir.²⁸

Abbâsîler pek çok alanda İranlılardan etkilenmişlerdi. Bu alanlardan biri de giyim ve kuşamdı. Emevî döneminde daha çok beyaz renkli elbiseler tercih edilirken Abbâsîler döneminde İran kıyafet kültürüne ait siyah renkli elbiseler tercih edilmiştir. Örneğin Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr (öl. 158/775) koni şeklinde siyah renkli bir takke takmaya karar vermiştir. Öte yandan toplumun servet ve refah içerisinde bir yaşam sürmesi sebebiyle giyim-kuşam konusunda fiyatına bakılmaksızın daha değerli kumaşlar aranmış ve bu bağlamda zanaat erbabı tarafından göz alıcı dokumalar işlenmiştir. İsrafin fazla olduğu bu dönemde altın kaplamalı elbiselerin kullanımı yaygınlaşmıştır. Ayrıyeten bir kişinin özellikle de halifelerin bir çeşitten yüzlerce elbiseleri bulunurdu. Hatta bazı halifeler israfta aşırıya kaçarak bindikleri hayvanlara özel dokumalı semerler takıyorlardı.²⁹

Abbâsî döneminde bayramlar başta olmak üzere pek çok özel günde kutlamalar yapılırdı. Bu kutlamaların bazıları Ramazan ve Kurban bayramları ile mevlid gibi dinî nitelikli kutlamalar iken, bazıları ise nevruz, festival, şemmu'n-nesîm ve feth-i halîç gibi ulusal nitelikte kutlamalardı. Bunlar dışında yabancıları karşılama, sünnet, evlilik, hastalıktan kurtulma, ordunun zaferi gibi durumlarda da kutlamalar yapılmıştır. Bunun yanı sıra Cuma günleri bayram havasıyla karşılanmıştır. Bu günde okullar ve resmî kurumlar gün boyu, alışveriş mekânları ise sadece cuma namazı vaktinde kapalı olurdu.³⁰

3. İlmî ve Edebî Durum

Abbâsî devleti pek çok milletin bir araya gelip kaynaşmasıyla oluşmuş bir devlettir. Dolayısıyla bu milletlerin düşünce yapılarında bir çok kültürün izleri yer almaktadır. Buna paralel olarak bu dönem bilimsel ve düşünsel gelişim bakımından İslâm toplumunun altın çağı olarak nitelenmektedir. Bu dönemde aklî ve naklî ilim alanlarında pek çok gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle Bağdat şehri, kurulduktan çok kısa bir süre sonra bilim ve kültür merkezi haline gelmiş, her taraftan bilginler buraya akın etmeye başlamıştır.³¹

²⁸ Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 423.

²⁹ Alî İbrâhîm Hasan, *et-Târîhu'l-İslâmî*, 582; Corcî Zeydân, *Târîhu't-Temedduni'l-İslâmî*, 5/93; İbrahim Sarıçam – Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 17. Baskı (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 107.

³⁰ Corcî Zeydân, *Târîhu't-Temedduni'l-İslâmî*, 5/167; Nahide Bozkurt, *Abbâsîler*, 182.

³¹ Nahide Bozkurt, *Abbâsîler*, 195.

Her ne kadar Emevî döneminde bazı bilimsel çalışmalara başlanmış olsa da, bu çalışmaların sistematik bir şekilde incelenip ayrı bir bilim sınıfı haline getirilmesi Abbâsiler döneminde olmuştur. Bilimler; aklî ve naklî bilimler olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Aklî bilimler; tıp, kimya, felsefe, matematik, astronomi, tarih, coğrafya gibi alanları kapsarken, naklî bilimler ise kıraat, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, nahiv, edebiyat gibi alanları kapsamaktaydı.³²

İlk halifeler döneminden itibaren yapılan fetihler sonucunda İslâm dünyasının sınırları genişlemiş ve bu da beraberinde Müslümanların yabancı kültürlerle bir araya gelmesini sağlamıştır. Müslümanlar egemenlikleri altındaki bu milletlerin kültürlerine ilgi duymuş ve tanımaya çalışmıştır. Etkileşim içerisinde oldukları bu kültürleri tanıyıp faydalanmak isteyen Müslümanlar, tercüme faaliyetlerini başlatmışlardır. Halife Mansûr döneminden itibaren pek çok eser Farsça, Yunanca, Süryanice, Hintçe, Koptça ve Nebatîce'den Arapçaya tercüme edilmiştir.³³

Abbâsîlerde ön plana çıkan bilimsel çalışmalardan biri de halifenin huzurunda düzenlenen bilimsel çalışmalardır. Muhtelif görüşlere sahip bir çok bilim adamı sarayda toplanıp bilimsel tartışmalar gerçekleştirmişlerdir. Birçok alanda yapılan bu tartışmalar sadece sarayda değil, vezir ve devlet adamlarının evlerinde de yapılmıştır.

Abbâsî döneminde farklı alanlarda pek çok bilim adamı ile düşünürün ortaya çıkması, eğitim yapıları ile kültür merkezlerinin inşa edilmesi, tercüme faaliyetlerinin yaygın olması ve halifelerin buna önem vermesi gibi unsurlar bilimsel ilerlemede büyük bir rol oynamıştır. Buna ilaveten fethedilen bölgelerdeki kültürel birikimden faydalanma yaklaşımı, halifeler tarafından yapılan bilimsel toplantılar ve yine halifeler tarafından bilginlere verilen ihtimam bilimsel çalışmalarda etkili olmuştur.

Abbâsî dönemi dil ve edebiyat alanında yapılan çalışmalar açısından oldukça verimli bir dönem olmuştur. İlk etapta Kur'an ve Hadisi detaylı bir şekilde anlamak amacıyla başlayan filolojik ve edebî araştırmalar, daha sonraki dönemde birer ilim dalına dönüşmüştür. Çeşitli dilciler Arap kabilelerini dolaşarak Arap edebiyatının temelini oluşturacak malzemeleri bir araya getirmeye çalışmışlardır. Bu çalışmalar sonucunda şiir, gramer, sözlük, kompozisyon ve hikâye gibi alanlarda pek çok eserler telif edilmiştir.³⁴

³² Hasan İbrâhîm Hasan, *Târîhu'l-İslâmî*, 4/416.

³³ Nahide Bozkurt, *Abbâsîler*, 219-220.

³⁴ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", 1: 41; Hasan İbrâhîm Hasan, *Târîhu'l-İslâmî*, 2/278.

Emevî devleti gruplar arası çekişmelere tanıklık ettiği için bu dönemdeki şairlerin halifenin yanına alınmasının temel sebebi onların dilleriyle düşmana karşı zafer elde etmekte. Ancak Abbâsî devletinde bir şairin halife huzurunda kabul edilmesi bu gaye ile değildi. şairleri saraya yaklaştırmak, daha çok edebiyattan zevk almak ve medih işitmek üzerine oldu. Öte yandan bu dönemdeki şiir Emevî dönemindeki şiirden farklı olmuştur. Tıpkı her iki dönemin siyasal, toplumsal ve yazınsal durumlarda farklı olduğu gibi. Bu dönemde konu, anlam ve üslup bakımından yeni metodları takip eden şairler ortaya çıkmıştır.³⁵

³⁵ Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye* (Kâhire: Hindâwî, 2013), 432.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBNU'R-RÛMÎ'NİN HAYATI

1.1. İsmi, Nesebi ve Ailesi

Tam adı Ebû'l-Hasan 'Alî b. el-'Abbâs b. Cüreyc el-Bağdâdî olan İbnu'r-Rûmî³⁶, Abbâsî döneminde hicrî 3. yüzyılda yaşamış müvelled bir şairdir. Hicrî 221 yılında Recep ayının 2'sinde Bağdat'ta "el-'Akikâ" diye bilinen bölgede dünyaya gelmiştir.³⁷ Birinci Abbâsî döneminde hayata gözünü açan şair, yaşamının büyük bir kısmını ikinci Abbâsî döneminde geçirmiştir. Kardeşi Ebû Ca'fer Muhammed'den sonra ailenin ikinci erkek evladıdır. Babası dinî bir isim olması hasebiyle kendisine "Ali" adını vermiştir. Zira Abbâsî döneminde yaşayan pek çok Müslüman, Hz. Ali'ye olan sevgilerinden ötürü yeni doğan çocuklarına Ali adını veriyorlardı. İbnu'r-Rûmî de bu isme nail olan kişilerden biridir. Araplar, Hz. Ali'nin künyelerinden biri olan Ebû'l-Hasan künyesiyle ona hitap ederlerken, öte yandan soyunun Hristiyan bir aileye dayanması bakımından kendisine İbnu'r-Rûmî künyesi de verilmiştir. Şair şiirlerinde nesebiyle ilgili olarak baba tarafından Rûm, anne tarafından ise Fars asıllı olduğunu dile getirmektedir³⁸:

نَحْنُ بَنُو الْيُونَانِ قَوْمٌ لَنَا جَبَى وَ مَجْدٌ وَ عِيدَانٌ صِلَابُ الْمَعَاجِمِ

"Biz Yunanlılar; kıvrak zekâya, şerefe ve kökü sağlam gövdelere sahip olan bir kavimiz."

كَيْفَ أَعْضِي عَلَى الدَّيَّيَّةِ وَ الْفَرَسُ خُوْلِي وَ الرُّومُ أَعْمَامِي

"Nasıl olur da ben adiliğe göz yumarım,

Farslar benim dayılarım, Rumlar da benim amcalarım iken."

İbnu'r-Rûmî'nin dedesi Cüreyc (Georgios), isminden de anlaşılacağı üzere Yunan asıllı olup İsâ b. Cafer'in oğlu Abdullah'ın azatlısı idi. Babası Abbâs ise bu hristiyan ailenin İslâmiyeti kabul eden ilk bireyi idi. İbnü'r-Rûmî henüz küçük yaşlarda iken babasını kaybetmiş ve dolayısıyla baba otoritesini görmeyen bir çocuk olarak büyümüştür. Babadan sonra evin büyük erkeği olarak abisi Ebû Ca'fer Muhammed kalmış, ancak kendisi İbnu'r-Rûmî'den sadece birkaç yaş büyük olduğu için üzerinde

³⁶ İbn Hallikân, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâ'u Ebnâ'i'z-Zemân*, thk. İhsân 'Abbâs, (Beyrût: Dâru Sâdır, ts.), 3: 358; Şevkî Dayf, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî*, 2. Baskı (Kâhire: Dâru'l-Maârif, 2012), 4: 296; Ömer el-Ferrûh, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî*, 7. Baskı (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2006), 2: 340; İsmail Durmuş - Mustafa Çuhadar, "İbnü'r-Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 186.

³⁷ Muhammed Mehdî el-Basîr, *Fî'l-Edebi'l-'Abbâsî*, (Bağdat: Matba'atu's-Sa'dî, 1955), 277; 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, *İbnu'r-Rûmî Hayâtuhu min Şi'rih*, (Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1944), 65.

³⁸ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Erkam, 2000), 1: 9.

pek bir etkisi olmamıştır. Bu sebeple kocasından geriye iki erkek ve bir kız çocuğu kalan anneleri Hasene onları büyütmiş ve karakteristik özelliklerinde büyük bir rol oynamıştır. Hasene ise Fars asıllı olup Abdullah es-Sicistânî'nin kızıdır.³⁹

İbu'r-Rûmî iki evlilik yapmış ve bu evliliklerinde kendisine Allah tarafından üç erkek evladı bahşedilmiştir. Divanında evlatlarından sadece ikisinin ismine yer vermektedir. Bunlar Hibetullah ve Muhammed'dir. Ancak evlatlarının tümü henüz çocuk yaşlarda iken vefat etmişlerdir⁴⁰. Onların vefatı üzerine İbnu'r-Rûmî, bir babanın evlatlarına nazmedebileceği en acılı mersiye yazmıştır. Bunlardan biri en başta vefat eden dört-beş yaşlarındaki ortanca oğlu Muhammed'in üzerine yazmış olduğu meşhur daliyesidir⁴¹:

تَوَخَّى جَمَامَ الْمَوْتِ أَوْسَطَ صَبِيَّتِي فَلِلَّهِ كَيْفَ اخْتَارَ وَاسِطَةَ الْعَفْدِ
عَلَى حِينِ شِمْتُ الْخَيْرَ مِنْ لَمَحَاتِهِ وَ أَنْسْتُ مِنْ أَفْعَالِهِ آيَةَ الرُّشْدِ

“Ölüm ortanca oğlumu hedef aldı. Allah aşkına nasıl olur da, o ölüm gerdanlığın ortasını seçer!

Oysaki ben onun bakışlarında iyiliği, eylemlerinde ise olgunluk belirtilerini görüyordum.”

Oğlu Muhammed yakalandığı bir hastalık sonucu kan kaybından bitkin düşerek vefat etmiştir. Onun ölümü İbnu'r-Rûmî'de derin bir üzüntü yaratmış ve bunun üzerine Arap edebiyatının en iyi mersiyelerinden biri olan bu Daliyyeyi oğlu için nazmetmiştir. Ne var ki çok geçmeden, henüz Muhammed'in acısı onda taze iken büyük oğlu Hibetullah'ı da kaybetmişti. Hibetullah vefat ettiğinde ergenlik çağına yeni girmiş genç bir delikanlı idi. İbnu'r-Rûmî oğlu Muhammed'i kaybettiğinde üzerine nasıl mersiye yazdıysa aynı şekilde oğlu Hibetullah'ı kaybettiğinde de acısını dile getirdiği bir mersiye nazmetmiştir⁴²:

يَا حَسْرَتًا فَارَقْتَنِي فَنَاءً غَضًّا وَلَمْ يُثْمَرْ لِي الْفَنَاءُ

“Eyvah! Sen beni körpe bir ağaç dalı gibi bırakıp gittin. O ağaç dalı ki bana meyve vermedi.”

Ölüm onu sevdiklerinden ayırmaya devam ediyordu. Henüz küçük yaşlarda iken babasını kaybeden şairi, önce ortanca oğlu Muhammed'i, ardından büyük oğlu

³⁹ Merzubânî, *Mu'cemu's-Su'arâ*, thk. Fârûk Eslîm, 1. Baskı (Beyrût: Dâru Sâdır, 2005), 183.

⁴⁰ ‘Abbâs Mahmûd el-‘Akkâd, *İbnu'r-Rûmî Hayâtuhu Min Şi'rihi*, 72; Ömer el-Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, 7. Baskı (Beyrût: Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyîn, 2006), 2: 340.

⁴¹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 666-667.

⁴² İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 3: 565.

Hibetullah'ı kaybetmiştir. Bir babanın yaşayabileceği en acılı durumla karşı karşıya kalmıştı. Ancak yaşayacağı acılar bunlarla sınırlı değildi. Şairin şiirlerinde adına dair bilgi elde edemediğimiz küçük oğlu da kardeşlerinin ölümünden kısa bir süre sonra vefat etmişti. Çocuk yaşlarda babasını, baba olduktan sonra da üç oğlunu toprağa veren İbnu'r-Rûmî, yaşadığı bu duygu yoğunluğunu nazme dökerek Arap edebiyatının en iyi mersiyelerini ortaya koymuştur.

1.2. Kişiliği ve Fiziksel Özellikleri

Abbâs Mahmûd el-'Akkâd'ın ifade ettiği üzere, İbnu'r-Rûmî cılız bir bedene ve oldukça çirkin bir simaya sahiptir. Kafası küçük ve yuvarlak, ten rengi ise beyazdır. Abartıya kaçmayan bir boy uzunluğu vardır. Ayrıca kafasının büyük bir bölümünü kuşatan kelliği söz konusudur. Bu kellik sebebiyle sürekli bir sarıkla gezme mecburiyetinde kalmıştır.⁴³ İbnu'r-Rûmî bütün bunların hepsinden rahatsızlık duymuş ve bunları birer illet olarak görmüştür. Bu durum onun sağlıklı yaşam ile hastalıklı yaşam arasında gel git yaşamasına sebep olmuştur. Sahip olduğu fiziksel özelliklerden ötürü bitkin bir hale bürünmüş ve kendinde mücadele edebilecek güç bulamamıştır. Başına gelen en ufak bir kusurdan dolayı kaygı içerisinde olmuştur. Gençliğinde kusur aramaya çalışmış ve bulduğu kusurlar üzerine ağladığı bile olmuştur. Fiziksel görünüşüyle alakalı kaygıları onun yürüyüş tarzına kadar olumsuz bir şekilde yansımıştır. Yolda yürürken yorgun ve sallanır bir halde yürümüştür.⁴⁴ Hayatı boyunca cılızlığı ve çirkinliği gibi bir takım fiziki kusurlarını teşhir etmiş ve bunun neticesinde çirkinliğini yerdiği pek çok şiirler nazmetmiştir⁴⁵.

شَغِفْتُ بِالْخَرْدِ الْحَسَّانِ وَمَا يَصْلُحُ وَجْهِي إِلَّا لِذِي وَرَعٍ
كَيْ يَعْبُدَ اللَّهَ فِي الْفَلَاةِ وَلَا يَشْهَدَ فِيهَا مَسَاجِدَ الْجَمْعِ

“Nice güzel kadınlar sevdim, ancak benim yüzüm sadece takva sahibi biri için uygundur,

O takva sahibi ki, çölde cemaat mescitlerini görmez ve orda Allah'a ibadet eder.”

İbnu'r-Rûmî yaşamının büyük bir kısmını hem ilim hem de eğlence merkezi olan Bağdat şehrinde geçirmiştir. Rızık talep etme gayesiyle göç etmek için kendisinde istek ve cesaret bulamayan şair, Bağdat'tan ayrılmaya yol bulamamış ve burada kederli bir hayat yaşamıştır. Sadece bir defasında Bağdat'ın kırk km. kuzeyinde yer alan

⁴³ Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, *İbnu'r-Rûmî Hayâtuhu Min Şi'rîh*, 86; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, 297.

⁴⁴ İliyyâ el-Hâvî, *İbnu'r-Rûmî*, 2. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1980), 17.

⁴⁵ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 521-522.

Samerra şehrine gitmiştir.⁴⁶ Yolculuk yapması halinde doğa şartlarından etkileneceği veya ölümüne sebep olacak herhangi bir yolculuk afetinin başına geleceği düşüncesini taşıdığından ötürü sahip olduğu korku ve endişe onun Bağdat'ı terketmesine mani olmuştur. Her ne kadar Bağdat'ta kalsa da kendisine konforlu yaşam sağlayacak büyük bir servete sahip olmadığından bu şehirde geçim sıkıntısı yaşamıştır. Kimi zamanlar şehirde piyasa fiyatları yükselmiş ve şair ihtiyaçlarını temin etmede zorlanmış. Nitekim bir şiirinde Bağdat'taki konforlu ve sıkıntılı yaşamı birlikte tasvir etmeye çalışmıştır.⁴⁷

سَقَى اللّٰهُ بَغْدَادَ مِنْ جَنَّةٍ غَدَتْ لِلْوَرَى نُزْهَةً الْأَنْفُسِ
عَلَى أَتْهَامُيَّةِ الْمَوْسِرِينَ وَ لَكِنَّهَا حَسْرَةُ الْمُفْلِسِ

*Allah, İnsanlar için ruhların eğlencesine dönüşen bir cennet gibi olan Bağdat'ı sulayıp
abad etsin!*

O Bağdat zenginlerin arzusu, iflas edenlerin kederidir.

İbnu'r-Rûmî hayatı idame etmek için var olan şeylerle yetinmeyen, aksine eğlence bağımlısı olan biriydi. Bu özelliğinden dolayı onun gözüne yeterli gelecek yaşam malzemesi bulmada sıkıntı yaşıyordu. Bir arazi ve babasından kendisine kalan iki eve sahipti. Ancak bunlar onu daha fazlasını istemekten alıkoyamıyordu. Arazisi yeteri kadar ürün vermediği için bu durumdan hoşnut olmuyor ve toprak vergisinden muaf olmak istiyordu. Evlerinden her ikisi de zorla elinden alınmıştı. Alanlardan biri varlıklı bir tüccar, diğeri ise ona baskı uygulayan bir kadındı.⁴⁸

İbnu'r-Rûmî'nin çağdaşları kendisini tasvir ederlerken çabucak sinirlenen ve kararlarında hızlıca değişim gösteren biri olduğunu zikretmektedirler. Şiirlerine baktığımızda çağdaşlarının bahsetmiş olduğu bu tür özelliklerini görmemiz mümkündür. Çünkü daha önce üzerine methiyeler nazmedip övdüğü şahsiyetlere daha sonra hicivler yazarak kusurlarını ortaya dökmeye çalışmıştır. Karamsar bir ruh yapısına sahip olan İbnu'r-Rûmî'nin bazen günlerce evine kapanıp dışarıyla bağlantısını kestiği bile olmuştur.⁴⁹ Henüz çocuk yaştayken babasını, genç yaşlarda ise eşini ve üç çocuğunu kaybetmiş olması, onun böyle karamsar bir ruh yapısına bürünmesinde büyük rol oynamıştır.

⁴⁶ Enîs el-Makdisî, *Umerâu's-Şi'ri'l-'Arabî fî'l-'Asri'l-'Abbâsî*, 17. Basım (Beyrût: Dâru'l-'İlmî'l-Melâyin, 1989), 283.

⁴⁷ İliyyâ el-Hâvî, *İbnu'r-Rûmî*, 11; Ömer el-Ferrûh, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî*, 2: 341.

⁴⁸ İliyyâ el-Hâvî, *İbnu'r-Rûmî*, 11-12.

⁴⁹ Şevkî Dayf, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî*, 298.

Olaylara daima karamsar bir şekilde yaklaşan İbnu'r-Rûmî, karşılaştığı her durumun altında bir kusur görmeye çalışmıştır. Bu durum ister istemez onun rahat bir hayat sürmesine engel olmuştur. Ali b. İbrahim bu konuda karşılaştığı bir olayı şu şekilde açıklamaktadır: “Bir gün evimde oturuyordum. Aniden yakınımı bir taş düştü. Derhal olduğum yerden kalktım. Sonrasında hizmetçimi çağırıp yukarıya çıkmasını ve taşın nerden geldiğini öğrenmesi için her tarafa iyice bakmasını emrettim. Bunun üzerine hizmetçi bana dönüp, İbnu'r-Rûmî'nin evindeki bir kadının bağırıp çağırdığını ve ‘Allah’tan korkun! Bize bir testi su verin! Yoksa susuzluktan öleceğiz.’ şeklinde cümleler kurduğunu söyledi. Hizmetçimin anlattıklarından sonra yanımızda bulunan akli selim bir kadın, İbnu'r-Rûmî'nin evinde bağırın bu kadına doğru yöneldi. Ona su ve yiyecek gönderdi. Akabinde yanıma gelerek, İbnu'r-Rûmî'nin evindeki kadının kendisine söylediklerini anlattı. İbnu'r-Rûmî karamsar düşünceleri sebebiyle üç günden beri evin kapısını kapatmıştı. Her gün elbisesini giyip kapıya yöneliyor, kapının deliğinden dışarıya bakıyor ve kambur komşusunun dışarda oturduğunu görüyor. Sonrasında geri dönüp elbisesini çıkarıyor ve evdekileri kapıyı açmamaları yönünde ikaz ediyordu. Bütün bu olanlara şaşırdım. Gözlerin meylettiği yakışıklı bir hizmetçiyi çağırdım ve İbnu'r-Rûmî'ye ait evin önünde oturmasını emrettim. Diğer taraftan da bazı hizmetçilerden kambur komşuyu çağırma larını istedim. Bir süre sonra kambur komşu yanıma gelince, bu defa başka bir hizmetçimi İbnu'r-Rûmî'yi çağırması için gönderdim. Benle kambur komşu otururken İbnu'r-Rûmî içeri girdi. Tam kapının eşiğine geldiğinde ayağı takıldı ve ayakkabısı yırtıldı. Bu durum onun içeriye panik bir halde girmesine neden oldu. Yaşanan bu olaylar sonrasında ona dönüp ‘Ey Ebû Hasan! dışarı çıktığında hizmetçiyle konuşup onun güzel yüzüne bakmandan daha güzel bir şey var mı?’ dedim. O da bana ‘Gördüğün üzere az önce tökezledim. Çünkü ben o hizmetçinin hadım edildiğini düşündüm’ şeklinde cevap verdi.”⁵⁰ Anlatılan bu olaya baktığımızda İbnu'r-Rûmî'nin dışarı çıkmaya niyetlenirken kapının önünde oturan kambur bir adamda gördüğü kusurdan etkilenererek sonradan karşılaştığı insanlarda da bir kusur olabileceği yönünde bir karamsarlığa kapılmıştır. Dolayısıyla karşısında duran güzel yüzlü sağlıklı hizmetçide bir illet olabileceğini düşünmüştür.

İbnu'r-Rûmî'nin temas halinde olduğu devlet adamlarının büyük bir kısmı Arap değildi. Vezir İsmail b. Bülbül, Ahmed b. Sevvâbe, Ebû'l-Kâsım et-Tevvezi gibi şahsiyetler ile Benî Tâhir, Benî Vehb ve Benî Münecim gibi kabilelere mensup devlet

⁵⁰ İliyyâ el-Hâvî, *İbnu'r-Rûmî*, 14-15; Muhammed Abdu'l-Mun'im el-Hufâcî, el-Hayâtu'l-Edebiyye fi'l-'Asrı'l-'Abbâsî, 1. Basım (İskenderiyye: Dâru'l-Vefâ' li Dünyâ et-Tibâ'e ve'n-Neşr, 2004) 208-209.

adamlarıyla şairin yakın ilişkileri olmuştur. Bunlar toplum nezdinde nüfuz ve itibar sahibi kişilerdi. Ancak İbnu'r-Rûmî çevresindeki bu şahıslardan konforlu yaşam isteğini karşılayacak herhangi bir kazanca erişemedi. Eğlence dolu rahat bir hayata meyli olan şair her ne kadar böyle bir hayatı elde etmek için uğraş verse de çoğu zaman başarısız olmuştur. Yaşadığı bu durumu şiirlerine de yansıtmıştır.⁵¹

تَأْمُلُ الْعَيْنُ عَيْنُ بَ وَلَيْسَ فِي الْحَقِّ رَيْبُ
وَ كُلُّ خَيْرٍ وَ شَرٍّ خَلَفَ الْعَوَاقِبَ غَيْبُ
إِنْ يُمَسِّكِ النَّاسُ عَنِّي سَأَيُّبًا فَلِلَّهِ سَأَيُّبُ⁵²

Kusuru düşünmek kusurdur, hakikatte belirsizlik olmaz.

Her işin arkasındaki iyilik ve kötülük saklıdır.

İnsanlar bana cimrilik etse de elbette Allah'ın bana bir ihsanı vardır.

Yaşadığı bu olaylardan ötürü şikâyetçi olması ve üzüntü duyması onun için bir alışkanlık haline gelmiştir. Kaçıkça davranışları sebebiyle insanlar tarafından küçümsenmiştir. Hırçın, çabukça duygulanan, içi dışı bir olan ve çevresindekilere karşı sinsice yaklaşmayan biridir. Bu özelliklere ilaveten daha önce de belirttiğimiz üzere oldukça karamsar bir ruh haline sahiptir. Öyle ki onun karamsarlığı vesvese ve psikopatlık boyutuna ulaşmıştır.⁵³

İbnu'r-Rûmî dünya hayatına küsmeyen biriydi. Daima isteklerini memnun edecek şeylere odaklanıyor ve bu yolda kendini alıkoyamıyordu. Yardım talep etmek için kendini muteber kişilerin kapısına atıyordu. Herhangi bir yardım alamaması durumunda bu kişileri hiciv türündeki şiirlerinde hedef tahtası yapıyordu. Bu özelliğinden dolayı kendisi insanlardan, insanlar da ondan hoşnut olmuyordu. Bu durum ona zarar veriyor ve fakirlik ile tembelliğe sürüklüyordu. Ama buna rağmen o herşeyi bir kenara bırakıp tamamıyla dünya lezzetlerine yoğunlaşmak istiyordu. Nitekim kendisi bu yaşadıklarını bir şiirinde şöyle tasvir etmiştir:⁵⁴

أَسْخَطْتُ إِخْوَانِي وَ أَخَفَقَ مَطْمَعِي فَبَقِيتُ بَيْنَ الدُّورِ وَ الْأَبْوَابِ⁵⁵

Kardeşlerimi sinirlendirdim, arzularım hüsrana uğradı. Böylece evlerle kapılar arasında kalakaldım.

⁵¹ Enîs el-Makdisî, *Umerâu 'ş-Şi'ri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Abbâsî*, 285-286; Hüveydâ et-Tarîfî, *Melâmihu'l-Hayâti'l-İctima'iyye min Hilâli şî'ri İbni'r-Rûmî* (Hartûm: Hartûm Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Lisans Tezi, 2009), 25.

⁵² İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 183.

⁵³ Hüveydâ et-Tarîfî, *Melâmihu'l-Hayâti'l-İctima'iyye min Hilâli şî'ri İbni'r-Rûmî*, 25.

⁵⁴ Enîs el-Makdisî, *Umerâu 'ş-Şi'ri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Abbâsî*, 287.

⁵⁵ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 316.

Kuşkusuz bedensel açıdan noksanlık yaşamayan bir kimse ile herhangi bir bedensel sorun yaşayan birinin ruh yapıları aynı olamaz. Bu bedensel eksiklik, kimi insanların kibirlenip haddini aşmasına neden olurken, kimi insanların ise içine kapanıp buhranlı bir hal yaşamasına sebep olabilmektedir. Şair İbnu'r-Rûmî görünüşe önem veren biri olduğu için bu hususta herhangi bir bedensel eksikliği olmamasına rağmen çirkinliğini, kelliğini ve cılız bedenini birer kusur olarak görmüş, dolayısıyla daima buhranlı bir ruh hali yaşamıştır. Kelliğini kapatan bir sarıkla gezmesi, kimi zamanlar kendini eve kapatıp dışarı çıkmaması onun dış görüşüne ne kadar fazla önem verdiğini açıkça göstermektedir. Özellikle çirkinliğiyle alakalı yazmış olduğu hicivlerle bizlere yansıttığı ruh yapısı, “beden ruhun aynasıdır” sözünü destekleyecek derecedir⁵⁶:

مَنْ كَانَ يَبْكِي الشَّبَابَ مِنْ جَرَعٍ فَلَسْتُ أَبْكِي عَلَيْهِ مِنْ جَرَعٍ
لَأَنَّ وَجْهِي يُفْجِحُ صُورَتَهُ مَا زَالَ لِي كَالْمَشْيِبِ وَالصَّلَعِ⁵⁷

*Bazı kimseler üzüntü içinde gençliğe ağlarlar,
Ancak ben üzüntü içinde ona (gençliğe) ağlamıyorum.*

Çünkü benim yüzüm çirkin olmasıyla birlikte bana göre halen yaşlılık ve kellik gibidir

En çok dert edindiği şey saç ve sakal konusu olmuştur. Nitekim ona göre, bir insanın saçının az olması gençliğin yok olup gittiğine, sakalının az olması ise erkekliğin zayıf olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle her zaman sarıkla kelliğini gizleme çabası içerisinde olmuştur. Niçin sarıkla gezdiği sorulunca da öfekelenerek tepkiler vermiş ve kendisine kelliğinin hatırlatılmasından hoşnut olmadığını, bu durumun ona gençliğinin bittiğine dair çağrışımlarda bulunduğunu dile getirmiştir⁵⁸. Bu konudaki kaygısını ve hassasiyetini şiirlerinde görmemiz mümkündür⁵⁹:

لَعَمْرُكَ مَا الْحَيَاةُ لِكُلِّ حَيٍّ إِذَا فَقَدَ الشَّبَابَ سِوَى عَذَابٍ

Sana yemin olsun ki, gençliğini kaybeden her canlı için hayat azap dışında bir şey değildir.

عَزَمْتُ عَلَى لُبْسِ الْعِمَامَةِ حِيلَةً لَتَسْتُرَ مَا جَرَتْ عَلَيَّ مِنَ الصَّلَعِ⁶⁰

Başıma gelen kellik gizli olsun diye çare olarak sarık giymeye karar verdim.

⁵⁶ Rekân es-Safedî, *İbnu'r-Rûmî eş-Şâ'iru'l-Muceddid*, 38-39.

⁵⁷ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 521.

⁵⁸ Rekân es-Safedî, *İbnu'r-Rûmî eş-Şâ'iru'l-Muceddid*, 38-39.

⁵⁹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 328.

⁶⁰ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 515.

İbnu'r-Rûmî tam anlamıyla mütedeyyin biri değildi. Takva noktasından son derece uzak biriydi. Zira nazmetmiş olduğu bazı müstehcen beyitler, dini konuda hassas olan biri tarafından söylenmesi mümkün olmayan şiirler niteliğindedir. Bunun yanı sıra kendince haksızlığa uğradığını düşündüğü Şîâ kesimi için yazmış olduğu bir takım beyitler vardır. Özellikle Şîâ liderlerinden Ebû'l-Hüseyin Yahya b. Ömer et-Tâlibî'nin Müstaîn-Billâh tarafından öldürülmesi üzerine nazmettiği şiirler, bir Şîâ bildirisi olduğu kadar Abbâsî yönetimine karşı bir isyan olarak da değerlendirilmektedir⁶¹.

نَظَارَ لَكُمْ أَنْ يُرْجَعَ الْحَقُّ رَاجِعٌ إِلَى أَهْلِهِ يَوْمًا فَتَشْجُوا كَمَا شَجُوا

لَعَلَّ لَهُمْ فِي مُنْطَوِي الْغَيْبِ ثَائِرًا سَيَسْمُو لَكُمْ وَ الصَّبْحُ فِي اللَّيْلِ

⁶² Bekleyin ki hakkı, biri sizin için ehline bir gün geri versin. Siz de onlar gibi keyif sürersiniz artık.

İnşallah gaybın içinden onların bir devrimcisi ortaya çıkar ve sizi yüceltir. Nitekim sabah, gecenin içinde mündemiçtir.

Ebû Ubeyde el-Bekrî'ye göre İbnu'r-Rûmî Şîâ fırkalarından Tâlibiyyuna mensup olmakla birlikte kendi mevalilerine karşı bir nefret içerisindedir. Ancak Ebû'l-Âlâ el-Maarri onun Tâlibiyyuna karşı tutumunun sadece bir sempatiden ibaret olduğunu ileri sürmüştür. Şevkî Dayf'a göre İbnu'r-Rûmî o dönem Abbâsî halifelerinin ikâmet ettiği Samarrâ kentine sık sık gidip gelmesine rağmen Şîâ olmasından ötürü halifelerin huzuruna çıkmamıştır. Bazı kimseler de onun dilinden şiirler uydurarak onun Şîâ ile olan bağlantısını dile getirmede aşırıya kaçmışlardır⁶³.

İbnu'r-Rûmî'nin yaşadığı dönem siyasî açıdan çalkantılı bir dönem olmasına rağmen Kültürel açıdan yüksek derecede gelişmelerin yaşandığı bir dönem idi. Nitekim bu dönemde birbirinden farklı pek çok ilim ortaya çıkmış ve bunun neticesinde kütüphaneler ile kırtasiye dükkânları açılmıştır. Böylece ilim alanında uğraş veren nice insanlar için kültürel bir zenginlik oluşmuştur. İbnu'r-Rûmî de bu kültürel havayı soluyan şairlerin başında gelmektedir.

İbnu'r-Rûmî diri ve güçlü bir hafızaya sahip idi. Bu hafızası sayesinde pek çok ilmi ve kültürü telakki etmiştir. Hasarî'nin ifadesiyle, İbnu'r-Rûmî yaşlı ve hasta olduğu dönemlerde bile tek dinleyişte 5 beyit ezberleyecek kadar güçlü bir hafızaya sahipti. Yaşlı ve hasta olduğu bir dönemde tek dinleyişte 5 beyit ezberleyen birinin gençliğinde ve sağlıklı anında daha fazla beyit ezberleyebilecek kadar güçlü bir hafızaya sahip

⁶¹ Mustafa Çuhadar, "İbnü'r-Rûmî", 21: 186; Rekân es-Safedî, *İbnu'r-Rûmî eş-Şâ'iru'l-Muceddid*, 45.

⁶² İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 552.

⁶³ Rekân es-Safedî, *İbnu'r-Rûmî eş-Şâ'iru'l-Muceddid*, 46.

olabileceği malumumuzdur. Öte yandan tartışmasız Kur'an'ı Kerim'i en çok özümseyen şairler arasındadır. Daha çocuk yaşlarda iken ezberlediği Kur'an, onun kültürel yapısına fazlasıyla etki etmiştir. Nitekim bazı şiirlerinde Kur'an'a özgü deyim ve kıssalarla karşılaşmak mümkündür⁶⁴.

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَصْنَعْ لَهُ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ⁶⁵

Kim ki Allah'tan sakınırsa, Allah ona ihsanda bulunur

Ve hiç beklemediği bir yerden ona rızık verir.

Yukarıdaki beyitte şair, Talâk Sûresinin ikinci ve üçüncü ayetlerinden (وَمَنْ يَتَّقِ)⁶⁶ bir iktibasta bulunmuştur. Aşağıda verilen beyitte ise Hucurât Sûresinin onbirinci ayetinden (... وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ ...)⁶⁷ iktibasta bulunmuştur.

أَنْزَلَ اللَّهُ فِي التَّنَازُرِ بِالْأَلْقَابِ نَهْيًا، فَأَفْحَشُوا التَّلْقِيَا⁶⁸

Yüce Allah kötü lakap takma hususunda bir yasak getirmiştir.

Ancak onlar müstehcen ifadelerle lakaplar takmışlardır.

1.3. Eğitim Hayatı

İbnu'r-Rûmî ilim tahsil etmede büyük bir çabanın gerektiğine inanan ve küçük yaşlardan itibaren bu doğrultuda hareket eden biriydi. Dolayısıyla pek çok alim, edebiyatçı ve belegatçının meclislerinde bulunmaya gayret göstermiş ve bu meclislerde Kur'an, nahiv, şiir, hitabet ve hesap dersleri almıştır. Abisi Ebû Ca'fer Muhammed'in yönlendirmeleriyle bu yola koyulan İbnu'r-Rûmî, ileriki dönemlerde babasının yakın arkadaşlarından ve aynı zamanda meşhur dilbilimcilerden biri olan Muhammed b. Habîb'in (öl. 245/860) öğrencisi olarak eğitimine devam etmiştir. Dil alanındaki ilminin büyük bir kısmını bu hocasından almış ve dil alanındaki tartışmalarda hocasından edindiği bilgilere müracaat etmiştir.⁶⁹

İbnu'r-Rûmî'nin ders aldığı hocalardan biri de Kûfe dil ekolüne mensup alimlerden biri olan Sa'leb'dir (öl. 291/904). Ancak Sa'leb'in İbnu'r-Rûmî'ye bazı konularda karşı çıkması aralarındaki ilişkinin zayıflamasına neden olmuştur. İbnu'r-Rûmî hocasından bahsederken onun nahiv alanında ehil biri olduğunu kabul ettiğini,

⁶⁴ Rekân es-Safedî, *İbnu'r-Rûmî eş-Şâ'iru'l-Muceddid*, 50-51.

⁶⁵ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 218.

⁶⁶ *Kur'an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman – Mustafa Çağrı – İbrahim Kâfi Dönmez – Sadrettin Gümüş (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), Talâk 65/2-3.

⁶⁷ Hucurât 49/11.

⁶⁸ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 308.

⁶⁹ Rekân es-Safedî, *İbnu'r-Rûmî eş-Şâ'iru'l-Muceddid*, 1. Baskı (Dimaşk: el-Hey'etu'l- 'Ammetu's-Sûriyye li'l-Kuttâb, 2012), 17.

ancak dil alanındaki bazı görüşlerini reddettiğini dile getirmiştir. Nitekim öğrencilerine dönüp “şiiirlerimi Sa‘leb’e gösterdiğinizde beni dilsel açıdan eleştirirse onu dikkate almayın, Çünkü benim dil alanındaki bilgim ondan daha iyidir.” demiştir.⁷⁰

İbnu’r-Rûmî pek çok alimle aynı dönemde yaşamış ve mümkün olduğu kadar bu alimlerin meclislerine katılmaya özen göstermiştir. Yine çağdaşlarından biri olan ve yaşça kendisinden küçük olan el-Ahfeş el-Asğar’dan (öl. 316/928) faydalanmış ve aralarında kısa süreli de olsa sağlam bir bağ oluşmuştur. Ahfeş’in İbnu’r-Rûmî’nin yazdığı bazı şiirleri eleştirmesi ile aralarındaki güçlü bağ çözülmeye başlamış ve bunun neticesinde İbnu’r-Rûmî Ahfeş’le ilgili bir hiciv nazmetmiştir⁷¹:

قُلْتُ لِمَنْ قَالَ لِي: عَرَضْتُ عَلَى
الْأَخْفَشِ مَا قُلْتُه فَمَا حَمَدَهُ
قَصَّرْتُ بِالشِّعْرِ حِينَ تَعْرِضُهُ
عَلَى مُبِينِ الْعَمَى إِذَا انْتَقَدَهُ
مَا قَالَ شِعْرًا وَلَا رَوَاهُ فَلَا
تَغْلَبُهُ كَأَنَّ لَا وَلَا أَسَدَهُ

“Şiirimi Ahfeş’e gösterdim, ancak o şiirimi begenmedi” diyen birine dedim ki:

Eleştirdiği zaman apaçık kör olan birine şiirini göstererek yanlış yaptın.

O, ne bir şiir yazmıştır ne de rivayet etmiştir.

O, ne şiirin tilkisi olmuştur ne de aslanı.

İbnu’r-Rûmî’nin ilim yolunda fayda gördüğü bir diğer hocası Arap dili ve edebiyatı âlimi Zeccâc (öl. 311/923) idi. İbnu’r-Rûmî’nin dil bilimi alanında hocasını küçümsemesi sebebiyle aralarındaki ilişki pek güçlü olmamıştır. Onun dilbilimcilere karşı tutumu genel itibariyle bu yönde olmakla birlikte, onlarla arasında daima bir çekişme ortamı oluşmuştur. Bu tavrı karşısında dilbilimciler, onun şiirlerini dilsel açıdan eleştirmeye kalkışmışlar, ancak İbnu’r-Rûmî’nin iyi bir dilbilgisine sahip olması hasebiyle başarılı olamamışlardır. Şiirleri üzerinden onu yıkamayacaklarını anlayan dilbilimciler, onun şiirlerinde kusur aramayı bırakarak içinde bulunduğu psikolojik sorunları üzerinden vurmaya çalışmışlardır⁷².

1.4. Vefatı

Vefat tarihiyle alakalı birbiriyle çelişen rivayetler söz konusudur. İbn Hallikân (öl. 681/1282), birbirinden farklı bu tarihleri “*Vefeyâtu l-a ‘yân*” adlı eserinde şu şekilde özetlemektedir: “İbnu’r-Rûmî, 283, 284 veya 286 yıllarından birinde cemâdi’l-ûlâ aynası iki gün kala Çarşamba günü Bağdat’ta vefat etmiştir. Naaşı Bâbu’l-Bustân adı verilen

⁷⁰ Rekân es-Safedî, *İbnu’r-Rûmî eş-Şâ’iru l-Muceddid*, 18.

⁷¹ İbnu’r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ’, 2: 21.

⁷² Rekân es-Safedî, *İbnu’r-Rûmî eş-Şâ’iru l-Muceddid*, 19.

kabristanda defnedilmiştir.”⁷³ İbnu’l-‘Îmâd (öl. 1089/1679), İbn Kesîr (öl. 774/1373), İbnu’l-Cevzî (öl. 597/1201), İbnu’l-Esîr (öl. 630/1233) ve Merzubânî (öl. 384/994) gibi bazı tarihçiler onun vefat yılını 283 olarak esas almışlardır⁷⁴.

Birbiriyle çelişen rivayetler sadece ölüm tarihi hususunda olmadı. Bilakis ölüm sebebi ile ilgili de farklı rivayetler söz konusudur. Eski kaynaklar Abbâsî halifelerinden el-Mu’tazîd’in veziri Kâsım b. Ubeydillâh’ın İbnu’r-Rûmî’yi zehirleyerek öldürdüğünü zikretmektedir. Nitekim İbnu’r-Rûmî bir şiirinde Kâsım’ın, kendisine dilinin sivri olması hasebiyle suikast düzenlemeye çalıştığına işaret etmektedir. Olayın arka planına baktığımızda İbnu’r-Rûmî diğer vezirlerden, komutanlardan ve arkadaşlarından para talep ettiği gibi Kâsım b. Ubeydillâh’tan da aynı şekilde bir talepte bulunmuş, ancak bu talebine olumsuz bir cevap almış ve bunun üzerine onu acımasızca hicvettiği bir beyit nazmetmiştir⁷⁵:

كُلِّي هَجَاءٌ وَقَتْلِي لَا يَحُلُّ لَكُمْ فَمَا يُدَاوِيكُمْ مِّنِّي سِوَى الْجُودِ

Benim herşeyim hicivdir ve benim ölümüm sizin için çözüm değildir.

Bana cömertlik yapmak dışında başka hiçbir şey sizi kurtarmaz.

Rivayete göre Kâsım b. Ubeydillâh onun hicivlerinden fazlasıyla endişe duyduğu için bir ziyafet esnasında İbnu Firâs’a verdiği talimatla İbnu’r-Rûmî’nin helvasına zehir bırakmasını istemiştir. Helvayı yediği gibi zehirin farkına varan İbnu’r-Rûmî oturduğu yerden kalkar. Bunun üzerine Kâsım ona nereye gideceğini sorar. “Beni gönderdiğin yere gidiyorum” diye cevap verir İbnu’r-Rûmî. Bu cevap karşısında Kâsım ona gittiği yerde babası Ubeydullâh’a selamını ulaştırmasını söyleyerek dalga geçmek ister. İbnu’r-Rûmî onun bu söylemine karşılık olarak “benim yolum cehenneme gitmiyor” der ve onun meclisinden ayrılıp evine gider. Zehirden ötürü hasta bir şekilde evinden çıkamayan İbnu’r-Rûmî, yaşanan olaydan birkaç gün sonra zehirin etkisiyle vefat eder⁷⁶.

Abbâs Mahmûd el-‘Akkâd’a göre bu rivayetin sihhati zayıftır. Çünkü vezir Kâsım’ın babası Ubeydullâh, İbnu’r-Rûmî’nin vefatından birkaç yıl sonra 288 yılında vefat etmiştir. Yani İbnu’r-Rûmî vefat ettiğinde o hayattaydı. Dolayısıyla İbnu’r-Rûmî

⁷³ İbn Hallikân, Ebû’l-‘Abbâs Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu’l-A’yân ve Enbâ’u Ebnâ’i’z-Zemân*, thk. İhsân ‘Abbâs, 3: 361.

⁷⁴ Rekân es-Safedî, *İbnu’r-Rûmî eş-Şâ’iru’l-Muceddid*, 27.

⁷⁵ İbnu’r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ’, 1: 655; Rekân es-Safedî, *İbnu’r-Rûmî eş-Şâ’iru’l-Muceddid*, 27-28.

⁷⁶ İbn Hallikân, Ebû’l-‘Abbâs Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu’l-A’yân ve Enbâ’u Ebnâ’i’z-Zemân*, thk. İhsân ‘Abbâs, 3: 361; ‘Abbâs Mahmûd el-‘Akkâd, *İbnu’r-Rûmî Hayâtuhu Min Şi’rihi*, 204-205; İbnu’r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ahmed Hasan Besec, 3. Baskı (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2002), 1: 9-10.

ile vezir Kâsım arasında geçen diyalogda Kâsım'ın İbnu'r-Rûmî'ye dönerek "gittiğin yerde babam Ubeydullâh'a selam söyle" şeklinde bir açıklama yapmış olması mantıklı değildir.⁷⁷

Başka bir rivayete göre İbnu'r-Rûmî'nin Ebû'l-Huseyn el-Kâsım ile olan dostluğu vezir Kâsım'ın babası Ubeydullâh'a ulaşmıştır. Bunun üzerine Ubeydullâh, Ebû'l-Huseyn'i karşısına alıp "ben senin şu İbnu'r-Rûmî'ni görmek istiyorum" demiştir. Nihayetinde bir gün İbnu'r-Rûmî, Ebû'l-Huseyn'in yanındayken Ubeydullah yanlarına gelip İbnu'r-Rûmî'den şiir okumasını talep etmiş ve İbnu'r-Rûmî de nazmettiği şiirlerden bir tanesini okumuştur. Şiiri dinleyen Ubeydullâh, İbnu'r-Rûmî'nin akılsız cahil biri olduğu düşüncesine kapılmış ve Ebû'l-Huseyn'e dönüp "bu adamın dili aklından uzundur. Bunun iğnemelerinden emin olunmaz. Sonunu hiç düşünmüyor. Onu yanından ayır" şeklinde uyarılarda bulunmuştur. Ebû'l-Huseyn de "onu kovarsam devletimizle ilgili gizli olan herşeyi açığa çıkarıp yayar" demiştir. Bunun üzerine Ubeydullâh, Ebû'l-Huseyn'e "ben onu kovarak yanından ayırmanı istemedim" diyerek Ebû Hayye en-Numeyrî'nin şu beytini söylemiştir:

وَقُلْنَ لَهُا سِرًّا: فَدَيْنَاكَ لَا يَرْخُ سَلِيمًا وَإِلَّا تَقْتُلِيهِ فَالْمَمِي⁷⁸

O kadınlar ona gece vakti gidip şöyle dediler: sana kurban olalım o sağ salim gitmesin.

Ya onu öldür, ya da buna yakın bişey yap.

Kâsım bütün bu yaşananları İbnu Firâs'a anlatmıştır. İbnu Firâs aynı zamanda İbnu'r-Rûmî'nin en büyük düşmanlarından. Çünkü İbnu'r-Rûmî onu en ağır eleştirilerle hicvetmiştir. Ubeydullah, İbnu Firâs'a "vezir ondan kurtulmak için suikast düzenlemeyi önerdi, ben de aynı kanaatteyim" demiştir. Bunun üzerine İbnu Firâs, İbnu'r-Rûmî'yi zehirledi ve o da kısa bir süre içinde vefat etti.

Abbâs Mahmûd el-'Akkâd'a göre diğer rivayette olduğu gibi bu rivayetin sihhati de zayıftır. Çünkü Ubeydullâh, İbnu'r-Rûmî'yi yıllarca tanıyor ve İbnu'r-Rûmî'nin Ubeydullâh için nazmettiği methiyeleri vardır. Ayrıca İbnu'r-Rûmî, Ubeydullâh'ın yanına sürekli gidip gelmiş ve oğulları arasında arabulucuk bile yapmıştır. Durum böyleyken Ubeydullâh'ın Ebû'l-Huseyn'e dönüp "senin şu İbnu'r-Rûmî'ni görmek istiyorum demesi mümkün değildir. Ayrıca kitaplarda geçen benzer başka rivayetler de vardır. Ancak bu rivayetler yukarıda geçen iki rivayetin karışımından oluşmuştur.

⁷⁷ 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, *İbnu'r-Rûmî Hayâtuhu Min Şi'rih*, 205.

⁷⁸ Ebû Hayye en-Numeyrî, *Şi'ru Ebî Hayye en-Numeyrî*, thk. Yahya el-Cubûrî (Dimaşk: Menşûrâtü Vizâreti's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, 1975), 76.

Dolayısıyla birbirinden farklı bu rivayetler içerisinde ölüm sebebinin hakikatini ortaya çıkarmak oldukça zordur.⁷⁹

⁷⁹ ‘Abbâs Mahmûd el-‘Akkâd, *İbnu 'r-Rûmî Hayâtuhu Min Şi'rih*, 205.

İKİNCİ BÖLÜM

İBNU'R-RÛMÎ'NİN DİVANİ VE ŞİİRLERİ

2.1. Divanı

İbnu'r-Rûmî'nin divanında yer alan şiirleri genel itibariyle uzun beyitlerden oluşmaktadır. Bu beyitlerin sayısı kimi zaman yüz – yüz elli beyti aşmaktadır. Nitekim beş yüz beyte ulaşan kaside-i nûniyyesi vardır. On yedi bin beyitten oluşan divanı, eski Arap edebiyatından günümüze ulaşan en hacimli divanlarından biridir. Öğrencisi İbnu'l-Museyyeb onun şiirlerini kendisinden rivayet ederek derlemiştir. Bir başka öğrencisi olan hiciv şairi Miskâl el-Vâsîfî de onun şiirlerini bizzat kendisinden rivayet eden kişilerden olmuştur. Ayrıca öğrencisi Ebû Cafer İbnu'l-Hâcib, dostu Ebû Osmân en-Nâcim ve Ebû'l-Hasan İbnu'l-Asb el-Milhî de onun ravileri arasında yer almıştır. Ancak şiirlerinin derlenerek bir divan haline getirilme işi Ebû Bekir es-Sûlî tarafından yapılmıştır. Ebû't-Tayyib Verrâk yaklaşık bin beyit ilavede bulunarak, Sûlî'nin derlemisini düzenlemiştir.⁸⁰

İbnu'r-Rûmî'nin divanı ilk etapta kısmen basılmıştır. Muhammed Şerif Selim ha harfine kadar olan bölümü Kâhire'deki bir nüshaya dayanarak şerhiyle birlikte yayımlamıştır. Kâmil Kîlânî, Abbâs Mahmûd el-Akkâd, Mahmûd Sâmi el-Bârûdî, Muhammed Tefvik el-Bekrî, Muhammed Abdulgânî Hasan ve Ahmed Hâlid adlı yazarlar İbnu'r-Rûmî'nin şiirlerinden seçmeler yapmışlardır. Saîd el-Bustânî, divanın dâl ve zâ harfleri arasındaki bölümünü iki cilt halinde yayımlamıştır. İbnu'r-Rûmî'nin divanının tamamı ilk defa Hüseyin Nassâr tarafından 1973-1981 yılları arasında Kâhire'de neşredilmiştir. Divan daha sonraki dönemlerde bazı yazarlar tarafından şerh edilerek yayımlanmaya başlamıştır. Abdülemîr Alî Muhennâ 1991 yılında Beyrût'ta altı cilt, Ahmed Hasan Besec 1994 yılında Beyrût'ta üç cilt, Mecîd Tarrâd - Fârûk Eslîm – Kadrî Mayû – Anton Naîm – Usâme Haydar 1998 yılında Beyrût'ta yedi cilt ve Ömer Fârûk et-Tabbâ' 2000 yılında Beyrût'ta üç cilt halinde yayımlamıştır.⁸¹

Medih, mersiye, hiciv, fahr, hamase, gazel ve vasf gibi konular hiçbir dönemde değerini kaybetmeyen klasik Arap şiiri konularıdır. Abbâsî döneminde de bu konularda şiirler kaleme alınmış ve getirilen yeniliklerle birlikte muhteva ve biçim açısından şiire farklı boyutlar kazandırılmıştır. Bu bağlamda İbnu'r-Rûmî'nin şiirlerini incelediğimizde

⁸⁰ İbn Hallikân, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâ'u Ebnâ'i'z-Zemân*, thk. İhsân 'Abbâs, 3: 358; Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-Edebî'l-'Arabî*, 2. Basım (Beyrût: el-Matbaatu'l-Bûlisiyye, 1953), 535; Rekân es-Safedî, *İbnu'r-Rûmî eş-Şâ'iru'l-Muceddid*, 35-36; İsmail Durmuş - Mustafa Çuhadar, "İbnü'r-Rûmî", 21: 187;

⁸¹ Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-Edebî'l-'Arabî*, 535; Rekân es-Safedî, *İbnu'r-Rûmî eş-Şâ'iru'l-Muceddid*, 35-36; İsmail Durmuş - Mustafa Çuhadar, "İbnü'r-Rûmî", 21: 187;

söz konusu gelişimi görmemiz mümkündür. Nitekim ele aldığı konulara getirmiş olduğu yeniliklerle Arap şiirini farklı bir çehrede sunmuş ve çağdaşlarına nazaran çok daha farklı bir konuma ulaşmıştır. Özellikle fiziki kusurları alaycı bir üslupla kaleme aldığı hiciv şiirlerinde en usta şair olarak kabul edilmiş ve bu hicivleri darb-ı mesel haline gelmiştir. Öte yandan gözlemleyerek yaptığı tabiat tasvirlerinde son derece başarılı olmuş ve tasvirleri bu alanda usta kabul edilen Sanevberî'nin tasvirlerine benzetilmiştir. Annesinin, eşinin ve üç çocuğunun vefatı üzerine kaleme aldığı mersiyelele de dönemin en iyi mersiyelele arasına girmeyi başarmıştır.⁸² Bu çalışmamızda İbnu'r-Rûmî'nin kaleme almış olduğu medih, hiciv, tasvîr ve mersiye şiirlerine değinmeye çalışacağız.

2.2. Şiir Türleri

2.2.1. Hiciv

Övgünün zıttı olarak tanımlanan hiciv için genelde hecv (هجو) veya hicâ (هجاء) kelimelerinin kullanıldığını ve sözlükte “bir kelimeyi harflerini sayarak ve heceleyerek okumak, bir kişinin veya bir toplumun ayıp ve kusurlarını ortaya çıkarmak, hicvetmek, yermek” gibi anlamlara geldiğini görmekteyiz. Edebî anlamda hiciv, hedef alınan kişi veya grubun iğneleyici ifadelerle eleştirilmesi amacıyla kaleme alınan şiirlerdir.⁸³

Hiciv; şairlerin öfke, küçümseme, alay etme gibi birtakım duygularını teşhir ettikleri Arap şiir sanatlarından biridir. Şairler bu sanatı bir silah olarak kullanmış ve bu alanda yazdıkları şiirlerle husumet sahibi oldukları şahıslara saldırmaya, onları yıkmaya, sahip oldukları saygınlığa zarar vermeye çalışmışlardır. Akıcı ve güçlü dillerini kullanarak oluşturdıkları bu sanat sayesinde hedef aldıkları insanları etkilemeyi, incitmeyi ve onlara acı vermeyi başaramışlardır. Bazen bununla yetinmeyip hedeflerindeki şahısları toplum içinde küçük duruma düşürecek kadar ağır hicivlere yönelmişlerdir. Öyle ki bu alanda kaleme alınmış bazı şiirler hicvedilen kişiler üzerinde bıraktıkları derin etki sebebiyle kendilerine has isimlerle zikredilmişlerdir. Ünlü şair Cerîr'in Emevî dönemi şairlerinden Râî en-Nümeyrî için yazdığı “ed-Dâmiğa” (beyni parçalayan) adlı kasidesi bu duruma verilebilecek en güzel örneklerdendir. Râî en-Nümeyrî, Cerîr'in kendisine yazmış olduğu hiciv içerikli

⁸² İsmail Durmuş - Mustafa Çuhadar, “İbnü'r-Rûmî”, 21: 187.

⁸³ İbn Manzûr, “هجو”, Lisânu'l-'Arab (Beyrût: Dâru Sâdır, ts.), 15: 353; Yahya Suzan, *Arap Şiirinde Hiciv*, 1. Baskı (Konya: Aybil Yayınları, 2012), 13; Mehmet Orhan Okay, “Hiciv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 447.

kasidenin etkisi altında kalmış ve cevap verememiştir. Kendisine bunu dert edinen Râî, aradan bir yıl geçtikten sonra üzüntüsünden vefat etmiştir.⁸⁴

İbnu'r-Rûmî'nin divanında en önemli şiir türünün hiciv olduğunu görmekteyiz. Yazmış olduğu bazı hicivler onun ruhsal ve kültürel birtakım özelliklerini iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Hiciv alanında çağdaşları ile kendinden önce yaşamış pek çok şairi geride bırakmayı başaran şair, kendisini hicvin efendisi olarak görmüş ve bir defasında dönemin en iyi şairlerinden sayılan Buhturî'ye dönüp "sakın sen hiciv yazmaya kalkışma! Bu senin işin değildir, bilakis benim işimdir" demiştir. Buhturî de İbnu'r-Rûmî'ye karşı bir haset içerisinde olmasına rağmen onun hiciv alanındaki dahiliğini ikrâr etmekle beraber nazmettiği hicivlerin insanoğlunun tasavvur edemeyeceği, sadece cinlerin tasavvur edip yazabileceği türden hicivler olduğu şeklinde bir niteleme yapmıştır⁸⁵.

Kin, nefret, öfke, hayal kırıklığı gibi duygular İbnu'r-Rûmî'nin ruhunda bir araya gelmiştir. Özellikle aile bireylerini kaybetmiş olması onu buhran dolu bir hayata sürüklemiştir. Zira yaşadığı sıkıntılar insanlardaki iyi meziyetleri görmesine engel olmuştur. Çevresine karşı daima karamsar bir şekilde yaklaşmış ve insanların kötü yönlerini görmeye çalışmıştır. Birini hicvetmek istediğinde bu kimsenin sahip olduğu kusurları ifşa ederek hicvetmiştir. Günlük hayatta, sosyal ilişkilerde ve övdüğü kişinin sevgisini kazanmada başarısız olması onda kin ve öfke duygularının ortaya çıkmasındaki faktörlerden biri olmuştur. Örneğin, üzerine medih yazdığı bir kimseden umduğu itibarı görmeyince öfkelenir ve bu defa o kişide var olan kusurlar üzerinden hiciv yazmıştır.

2.2.1.1. Bireysel Hiciv

Toplum nezdinde itibar kazanmak veya sahip olduğu kötü bir meziyetten ötürü toplum tarafından dışlanmak, her dönemde insanların sahip oldukları kaygılar arasındadır. Bu bakımdan şair ve şiir Arap toplumunda büyük bir öneme sahip olmuştur. Çünkü şair söylediği şiirle bir ferde veya bir kabileye toplum önünde bir saygınlık kazandırılabilirken, yine şiiriyle toplum tarafından sevip sayılan bireylerin veya kabilelerin itibarını zedeleyebilir. Deyim yerindeyse şiir günümüzdeki basın görevini görmektedir. Her iki durum karşılaştırıldığında saygınlığa erişme duygusunun insan ruhunda bıraktığı etkinin saygınlığı kaybetmenin bıraktığı etki kadar derin

⁸⁴ Süleyman Tülücü, "Râî en-Nümeyrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 426-427.

⁸⁵ Rekân es-Safedî, *İbnu'r-Rûmî eş-Şâ'iru'l-Muceddid*, 103.

olamayacağı söylenebilir. Dolayısıyla hiciv türündeki şiirler medih türündeki şiirlere nazaran insanlar üzerinde daha fazla etki edebilir.

Hiciv türünde şiir nazmetmenin en büyük amacı hedefe alınan kişinin toplum nezdindeki değerini düşürüp onu insanlar arasında alay konusu haline getirmektir. Şairler herhangi bir sebepten ötürü öfkelenedikleri kişilere bu amaçla hicivler nazmetmişlerdir. Fertlere saldırı olarak tanımlanan bu hiciv türüne bireysel hiciv denmektedir. Bu hiciv türü çoğu zaman kişisel isteklerin etkisi altında kalmakta ve adalet ile insaftan uzak durmaktadır. Bireyler arasındaki anlaşmazlıklarla ortaya çıkan bu hicivler genelde kaba sövgülerden oluşmaktadır. Dolayısıyla en sert ve en kaba hiciv türü olarak kabul edilmektedir.⁸⁶ Karamsar bir ruh yapısına sahip olan İbnu'r-Rûmî anlaşılmadığı kişilerin kusurlarını ifşa etmeye ve onları toplum içinde küçük duruma düşürmeye gayret göstermiştir. Bunu yaparken de farklı üsluplar kullanmaya çalışmıştır.

Mesela şairler tarafından şiir nazmederken kullanılan unsurlardan biri hayvanlardır. Şiirin türüne göre kullanılan hayvan türü de değişebilmektedir. Örneğin, şairler gazelde sevdikleri kişiyi ceylana, medihte övdükleri kişiyi aslana benzetmişlerdir. Hicivde ise hedef aldıkları kişiyi daha çok köpek, domuz, eşek ve maymun gibi hayvanlara benzeterek hicvetmişlerdir. Hiciv sanatının en önemli amaçlarından biri hedefteki kişinin kusurlarını teşhir edip onu komik bir duruma düşürmek olduğundan şairler bu amacı gerçekleştirmek adına bahsi geçen köpek, domuz ve eşek gibi hayvanları kullanmışlardır. Köpeğin her ne kadar güzel ve faydalı yönleri olsa da şairler tarafından adiliğin ve rezilliğin simgesi olarak kullanılmıştır. Mesela şair İbnu'r-Rûmî de Amr adındaki bir şahsı hicvederken köpeği bir rezillik simgesi olarak kullanmıştır.

وَفِي وَجْهِهِ الْكَلْبِ طَوْلٌ	وَجْهُكَ يَا عَمْرُو فِيهِ طَوْلٌ
يَا كَلْبُ وَالْكَأْبُ لَا يَقُولُ	فَأَيْنَ مِنْكَ الْحَيَاءُ قُلْ لِي
وَالْكَأْبُ مِنْ شَأْنِهِ الْغُلُولُ	وَالْكَأْبُ مِنْ شَأْنِهِ التَّعَدِّي
يَزُولُ عَنْهَا وَلَا تَزُولُ	مَقَابِجُ الْكَأْبِ فِيكَ طَرَا
فَقِيكَ عَنْ قَدْرِهِ سُفُولُ	وَالْكَأْبُ وَافٍ وَفِيكَ غَدْرُ

⁸⁶ Muhammed Muhammed Hüseyin, *el-Hicâ' ve'l-Heccâ'un fi'l-Câhiliyye*, 1. Basım (Kâhire, Mektebetu'l-Adâb bi'l-Cemâ'iz, 1948), 19; Yahya Suzan, *Arap Şiirinde Hiciv*, 156; Muhammed Sâmî ed-Dehhân, *el-Hicâ'*, 3. Basım (Kâhire: Dâru'l-Maârif, 1957), 25; Gâzî Tuleymât – 'İrfân el-Eşkar, *el-Edebu'l-Câhili Kadâyâhu Eğrâduhu E'lâmuhu Funûnuhu*, 1. Basım (Humus: Dâru'l-İrşâd, 1992), 186.

وَقَدْ يُحَامِي عَنْ الْمَوَاشِي وَمَا ثَامِي وَلَا تَصُولُ⁸⁷

*Ey Amr! Senin yüzünde uzunluk vardır, köpeklerin yüzünde de
Söylesene ey köpek! haya nerde sende? Lakin köpekler konuşmaz.*

Saldırmak ve ihanet etmek köpeğin özelliklerindendir.

*Köpektaki bütün çirkinlikler ortaya çıkmıştır sende,
Köpek o çirkinliklerden kurtulur, fakat sen kurtulmazsın.*

Köpek vefalıdır, ancak vefa yok sende.

Köpeğin değerinden daha aşağı bir değer var sende.

Köpek büyükbaş hayvanları korur, ancak sen ne korur ne de saldırırsın.

İbnu'r-Rûmî ilk beyitinde hedefe aldığı kişiyi fiziki açıdan köpeğe benzeterek küçük düşürmeye çalışmıştır. Kişiyi ait yüz şeklinin köpeğin yüz şekliyle benzer olduğunu dile getirmiştir. Ardından ikinci beyitte kişiyi hitaben utanma duygusunun nerede olduğunu sormuş, fakat yine burada kişiyi köpeğe benzeterek bu kişinin köpekler gibi konuşmasının ve bu soruya cevap veremesinin mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Üçüncü ve dördüncü beyitte köpeklerde var olan çirkin özelliklerin bu kişide zahir ettiğini ve bu özelliklerin köpekte yok olabileceğini ancak söz konusu kişide devam edeceğini öne sürerek bu kişiyi köpekten daha aşağı bir varlığa dönüştürme gayretinde olmuştur. Nitekim beşinci ve altıncı beyitler bu çabasını destekler niteliktedir.

Şair bir başka şiirinde Ubeydullâh b. Abbâs adında bir şahısı eşek, domuz ve maymuna benzeterek hicvetmiştir.

لَمْ تَكُنْ مِثْلُ نِعْمَةِ اللَّهِ فِي	الْعَبَّاسِ تَنْجُو مِنْ آفَةِ التَّكْدِيرِ
كَدَّرَ الدَّهْرُ صَفْوَهَا بِعُبَيْدٍ	اللَّهِ وَجْهَ الْحَمَارِ وَالْخَنْزِيرِ
غَيْرَ أَنَّا نَرْجُو لِزَاحَتِنَا مِنْهُ	سَرِيعًا لَطْفَ اللَّطِيفِ الْخَيْرِ
يَسْرَحُ الطَّرْفُ مِنْ أَخِيهِ وَمِنْهُ	بَيْنَ قَرْدٍ وَبَيْنَ بَذْرِ مُنِيرِ ⁸⁸

Allah'ın Abbâs'a verdiği nimetin benzeri yoktur.

O nimet ki, rahatsızlık verme musibetinden kurtulmuştur.

Ancak Zaman o nimetin berraklığını eşek ve domuz yüzlü Ubeydullâh ile bulandırmıştır.

*Bununla beraber biz hızlıca ondan kurtulmak için herşeyden haberdar olan Allah'ın
lütfunu umuyoruz.*

⁸⁷ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 3: 163.

⁸⁸ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 213-214.

Gözler onla kardeşi arasında dolaştığında, maymun ile parlak dolunay arasında dolaşmış gibidir.

Şair ilk iki beyitinde hicvettiği kişinin babası olan Abbâs'ın çok iyi nimetlere sahip olduğunu, bu nimetlerin insan hayatını rahatsız edecek her türlü musibetten soyutlanmış olduğunu, ancak Ubeydullâh'ın dünyaya gelmesiyle birlikte bu nimete bir noksanlığın karıştığını zikretmiştir. Nitekim ikinci beyitte Ubeyddulâh'tan bahsederken, onun yüzünü eşek ile domuz yüzüne benzeterek küçük düşürme gayretinde olmuştur. Üçüncü beyitte Allah'tan Ubeydullâh'ın canını almasını istediklerini ve bunun kendileri için bir lütf olacağını söylemiştir. Ardından dördüncü beyitte Ubeydullâh ile kardeşine bakıldığında onların birbirlerinden çok farklı özelliklere sahip olduğunu ve Ubeydullâh'ın kardeşine benzemediğini dile getirmiştir. Ubeyddulâh'ı maymuna, kardeşini de parlak bir dolunaya benzeterek bu durumu açıklamaya çalışmıştır.

İbnu'r-Rûmî başka bir şiirinde kadıları hicvederken tekrardan köpek tasvirini kullanarak hicvetmiştir.

أَلَا إِنَّمَا الدُّنْيَا كَجِيفَةٍ مَيِّتَةٍ وَ طَلَابُهَا مِثْلُ الْكِلَابِ النَّوَهِسِ
وَأَعْظَمُهُمْ ذَمًّا لَهَا وَأَشَدُّهُمْ بِهَا شَعْفًا قَوْمٌ طَوَالَ الْقَلَائِسِ⁸⁹

Doğrusu dünya murdar bir hayvanın leşi gibidir.

O dünyayı isteyenler de ısran köpekler gibidir.

Dünyayı en çok eleştirip ve en fazla sevenler, takkeleri uzun olan topluluklardır.

Dünya hayatını murdar bir hayvanın leşine benzeten şair, bu hayatı isteyen kişileri de o murdar hayvanın başına üşüşüp leşini ısran köpeklerle benzetmiştir. Akabinde dünya hayatına en çok meyleden ve umursayan kişilerin uzun takkeli kadılar olduğunu söyleyerek ilk beyitle bağlantıyı sağlamıştır.

Başka bir beyitinde ahlakını eleştirdiği kişiyi tekrardan köpek benzetmesiyle hicvetmiştir.

مَلِكُ النِّفَاقِ طِبَاعُهُ فَتَنَّاغَبَا وَ أَبِي السَّمَاخَةِ لَوْمُهُ فَاسْتَنَّاغَبَا⁹⁰

Münafıklık onun karakterine egemen olmuş ve o tilkileşmiş.

Onun alçaklığı cömertliği reddetmiş ve o köpekleşmiş.

Ebû Hafsa adındaki bir şahsı hicvederken maymun figürünü kullanan şair, bu beyitlerinde ilk etapta şahısa hitaben maymun olduğunu söylemiş ve daha sonrasında bilinen maymunların ondan daha üst seviyede olduğunu, onun gibi bozulmadıklarını

⁸⁹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 391.

⁹⁰ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 391.

dile getirerek şahısı maymunlardan daha aşağı bir varlığa dönüştürme gayretinde olmuştur.

أَصْبَحْتَ قِرْدًا يَا أَبَا حَفْصَلٍ وَ لَسْتُ أَيْضًا مِنْ مِلَاحِ الْقُرُودِ
تِلْكَ قُرُودٌ غَيْرُ مَمْسُوحَةٍ وَ أَنْتَ قِرْدٌ مِنْ مَسُوحِ الْيَهُودِ⁹¹

Ey Ebû Hafsal! Sen maymun oldun. Ancak öyle güzel maymunlardan değilsin.

Onlar bozulmamış maymunlardır. Ancak sen bozulmuş Yahudî bir maymunsun.

İbnu'r-Rûmî'nin divanında Hâlid el-Kahtabî için nazmetmiş olduğu hiciv sayısı oldukça fazladır. Şairin bu kişiye karşı iyi duygular beslemediği aşikârdır. Nitekim bir şiirinde Hâlid el-Kahtabî ile ilgili hicvinde aşırılığa kaçarak hiciv sınırlarını aşmış ve şiirini bir sövgüye dönüştürmüştür. Bu şiirlerde Hâlid'i köpeğe benzetmiş ve diğer şiirlerinde olduğu gibi hedefe aldığı kişiyi köpekten daha aşağı bir varlığa dönüştürmüştür.

أَخَالِدُ لَا تَكْذِبْ فَلَسْتُ بِخَالِدٍ هُنَالِكَ، بَلْ أَنْتَ الْمَكْنَى بِخَالِدٍ
وَلِلْكَأَلْبِ خَيْرٌ مِنْكَ، لَوْ مَكَ شَاهِدِي بِذَلِكَ دَهْرِي مَا أَبَاعِدُ شَاهِدِي⁹²

Ey Hâlid! Yalan söyleme! Sen orada ebedi değilsin. Sadece Hâlid ile künyelenmişsin.

Köpek senden daha hayırlıdır. Senin alçaklığın bu konuda benim delilimdir. Her ne kadar uğraşsam da bu delilimi uzaklaştıramam.

Hâlid el-Kahtabî için söylediği başka bir şiirinde ona nazmettiği hicivlerden dolayı herhangi bir pişmanlık duymadığını söyleyen şair, onu hicvetmek bir günah olsa bile bu günahtan dolayı Allah'tan bağışlanma dilemeyeceğini ifade etmiştir.

أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ مِنْ ذَنْبِي وَ مِنْ خَطِيئِي إِلَّا هَجَائِي دَعَايَ الْقَحْطَبِيِّنَا
فَإِنَّ ذَلِكَ ذَنْبٌ لَسْتُ أَحْفَلُهُ لَا يَغْفِرُ اللَّهُ ذَاكَ الذَّنْبَ، آمِينَ⁹³

Bütün hatalarım ve günahlarım için Allah'tan bağışlanma dilerim,

Soysuz Kahtabî'yi hicvetmem dışında.

Bu önem vermediğim bir günahtır. Allah bu günahımı affetmesin. Amin.

Yukarıdaki beyitlere benzer başka beyitlerinde tekrardan Hâlid el-Kahtabî'yi hicveden şair, bu hicivlerinden ötürü Allah'tan bağışlanma dilediğini söylemektedir. Çevresindeki kişilerin bu hareketini yanlış anladığını, böyle bir günahtan kaçınmak için

⁹¹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 24-25.

⁹² İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 752.

⁹³ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 3: 521.

bağışlanma dilediğini zannettiklerini, ama aslında kendisinin bu niyetle değil, bilakis onu az hicvettiği için bağışlanma dilediğini söyleyerek hicvetmeye çalışmıştır.

وَ كُنْتُ إِذَا أَنْفَدْتُ فِيكَ قَصِيدَةً فَأَنْجَزْتُهَا إِسْتَعْفَرْتُ رَبِّي هُنَاكَ
فِيحَسَبُ قَوْمِي ذَلِكَ مِنِّي تَأْنَمًا وَ مِنْ حَشْيَةِ النَّقْصِيرِ أَفْعَلُ ذَلِكَ⁹⁴

Senin için bir şiir nazmedip bitirdiğimde, hemen orada Rabbim’den bağışlanma diliyorum

*Benim kavmim bunu günahıtan kaçınmak olarak zannediyo,
Ancak ben bunu kısaltma korkusundan yapıyorum.*

İbnu’r-Rûmî, Hâlid el-Kahtabî’yi hicvettiği başka bir şiirinde onun fazlasıyla kusurlu biri olduğunu ve hatta bütün kusurların onun şahsında biriktiğini dile getirmektedir.

يَا مُسْتَقَرَّ الْعَارِ وَالنَّقْصِ أَغْنَتْ مَخَارِيكَ عَنِ الْفَخْصِ
أَنْتَ الَّذِي لَيْسَتْ لِسَوَاتِهِ وَ لَا لِنُعْمَى اللَّهِ مِنْ مُحْصِي
مَعَايِبُ النَّاسِ وَ سَوَاتِهِمْ قَدْ جُمِعَتْ لِي مِنْكَ فِي شَخْصِ⁹⁵

Ey kusur ile eksikliğin kendisinde biriktiği kişi!

Senin kusurların aramaya ihtiyaç bırakmaz.

Ne senin kötülüklerin sayılır, ne de Allah’ın nimetleri.

Bana göre insanların ayıp ve kusurları senin şahsında birikmiştir.

İbnu’r-Rûmî’nin pek çok alimle aynı dönemde yaşadığını ve olabildiğince bu alimlerin meclislerine katılmaya özen gösterdiğini söylemiştik.. Çağdaşlarından biri olan ve yaşça kendisinden küçük olan Kûfe dil mektebi alimi Ahfeş el-Asğar’dan ilmi açıdan faydalanmış ve aralarında kısa süreli de olsa sağlam bir bağ oluşmuştur. Ahfeş’in İbnu’r-Rûmî’nin yazdığı bazı şiirleri eleştirmesi ile aralarındaki bağ gevşemeye başlamış ve bunun neticesinde İbnu’r-Rûmî Ahfeş’le ilgili bir hiciv nazmetmiştir⁹⁶:

قُلْتُ لِمَنْ قَالَ لِي: عَرَضْتُ عَلَى الْأَخْفَشِ مَا قُلْتُهُ فَمَا حَمِدَهُ
قَصَّرْتَ بِالشَّيْءِ جِئْتَ تَعْرِضُهُ عَلَى مُبِينِ الْعَمَى إِذَا انْتَقَدَهُ
مَا قَالَ شِعْرًا وَلَا رَوَاهُ فَلَا تَعْلَبُهُ كَانَ لَا وَلَا أَسَدُهُ⁹⁷

“Şiirimi Ahfeş’e gösterdim, ancak o şiirimi begenmedi” diyen birine dedim ki:

⁹⁴ İbnu’r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ’, 2: 755.

⁹⁵ İbnu’r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ’, 2: 427-428..

⁹⁶ Rekân es-Safedî, *İbnu’r-Rûmî eş-Şâ’iru’l-Muceddid*, 18.

⁹⁷ İbnu’r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ’, 2: 21.

Eleştirdiği zaman apaçık kör olan birine şiirini göstererek yanlış yaptın.

O, ne bir şiir yazmıştır ne de rivayet etmiştir.

O, ne şiirin tilkisi olmuştur ne de aslanı.

İbnu'r-Rûmî'nin hiciv oklarına maruz kalan kesimlerden biri de şairler olmuştur. Kendisine rakip gördüğü Buhturî de bu hicivlerden nasibini almıştır. Nazmettiği bir kasîde-i bâiyyesinde Buhturî'ye ait şiirlerin zayıf ve çalıntı şiirler olduğunu, ama buna rağmen Buhturî'nin şanslı biri olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla gerek bu kasidesinde gerekse başka kasidelerinde Buhturî'yi şiirleri üzerinden vurmaya çalışmıştır.

مَا تَجَزَعُ الشَّاةُ إِذَا شُحِطَتْ مِنْ أَلَمِ الذَّبْحِ وَ لَا السَّلْخِ
و لَا مِنْ التَّقْصِيلِ مَنُكُوسَةً وَ لَا مِنْ الشَّيِّ وَ لَا الطَّبْخِ
لَكِنَّهَا تَجَزَعُ مِنْ خَلَةٍ تَقْدَحُ فِي الْأَحْشَاءِ بِالْمَرْخِ
تُشْفِقُ أَنْ يُكْتَبَ فِي جِلْدِهَا شِعْرُكَ يَا ذَا الْقَرْنِ وَ الْكَشْخِ⁹⁸

*Koyun, asılacağı zaman ne boğazlanma acısından ne de
derisinin yüzülmesinden kaygılanır,*

O, ne ters yatırılıp parçalanmaktan ne de kızartılıp pişirilmekten kaygılanır,

Ancak o, içine ateş düşüren bir meziyetten kaygılanır,

O, senin şiirinin kendi derisine yazılmasından kaygılanır,

ey boynuzlu ve deyyus kimse!

İbnu'r-Rûmî şair ve alimlerin yanı sıra şarkıcılara da hiciv şiirleri nazmetmiştir. Nitekim Şuntaf adındaki bayan bir şarkıcıyı aşağıdaki beyitleriyle hicvetmiştir.

تَخَلَّفَتْ شُطُفٌ فَقُلَا: مَا فَعَلْتَ أَخْتُنَا الضَّرِيرَةَ
قَالُوا: هَوَتْ مِنْ ذُرَى جِدَارٍ عَالٍ فَقَالَ الْجَمِيعُ: خَيْرُهُ⁹⁹

Şuntaf görünmeyince dedik: Kör bacımız ne yaptı?

Dediler: Yüksek bir duvarın tepesinden düştü. Sonra herkes dedi: hayırlısı buydu.

İbnu'r-Rûmî bir beyitinde hedef tahtasına aldığı kişiyi soyunun sahip olduğu iyi meziyetlerden soyutlayarak, bir nevi onu o soydan ayrı tutarak hicvetmiştir. Bu kişinin atalarıyla övünmesinin kendisiyle övünmesinden daha doğru olacağını dile getirdikten sonra onun bu soydan gelen kötü biri olduğunu söylemiştir.

⁹⁸ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 620-621.

⁹⁹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 248.

لَئِنْ فَخَرْتَ بِآبَاءِ ذَوِي حَسَبٍ لَقَدْ صَدَقْتَ وَلَكِنْ يَنْسُ مَا وَلَدُوا¹⁰⁰

Doğru söylemiş olursun, asalet sahibi atalarınla övünürsen.

Ancak ne kötüdür onların dünyaya getirdikleri.

İbnu'r-Rûmî bir şahsı babalık vasfı üzerinden hicvetmiştir. Şair, bu kişinin İslâm'ın ilk dönemlerinde yaşamış olsaydı ondan ötürü babaya iyilik ayetinin inmeyeceğini söyleyerek hicivde aşırılığa kaçmıştır.

لَوْ كَانَ مِثْلَكَ فِي زَمَانِ مُحَمَّدٍ مَا جَاءَ فِي الْقُرْآنِ بِرُّ الْوَالِدِ¹⁰¹

Senin benzerin Hz. Muhammed döneminde olsaydı

Kur'an'da babaya iyilik ayeti gelmezdi.

İbnu'r-Rûmî pek çok vezir, komutan, yazar, alim, şair ve sanatçı üzerine hicivler nazmetmiştir. Öte yandan sahip olduğu bir takım meziyetlerden ötürü kendi üzerine de hicivler nazmetmiştir¹⁰².

مَنْ كَانَ يَبْكِي الشَّبَابَ مِنْ جَزَعٍ فَلَسْتُ أَبْكِي عَلَيْهِ مِنْ جَزَعٍ
لَأَنَّ وَجْهِي بِفُجْحِ صُورَتِهِ مَا زَالَ لِي كَالْمَشْيِبِ وَالصَّلَعِ
أَشَبَّ مَا كُنْتُ قَطُّ أَهْرَمَ مَا كُنْتُ فَسُبْحَانَ خَالِقِ الْبَدْعِ

Bazı kimseler üzüntüden gençliğe ağlarlar,

Ancak ben üzüntüden ona (gençliğe) ağlamıyorum.

Çünkü benim yüzüm çirkin olmakla birlikte bana göre halen yaşlılık ve kellik gibidir.

Halık olan Allah'ı tenzih ederim ki, ben yaşlı olduğum kadar genç olmadım.

İbnu'r-Rûmî hedefe aldığı kişileri toplum içerisinde küçük duruma düşürmek için farklı yöntemler kullanmıştır. Kimi zaman şahısları hayvanlara benzeterek hicvetmiş, kimi zaman da sahip oldukları üstün meziyetlerden soyutlayarak hicvetmiştir. Aşağıda yer alan beyitlerde hedefe aldığı Vehb b. Süleyman'ı toplum içerisinde alay ve eleştiri konularından biri olan yellenme konusu üzerinden hicvetmiştir.

مَا لَقِينَا مِنْ ظَرْفِ ضَرْطَةٍ وَهَبٍ صَايَرَتْ أَهْلَ دَهْرِنَا شُعْرَاءَ
هِيَ عِنْدِي كَجُودِ فَضْلِ بْنِ يَحْيَى غَيْرَ أَنْ لَيْسَ تَنْعَشُ الْفُقَرَاءُ¹⁰³

Vehb'in o gördüğümüz o güzel yellenmesi çağımızın ehlini şair yapar.

¹⁰⁰ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 78.

¹⁰¹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 78.

¹⁰² İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 521.

¹⁰³ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 125.

Bana göre o yellenme Fadl b. Yahya'nin cömertliği gibidir. Ancak bu yellenme fakirleri doyurmamaktadır.

2.2.1.2. Toplulukları Hiciv

Bu şiir türünde hedef tahtasına herhangi bir topluluk alınmaktadır. Bu topluluk ya kusurları ile zikredilmekte ya da üstün meziyetlerden soyutlanmaktadır. Şair bir topluluğu hedefine aldığında, o topluluğun küçüklüğünü ve zayıflığını bir küçümseme unsuru haline getirerek, o topluluğun tüm bireylerini kapsayıp küçük düşürecek şiirler nazmettedir.¹⁰⁴ İbnu'r-Rûmî'nin divanına bakıldığında, bu hiciv türüne ait pek çok şiirin olduğu görülmekte ve bu şiirlerin büyük bir kısmının arka planında daha önce yazdığı methiyeler için herhangi bir caize alamaması yer almaktadır.

İbnu'r-Rûmî'yi hiciv yazmaya sevkeden unsurları incelediğimizde daha çok yaşadığı dönemde toplum içerisinde meydana gelen aldatma ve adaletsizlik gibi bazı eylemler neticesinde yaşamış olduğu korkudan hareketle bu sanata yöneldiğini görmekteyiz. Çünkü bu çirkinlikler karşısında kullanabileceği tek silah olarak hiciv yazmayı görüyordu. Bunun yanı sıra kendisine karşı cimri davranılması veya beklediği ölçüde bir bağış alamaması da onu hiciv yazmaya sevk eden unsurlar arasındadır. Aşağıda yer alan beyitler bu durumu destekler niteliktedir. Şair beyitlerinde pek çok topluluğu ödülleriyle nail oma gayesiyle övdüğünü ancak bu toplulukların onun beklentisine cevap vermediğini zikretmektedir.

مَدَحْتُ مَعَاشِرًا عُرِّرَا حَسْبْتُ بِأَنَّهُمْ غُرَّرُ
فَمَارِفِدُوا وَلَا وَعَدُوا وَلَا اعْتَلَّوْا وَلَا اعْتَذَرُوا¹⁰⁵

Soylu olduklarını zannettiğim pek çok uyuz topluluğu methettim.

Ancak onlar ne hediye verdiler, ne de bunu vaad ettiler.

Onlar ne mazeret gösterdiler, ne de özür dilediler.

Bir başka şiirinde, bazı kabileleri övdüğünü ve bu övgüsüne karşılık herhangi bir hediye almadığını belirterek bu durumu garipsemiştir.

عَجِبْتُ لِقَوْمٍ يَقْبَلُونَ مَذَاحِي وَ يَأْبُونَ تَنْوِيبي وَ فِي ذَاكَ مَعْجَبُ
أَشْعَرِي سَفَسَفْتُ فَلَمْ يَجْتَبُونَهُ؟ وَ إِن لَّمْ تَكُنْ هَاتِي فَلَمْ لَا أَثُوبُ؟¹⁰⁶

¹⁰⁴ Esat Ayyıldız, *Klasik Arap Şiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 175.

¹⁰⁵ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 100.

¹⁰⁶ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 195.

Övgülerimi kabul edip, beni ödüllendirmeyi reddeden kavime şaşıyorum. Bunda bir tuhaflık var.

Yoksa benim şiirim önemsiz midir? Onu neden seçiyorlar. Eğer böyle değilse neden beni ödüllendirmiyorlar.

Medih şiirleri için herhangi bir ödül alamadığından dolayı sitem eden şair başka bir şiirinde methiyelerini beğenmeyen bir kişiyi hicvetmektedir. O kişinin her halükârda para vermesi gerektiğini söyleyen şair, ya şiiri yazdığı kağıt parçası için ya da kişide olmayan iyi özellikleri varmış gibi göstererek yalan söylediği için kendisine para verilmesi gerektiğini dile getirmektedir.

إِنْ كُنْتَ مِنْ جَهْلٍ حَقِّي غَيْرَ مُعْتَذِرٍ وَ كُنْتَ مِنْ رَدِّ مَدْحِي غَيْرَ مُثِيبٍ
فَاعْطِنِي ثَمَنَ الطَّرْسِ الَّذِي كُنْتُ فِيهِ الْقَصِيدَةُ أَوْ كَفَّارَةَ الْكَذِبِ¹⁰⁷

*Hakkımı görmezden gelmeden ötürü özür dilemezsen
ve methimi reddetmekten ötürü utanç duymazsan,*

Ya kasidenin yazıldığı kağıt parçasının, ya da yalanın kefareti öde.

İbnu'r-Rûmî'nin divanında bu tür şiirlerin çok olması, onun kişilere medih yazmasındaki temel amacının bu kişilerden caize almak olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Nitekim şair bir şiirinde övdüğü kişilerden bir beklenti içerisinde olduğunu, ancak bu beklentilerine cevap bulamaması halinde şiirinin medihten hicive dönüşeceğinin sinyallerini vermektedir. Şaire göre methiyelerine olumlu bir karşılık vermeyen kişiyi insanların önünde övmesi ve insanların da dönüp senin saydığın özellikler bu insanda yok, sen yalancısın demesi bu insana yazdığı methiyenin hicve dönüşmesi için yeterli olmaktadır:

إِذَا مَا مَدَحْتُ الْمَرْءَ يَوْمًا وَ لَمْ يُثِيبْ مَدِيحِي وَ حَقُّ الشَّعْرِ فِي الْحُكْمِ وَاجِبٌ
كَفَانِي هَجَائِيهِ قِيَامِي بِمَدْحِهِ خَطِيبًا وَ قَوْلُ النَّاسِ لِي : أَنْتَ كَاذِبٌ¹⁰⁸

Bir gün birini översem ve o da medhimi ödüllendirmezse,

Şiirin hükümdeki hakkını vermek vacip olur.

Onu hicvetmek üzere insanların arasında onu övmem ve insanların da bana dönüp sen yalancısın demesi yeterdir.

İbnu'r-Rûmî ilk etapta bazı topluluklara methiyeler nazmetmiştir. Ancak yukarıdaki şiirlerinden de anlaşılacağı üzere övgüsüne herhangi bir karşılık

¹⁰⁷ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 312.

¹⁰⁸ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 188.

bulamayınca bu kavimleri hicvetmeye başlamıştır. Mesela şair Benî Tâhir, Benî Vehb ve Benî Müneccim kabilelerine methiyeler nazmetmiş ancak beklediği itibarı göremeyince bu kabilelere hicivler yazmıştır. Benî Tâhir ile ilgili yazdığı hicivlerde bu durum açıkça görülmektedir.

دَعْتَنِي إِلَى فَضْلِ مَعْرُوفِكُمْ وَجُوءَ مَنَاطِرُهَا مُعْجِبَةً
فَأَخْلَفْتُمْ مَا تَوَسَّيْتُمْ وَقَلَّ حَمِيدٌ عَلَى تَجْرِبَةٍ
وَكَمْ لَمْعَةٍ خَانَتْهَا رَوْضَةٌ قَالَفَيْتُهَا دِمْنَةً مُعْشَرَبَةً¹⁰⁹

Görüntüsü hayranlık uyandıran bazı yüzler, sizi tanımanın faziletine çağırdı beni.

Ancak siz benim umduklarımı boşa çıkardınız.

Tecrübeyle sabittir ki övgüye değer kişi sayısı azaldı.

Kurumaya yüz tutmuş nice bitkiyi bahçe sandım ve gördüm ki o bir ot kalıntısıdır.

Şair bu beyitlerinde Benî Tâhir kabilesine mensup bazı kişilerle tanıştığını ve bu kişilerin yüzlerinde kendisine ihtimamda bulunacaklarına dair belirtilerin olduğunu söylemektedir. Ancak olayların hiç de beklediği gibi gelişmediğini, bu kişilerin onun beklentilerini boşa çıkardığını ve dolayısıyla bu durumu tecrübe edindiğinden onlara olan övgüsünün azaldığını zikretmektedir. Devamında bu kişileri bahçe görünümündeki ot kalıntılarına benzeterek hem hicvetmeye hem de yaşadığı hayal kırıklığını ifade etmeye çalışmaktadır.

Şair Benî Tâhir kabilesinden beklentileri olduğu gibi Benî Vehb kabilesine karşı da beklentiler içerisinde olmuştur. İlk etapta bu kavmi öven şair, umduğunu bulamayınca bu sefer hicvetmeye başlamıştır.

تَخَذْتُمْ دِرْعًا وَتُرْسًا لِتَدْفَعُوا نِبَالَ الْعِدَا عَنِّي فَكُنْتُمْ نَصَالَهَا
وَقَدْ كُنْتُمْ أَرْجُو مِنْكُمْ خَيْرَ نَاصِرٍ عَلَى جَيْنِ خِذْلَانِ الْيَمِينِ شِمَالَهَا
فَإِنْ أَنْتُمْ لَمْ تَحْفَظُوا لِمَوَدَّتِي ذِمَامًا فَكُونُوا لَا عَلَيْهَا وَلَا لَهَا
قِفُوا مَوْقِفَ الْمَعْذُورِ عَنِّي بِمَعْزِلٍ وَخَلُّوا نِبَالِي وَالْعِدَا وَنِبَالَهَا¹¹⁰

Düşmanın oklarını benden püskürtün diye sizi zırh ve kalkan edindim kendime.

Ancak siz o okların ucu oldunuz benim için.

Sağ el sol elden ümidini kaybetmişken, ben sizden en iyi yardım edeni umuyordum.

¹⁰⁹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 186.

¹¹⁰ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 3: 66.

Sevgime karşılık saygıyı koruyamadıysanız, ne o sevgimin yanında olun ne de karşısında.

Benden uzakta bahanesi olan birinin olduğu bir konumda durun! Benim oklarım ile dümanın oklarını yalnız bırakın!

Şair, Benî Vehb ile ilgili başka bir beyitinde bu kabileden yardım talep ettiğini ve bu kabilenin talebine karşılık çok az bir miktarda yardım yaptığını zikretmektedir. Onların yaptığı bu yardımın hiçbir faydası olmadığını, bilakis pek çok zararının olduğunu belirtmektedir. Şair, aşağıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere kendisine yapılan yardımın azlığını bile sorun haline getirmektedir.

سَأَلْتُ فَأَعْطَيْتُمْ قَلِيلًا فَلَمْ يَكُنْ
وَعَنَائِي وَ لَا اسْتَبَقَى مَرُوتِي عَلَى فَقْرِي
بَدَلْتُمْ مِنَ الْمَعْرُوفِ مَا فَلَّ عَفْتِي
وَقَيْدَ تَبْكِيرِي وَ ضَعُوعَ مَنْ قَدْرِي
لَمْ تَصْنَعُوا الْحُسْنَى وَ لَمْ تَفْعَلُوا الَّتِي
أَدَاوِي بِشَكْوَاهَا الْحَرَارَةَ فِي صَدْرِي
فَلَا لَذَّةَ الشُّكُوى وَ لَا فَرْحَةَ الْغِنَى
وَالْمَظْنُومِي لَمْظَةً تَبَطَّتْ صَبْرِي
جُزَيْتُمْ جَزَاءَ الْمَانِعِ الْخَيْرَ كُلَّهُ
فَأَيْنَكُمُ أَقْسَى وَ أَلَمُ مِنْ دَهْرِي¹¹¹

Sizden iyilik talep ettim, ancak siz çok az verdiniz.

Verdiğiniz şey ne beni zengin eder, ne de fakirlik karşısındaki cesaretimi korur. Siz iffetimi zayıf düşüren, erken yol almamı sınırlayan ve değerimi düşüren bir iyilik yaptınız.

İçimdeki hasretten yakınmayı gidereceğim bir iyilik yapmadınız.

Artık ne yakınma zevki ne de zenginlik sevinci var. Siz sabrımı tüketecek şekilde bana azıcık iyilikte bulundunuz.

Allah sizi her iyiliği engelleyen kişinin cezasıyla cezalandırsın. Siz musibetimden daha sert ve daha acısınız.

İbnu'r-Rûmî, Alî b. İsâ adındaki bir şahsı hicvederken mensup olduğu Benî Cerrâh kabilesi üzerinden hicvetmeye çalışmıştır.

أَيَّامُكُمْ يَا بَنِي الْجَرَّاحِ قَدْ جَرَحَتْ
كُلَّ الْقُلُوبِ فِيهَا مِنْكُمْ نَارُ
مَا مِنْكُمْ رَجُلٌ تَمَّتْ رِيَّاسَتُهُ
إِلَّا مَشُومٌ عَظِيمُ الْكِبَرِ جَبَّارُ
لَا قَدَسَ اللَّهُ بِالْإِقْبَالِ دَوْلَتَكُمْ
فَإِنَّ إِقْبَالَكُمْ لِلنَّاسِ إِدْبَارُ¹¹²

Ey Benî Cerrâh! Sizin günleriniz bütün kalpleri yaraladı.

¹¹¹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 238-239.

¹¹² İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 292.

O kalplerde size karşı bir intikam duygusu vardır.

Sizden mükemmel bir reis olacak adam çıkmadı. Sadece uğursuz, aşırı kibirli, zalim biri çıktı.

Allah devletinize gelecek nasip ederek yüceltmesin. Sizin gelmeniz insanların gidişi demektir.

İbnu'r-Rûmî'nin hiciv oklarına maruz kalan bir başka kabile Benî Hakan kabilesi olmuştur.

أُمُورُكُمْ بَنِي خَاقَانَ عُنْدِي	عُجَابٌ فِي عُجَابٍ فِي عُجَابٍ
قُرُونٌ فِي رُؤُوسٍ فِي وُجُوهِ	صِلَابٌ فِي صِلَابٍ فِي صِلَابٍ
هَجَرْتُكُمْ وَهَجَرُكُمْ وَرَائِي	صَوَابٌ فِي صَوَابٍ فِي صَوَابٍ ¹¹³

Ey Benî Hâkân! Bana göre sizin işleriniz acayıplikler içerisinde bir acayıplıktır.

Başlardaki boynuzlardır, yüzlerde sertlik içerisinde bir sertliktir.

Ben sizden ayrıldım ve benim sizi gerimde bırakmış olmam doğruluk içerisinde bir doğruluktur.

2.2.1.3. Ahlakî Kusurlar ile Hiciv

Arap şiir kültüründe bireylerde var olan iyi özellikler övülürken, öte yandan sahip oldukları kötü özellikler de hicvedilmiştir. Bu şiir türünde şair kişide var olan cimrilik, cahillik, açgözlülük, sır tutamama, iftira atma ve korkaklık gibi herkes tarafından dışlanan kötü meziyetleri ele almaktadır.

İnsanoğlunda görülmesi hoş karşılanmayan ve daima eleştiri konusu olan kötü özelliklerden biri cimriliktir. Nitekim pek çok şair cimrilik ve cimri olan kişiler üzerine şiirler nazmetmişlerdir. Bu tarz şiirlerde cimrilik konusu ele alınırken insanın başına gelen bir musibetmiş gibi işlenmiştir. İbnu'r-Rûmî de cimrilik karşısında kayıtsız kalmamış ve bu kötü meziyeti şiirinde ele almıştır.

إِذَا غَمَرَ الْمَالُ الْبَخِيلَ وَجَدْتَهُ	يَزِيدُ بِهِ يُبْسًا وَ إِنْ ظَنَّ يَرْطُبُ
وَلَيْسَ عَجِيْبًا ذَاكَ مِنْهُ فَإِنَّهُ	إِذَا غَمَرَ الْمَاءُ الْحَجَارَةَ تَصْنَبُ ¹¹⁴

Mal mülk cimriyi kuşattığında, her ne kadar yumuşacağı zannedilse de

sen onda gittikçe artan bir sertlik görürsün,

bunda şaşılacak bir durum yok, zira su her ne kadar taşı kuşatsa da taş yine de serttir.

¹¹³ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 456-457.

¹¹⁴ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 189.

Şair başka bir beyitinde İsa adındaki bir şahısı yaptığı cimrilikle hicvetmiştir. İsa'nın bu dünyada ebedi olmayacağını, ama buna rağmen onun cimrilikten vazgeçmediğini, elinde olsa tek bir burun deliğinden nefes alacak kadar cimrilik yapacağını söylemektedir.

يُقْتَرُ عَيْسَى عَلَى نَفْسِهِ وَلَيْسَ بِبَاقٍ وَلَا خَالِدٍ
فَلَوْ يَسْتَطِيعُ لِنَفْتِهِرِهِ تَنْفَسَ مِنْ مَنَحْرِ وَاحِدٍ¹¹⁵

İsa, bâki ve ölümsüz olmadığı halde kendine bile cimrilik ediyor.

Yapabilse, cimriliğinden ötürü tek burun deliğinden nefes alacak.

Cimrilik konusunu ele aldığı bir başka şiirinde hicvettiği kişiye sahip olduğu cimrilikten ötürü beddua etmiştir.

ضَيِّقُ الصَّدْرِ بِخَيْلٍ ضَيِّقَ اللَّهِ مَعَاشِهِ
وَكَسَاهُ الْخُوفُ وَ الذَّلَّةُ وَ ابْتِزَّ رِيَاشِهِ¹¹⁶

O, çabuk tasalanan cimri biridir. Allah onun gelirini azaltsın,

Ona korku ve zillet giydirdin, sahip olduğu eşyaları ondan alsın.

Bir başka beyitinde cimri olan bir genci hicvederken, bu gençten bir şey istemenin korkak birinden canını istemekle eş değer olduğunu söyleyerek hicvetmiştir.

فَتَّى عَلَى خُبْرِهِ وَ نَائِلِهِ أَشْفَقُ مَنْ وَالِدٍ عَلَى وَلَدِهِ
رَغِيفُهُ مِنْهُ جَيْنَ يُسْأَلُهُ مَكَانَ رُوحِ الْجَبَانِ مِنْ جَسَدِهِ¹¹⁷

O gencin ekmeğe olan şefkati babanın oğluna olan şefkatinden daha fazladır.

O gençten ekmeği istenildiğinde sanki korkak birisinin bedeninden canı istenmiştir.

Ebû Muğîre adında bir şahsa ilk etapta methiye yazan ancak bunun karşılığında çok az miktar parayla ödüllendirilen şair, bu şahsa methiye nazmetmeden önce onun cömertliğiyle ilgili bir kavimle iddiaya girdiğini ve bu kavmin şahısla ilgili cömert olduğuna yönelik iddialarda bulunduğunu söylemiştir. Ancak övdüğü bu şahsın, onun beklentilerine cevap vermediği gibi kavimle olan iddiasında da onu cömert gösteren kavmi yalanladığını dile getirmiştir.

مَدَحْتُ أَبَا الْمَغِيرَةِ ذَاتَ يَوْمٍ فَخَيَّبَنِي وَ أَرْبَحَنِي دَرَاهِمُ
وَ ذَلِكَ أَنَّنِي نَافَرْتُ قَوْمًا عَلَى أَنِّي سَأَرَجُ غَيْرَ غَانِمِ

¹¹⁵ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 681.

¹¹⁶ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 421.

¹¹⁷ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 74.

وَقَالَ الْقَوْمُ : بَلْ سَتَنَالُ غُنْمًا لِأَنَّكَ قَدْ مَدَحْتَ قَتَى الْمَكَارِمِ
فَصَدَّقَنِي جَزَاءُ اللَّهِ خَيْرًا وَ أَكْذَبَهُمْ وَ أَلْزَمَهُمْ مَعَارِمِ
وَ لَوْ فَطِنُوا لَقَالُوا : قَدْ نَفَرْنَا لِأَنَّكَ قَدْ رَجَعْتَ وَ أَنْتَ سَالِمِ
أَلَيْسَ أَبُو الْمَغِيرَةِ لَمْ يُصَاثْ عَلَيْكَ بِمُرْهَفِ الْحَدَّيْنِ صَارِمِ
وَ لَمْ يَسْأَلْكَ تَوْبَكَ إِنَّ هَذَا لَا عَظَمَ مَا يَكُونُ مِنَ الْمَغَانِمِ¹¹⁸

Bir gün Ebû Muğîre'yi övdüm. Ancak o beni hayal kırıklığına uğrattı ve bana birkaç dirhem verdi.

Kazançsız döneceğime dair bir kavimle iddiaya girmiştım.

O kavim bana dedi ki: Sen kazanç elde edeceksin, çünkü sen cömert birini övüyorsun.

Nitekim O (Ebû Muğîre) beni doğrulayıp onları yalanladı ve onlara borç yükledi.

Allah ona iyilik versin.

Eğer o kavim düşünseydi şunu derdi: biz şaşırdık, çünkü sen sağ salim geri döndün.

O sana iki ucu keskin kılıçla vurmadı değil mi?

O senin elbiseni yağmalamadı değil mi? Öyleyse bu en büyük ganimettir.

Toplum içerisinde cereyan eden bir başka kötü meziyet de cehalettir. İnsanı bilgi ışığından yoksun bırakan, her türlü kötü eylemin sebebi olan ve her anlamda insanı zarara uğratan cehalet birçok şair tarafından şiirlerinde tenkit edilmiştir. Özellikle hiciv şiirlerinde şairler hicvettikleri kişileri onlarda gördükleri bazı özelliklerden yola çıkarak cahillikle suçlamışlardır. Şairimiz de aynı şekilde şiirlerinde bazı şahısları cahillikle nitelemiştir.

وَجَاهِلٍ أَعْرَضْتُ عَنْ جَهْلِهِ حَتَّى شَكَا كَقَيِّ عَنِ الشَّكْوَى
قَدْ هَامَ وَجَدًا بِأَكْثَرِائِي لَهُ وَقَدْ أَبْتُ نَفْسِي مَا يَهْوَى¹¹⁹

Nice cahil vardır ki, onun celahetinden yüz çevirdim. Öyle ki şikayetçi olmamamda şikayet etmeye başladı.

Onlara ihtimam göstermeme severler, ancak benim nefsim onların istediğini reddeder.

Şair bir şiirinde insanların güzel yönlerinin kalmadığını, ne methedilecek ne de hicvedilecek kimse bulamadığını dile getirmektedir:

أَيْسْتُ مِنْ دَهْرِي وَ مِنْ أَهْلِهِ فَلَيْسَ فِيهِمْ أَحَدٌ يُرْضَى

¹¹⁸ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 3: 320.

¹¹⁹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 156.

إِنْ رُمْتُ مَدْحًا لَمْ أَجِدْ أَهْلَهُ أَوْ رُمْتُ هَجْوًا لَمْ أَجِدْ عِرْضًا¹²⁰

Bulduğum zamandan ve bu zamanın ehlinden ümidimi kestim.

Çünkü onlar içerisinde razı olunacak kimse yok.

Methetmek istesem methedecek kimse bulamıyorum.

Hicvetmek istesem bir ırz bulamıyorum.

2.2.1.4. Fiziki Kusurlar İle Hiciv

Şairler bazı şahısları hicvederken, bu şahısları sahip oldukları bir takım bedensel eksikliklerle küçük düşürmeye çalışmışlardır. Bu şiir türünde saç, sakal, göz, ağız diş, çene, bıyık ve boyun gibi kısımlara ait kusurlar malzeme olarak kullanılmıştır. Şairler bu malzemeyi kullanarak hedef tahtasına aldıkları şahısları gülünç bir hale sokup aşağılayıcı bir biçimde tasvir etmişlerdir.¹²¹

İbnu'r-Rûmî hedefe aldığı kişileri daha çok fiziki kusurları üzerinden vurmaya çalışmıştır. Büyük bir buruna sahip olan İbnu Harb, İbnu'r-Rûmî'nin hiciv oklarına hedef olan kişiler arasına girmiştir.

لَكَ أَنْفٌ يَا ابْنَ حَرْبٍ أَنْفٌ مِنْهُ الْأَنْفُوفُ
أَنْتَ فِي الْقُدْسِ تُصَلِّي وَهُوَ فِي الْبَيْتِ يَطُوفُ

Ey İbnu Harb, diğer burunların bile nefret ettiği bir burna sahipsin,

Sen Kudüs'te namaz kılarken, burnun Kâbe'de tavaflıyor.

İbnu'r-Rûmî'nin hedef tahtasına aldığı şarkıcılar da fiziki kusurlar ile yerilmişlerdir. Şair bu şarkıcıları hicvederken sahip oldukları sesler üzerinden vurmaya çalışmıştır.

لَيْسَ كَالسَّكَرِ دَوَاءٌ لَغِنَاءٍ كَالدَّوَاءِ
فَاسْقِنِي عَشْرِينَ رَطْلًا لَا تَشْتَبِهُنَّ بِمَاءِ
فَلَعَلَّ السَّكَرَ يَكْفِينِي أَذَا هَذَا الْعُتْوَاءِ
مَنْ رَأَى مُنْتَحِبًا غَيْرِي عَلَى سُوءِ الْغِنَاءِ¹²²

İçki gibi ilaç yoktur, hastalık gibi olan şarkıya.

Yirmi ratl içki ver bana! Suyla da karıştırma!

Belki içki beni bu köpek havlamasından kurtarır.

¹²⁰ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 477.

¹²¹ Yahya Suzan, *Arap Şiirinde Hiciv*, 161.

¹²² İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 123-124.

Kim benim dışımda bu kötü şarkı için hıçkırma hıçkırma ağlayan görmüş.

Bir başka şarkıcı için nazmettiği hiciv şiiri şu şekildedir:

وَمُغْنٍ بِرُزْدِهِ وَنَدَاهُ تُخَمُّدُ النَّارِ حِينَ يَفْتَحُ فَاهُ
يَتَغَنَّيُ بِغَيْرِ رُزْءٍ وَلَا يَسْكُتُ إِلَّا بِحُكْمِهِ وَرِضَاهُ
يَتَمَنَّيُ السَّمِيعَ حِينَ يُغْنِي أَنَّهُ قَبْلَ ذَاكَ صُمَّ صَدَاهُ¹²³

Nice şarkıcı vardır ki, ağzını açtığında onun soğukluğu ve çokluğuyla ateş söner.

O, üzülmekten şarkı söyler. Sadece kendi hükmü ve rızası ile susar.

O şarkı söylediğinde, dinleyen kişi bu şarkıdan önce onun sesine sağır olmayı temenni ediyor.

İbnu'r-Rûmî'nin bazı hiciv şiirlerinde aşırıya kaçtığını görmekteyiz. Nitekim bazı şiirlerinde hedefe aldığı kişiyi ağır küfürler ederek hicvetmeye çalışmıştır. Kötü manalar içermeleri sebebiyle çalışmamızda bu tür şiirlere yer vermemenin daha uygun olduğu kanaatindeyiz.

2.2.2. Medih

Sözlükte مَدَحٌ – يَمْدَحُ – مَدَحٌ fiilinden türemiş olup, “birinin veya birşeyin sahip olduğu güzel meziyetleri dile getirmek, birinden veya birşeyden memnuniyet duymak, methetmek, senâ etmek” anlamlarına gelmektedir¹²⁴. Edebî anlamda medih, birine karşı takdir ve şükran duygularını sunmak veya maddi bir çıkar elde etmek gayesiyle daha çok bireysel olmakla birlikte kabile, toplum, millet, ülke, vatan, şehir vb.nin güzel sıfat ve meziyetlerinin dile getirildiği şiirlerdir.¹²⁵

İnsanoğlu, ruhunu sakinleştirecek ve kalbine huzur verecek güzel sözlere ihtiyaç duyar. Nitekim söylenen her güzel söz insanlar arasında bağlantının sağlamlaşmasına zemin hazırlar. Ebeveynler çocuklarından güzel sözler işittiklerinde mutlu olurlar, çocuklar da hakeza. Bir öğrenci daha fazla ders çalışmaya azmeder, öğretmeninden güzel sözler aldığı anda. Eşler birbirlerine güzel sözler söylediğinde daha iyi anlaşma olur aralarında. Bu çerçevede güzel sözler içeren medih şiirleri insanları birbirlerine yakınlaştırmada ve aralarındaki ilişkinin sağlamlaşmasında büyük bir rol oynamaktadır.

İbnu'r-Rûmî medih şiirleri çerçevesinde ele alındığında, onun pek fazla medih konusuna yönelmediği, daha çok hiciv, tasvir ve mersiye konularında şiirler nazmettiği

¹²³ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 170.

¹²⁴ Halil b. Ahmed, “مدح”, 4:126; İbn Manzûr, “مدح”, 2: 589; İsmail Durmuş, “Methiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Anakara: TDV Yayınları, 2004), 29: 406.

¹²⁵ Durmuş, “Methiye”, 29: 406.

görülmektedir. Şairin medih yazma gayesine bakıldığında ise, memduhlardan bir caize alma gayesiyle medihler nazmettiği açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira yazdığı bazı hiciv şiirleri, daha önce medihler yazdığı ve bu medihlerine karşılık bulamadığı şahıslar için olmuştur. Kendisi bu özelliğini bazı beyitlerde şu şekilde açıklamaktadır:

لَئِنْ أَخْطَأْتُ فِي مَدْحِكَ مَا أَخْطَأْتُ فِي مَنَعِي
لَقَدْ أَنْزَلْتُ حَاجَاتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ¹²⁶

Beni bazı şeylerden alıkoyarak yanlış yaptığın gibi ben de seni methederek yanlış yaptım.

Çünkü ben isteklerimi ekin bitmez bir vadiye indirdim.

Övdüğü kişiden beklediği itibarı göremeyen şair, bu beyitlerinin son bölümünde İbrahim suresinin 37. ayetinden (رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْحَرَمِ)¹²⁷ bir iktibasta bulunmuştur.

İbnu'r-Rûmî'nin methiyelerinde dikkat çeken özelliklerden biri onun methiye içeriklerinde bir tehditin bulunmasıdır. Şayet memdûh kişi onun övgüsüne karşılık caize vermede cimrilik ederse onun medih şiirleri hiciv şiirlerine dönüşecektir. Öyle ki bu tehdidi birkaç defa gerçekleştirmiştir. Daha önce methettiği kişileri hicvetmeye başlamıştır. Yaşadığı bu tezatlıktan da rahatsızlık duymamıştır.¹²⁸ Nitekim şair bir şiirinde, övdüğü kişi tarafından ödüllendirilmemesi halinde yazdığı medihlerin hicve dönüşeceği tehdidini alenen şu şekilde dile getirmiştir.

إِذَا مَا مَدَحْتُ الْمَرْءَ يَوْمًا وَلَمْ يُثَبِّبْ مَدِجِي وَحَقُّ الشَّعْرِ فِي الْحُكْمِ وَاجِبُ
كَفَّانِي هَجَائِيهِ قِيَامِي بِمَدْحِهِ خَطِيبًا وَقَوْلُ النَّاسِ لِي : أَنْتَ كَاذِبٌ¹²⁹

Bir gün birini översem ve o da medhimi ödüllendirmezse,

Şiirin hükümdeki hakkı vacip olur.

Onu hicvetmem için insanların arasında onu övmem ve insanların da bana dönüp sen yalancısın demesi yeterdir.

İbnu'r-Rûmî'ye göre memduha yazılan kasidenin abartılı olması memduh için bir hicve dönüşmektedir. Nitekim O, bu konuda orta yolun daha hayırlı olduğuna inanmaktadır.

¹²⁶ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 595.

¹²⁷ İbrâhîm 14/37.

¹²⁸ Def'u'l-Lâh Ca'fer Def'u'l-Lâh Muhammed, *Şi'ru'l-Hicâ' Beyne Beşşâr b. Burd ve İbnu'r-Rûmî* (Hartum: Câmiatu's-Sûdân li'l-'Ulûm ve't-Teknûlûciyâ, Külliyyetu'd-Dirâsâtî'l-'Ulyâ, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 38.

¹²⁹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 188.

إِذَا مَا وَصَفْتَ امْرَأً لَامَرِيٍّ فَلَا تَغُلْ فِي وَصْفِهِ وَ اقْصِدِ
فَإِنَّكَ إِنْ تَغُلْ تَغُلْ الظُّنُونُ فِيهِ إِلَى الْغَرَضِ الْأَبْعَدِ
فَيَضُولُ مَنْ حَيْثُ فَحَمَّتْهُ لِفَضْلِ الْمَغِيبِ عَلَى الْمَشْهَدِ¹³⁰

Bir kişiyi birine anlattığında, onu vasfetmede aşırıya kaçma, tutumlu ol.

Sen aşırıya kaçarsan onunla ilgili zanlar da olabildiğince aşırıya kaç.

Gizli olanın görünene üstünlüğü olduğundan onu yücelttiğin yerde o zayıflar.

Ancak bir şiirinde övgüyü abartıp uzatmayı kendisi için mübah görmektedir. Bunu yaparken de memduhu hoşnut etmek ve onun medihteki hakkını vermek için yaptığını gerekçe göstermektedir.

إِذَا امْرَأً مَدَحَ امْرَأً لِنَوَالِهِ فَأَطَالَ فِيهِ فَقَدْ أَرَادَ هَجَاءَهُ
لَوْ لَمْ يُقَدِّرْ فِيهِ بُعْدَ الْمُسْتَقَى عِنْدَ الْوُرُودِ لَمَا أَطَالَ رِشَاءَهُ
غَيْرِي فَإِنِّي لَا أَطِيلُ مَدَائِحِي إِلَّا لِأَوْفِي مَنْ مَدَحْتُ ثَنَاءَهُ¹³¹

Kişi birini hediyelerine nail olmak için överse ve bu övgüsünü uzatırsa, Aslında o hicvetmek istemiştir.

Kişi kuyuya gittiğinde kuyunun derinliğini hesaplamazsa ipini uzatamaz.

Ancak ben farklıyım. Medihlerimi sadece methedeceğim kişinin övgüsünü yerine getirmek için uzatırım

İbnu'r-Rûmî'nin methiyelerinde göze çarpan unsurlardan biri de şiirlerine herhangi bir giriş yapmadan, hemen ilk beyitle birlikte methiyesine başlamasıdır. Bu genellikle methiye kasidelerinde nadir görülen bir durumdur. Şair yazdığı methiyelerde ön hazırlık yapmaksızın şiirlerine memduhu överek başlamıştır. Kâsım b. Ubeydillâh için nazmettiği şiirde bu üslubu görmek mümkündür.¹³²

أَيُّهَا الْقَاسِمُ الْقَسِيمُ رُوءَاءَ وَالَّذِي ضَمَّ وَدَّهُ الْأَهْوَاءَ
وَالَّذِي سَادَ غَيْرَ مُسْتَنَكِرٍ السُّودُودِ فِي النَّاسِ وَاعْتَلَى كَيْفَ شَاءَ
فَمَرُّ نَجْتَالِيهِ مِلَّةً غُيُونٍ وَصُدُورٍ بَرَاغَةً وَضِيَاءَ¹³³

Ey güzel görünüme sahip Kâsım! Ey sevgisi kalpleri saran!

Ey insanlar arasında reisliği garipsenmeden reis olan ve istediği şekilde hükmeden!

¹³⁰ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 721.

¹³¹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 131.

¹³² Rekân es-Safedî, *İbnu'r-Rûmî eş-Şâ'iru'l-Muceddid*, 82.

¹³³ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 96.

Gözlerimizi ve gönüllerimizi ı ışık ve parlaklığı ile dolduran bakmakta olduğumuz aysın sen!

İbnu'r-Rûmî halife Mu'tasım zamanında dünyaya gelmiş ve bir diğer halife Mu'tazîd dönemine kadar yaşamıştır. Mu'tasım ile Vâsık dönemlerini yaş itibariyle idrak edememiştir. Şiirlerine baktığımızda onun halifelere yakın olduğuna veya onların yanında herhangi bir prestijinin bulunduğu dair bir delil söz konusu değildir. İbnu'r-Rûmî'yi kendisinden 15 yaş büyük olan çağdaşı Buhturî ile karşılaştırdığımızda Buhturî'nin dönemin halifelerine özellikle de Mutevekkil ile Mu'tez'e methiyeler yazdığını ve bunun karşılığında kendilerinden ödüller aldığını görmekteyiz. Ancak İbnu'r-Rûmî'de halifelere yönelik herhangi bir olumlu yaklaşım yoktur. Musta'in, Mu'tez, Muhtedî ve Mu'temid gibi halifelerin öldürülmeleri veya tahttan indirilmeleri, kısacası yönetimde pek söz sahibi olmamaları bu durumun sebebi olarak gösterilse de çağdaşı Buhturî'nin halifelere yakın olması halifelik makamının yaşanan gelişmelere rağmen bir değere sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla öne sürülen bu sebep düşük bir ihtimalden ibarettir.¹³⁴

Halifelerden sadece Mu'tazîd ile ilgili bazı methiyeleri söz konusudur. Yazdığı bir methiyesinde Mu'tazîd'ın Allah tarafından desteklenen bir halife olduğunu ve zalimlere karşı mazlumların yanında olup onları desteklediğini, bu nedenle de insanlar nezdinde itibar sahibi biri olduğunu zikretmiştir.

يَا أَيُّهَا الْمَعْتَضِدُ الْمَعْضُودُ
بِرَبِّهِ ، وَ الْمَلِكُ الْمُحْمُودُ
عَيْدُكَ عِيدٌ أَبَدًا يَعُودُ
وَأَنْتَ حَيٌّ سَالِمٌ مَسْعُودُ
بَيْنَ يَدَيْكَ الْعُمُرُ الْمَمْدُودُ
وَالْخَيْلُ الْخَلْبَةُ وَالْجُنُودُ
تَرْهَاهُمْ الْأَعْلَامُ وَالْبُنُودُ
وَحَلْفُكَ الْمُتَنُونُ وَالشُّهُودُ
بِأَنَّكَ السَّيِّدُ لَا الْمَسُودُ
بِمَا تُحَامِي وَبِمَا تَجُودُ
يَا مَنْ غَدَا وَجُودُهُ مَوْجُودُ
مِنْ حَقِّكَ الْغِبْطَةُ وَالْخُلُودُ

¹³⁴ Enîs el-Makdisî, *Umerâu 'ş-Şi'ri'l-'Arabî fî'l-'Asri'l-'Abbâsî*, 285.

و كُلُّ مَنْ تَسْتَوْهُ مَقْفُودُ
أَوْ كَانَعُ فِي كَيْلِهِ مَصْفُودُ
جَلِيَّتُهُ الْأَغْلَالُ وَالْقُيُودُ¹³⁵

Ey Rabbi 'yle desteklenmiş Mu'tazid! Ey Övülen Melik!

*Sen hayatta sağlıklı ve mutlu iken,
Senin bayramın hep tekrarlanıp dursun.
Senin önünde uzun ömürler vardır
At, savaş sahası ve ordu vardır.
Bayraklar bütün bunları parlatıyor.
Senin arkanda seni övenler vardır,*

Yine senin arkanda senin hükmedilen değil, hükmeden olduğuna,

Koruyup iyilik yaptığına şahit olanlar vardır.

Ey varlığı mevcut olan kişi!

Mutluluk ile ölümsüzlük senin hakkındır.

Senin nefret ettiğin herkes ortadan kaybolsun

Ya da zincire vurulsun,

Takıları da prangalar ve zincirler olsun.

Halife Mu'tazid ile ilgili bir başka methiyesinde şöyle demiştir:

أَقْبَلْتُ دَوْلَةً هِيَ الْإِقْبَالُ	فَأَقَامْتُ وَ زَالَ عَنْهَا الزَّوَالُ
دَوْلَةٌ لَيْسَ يُعَدُّ الدَّهْرَ فِيهَا	بَاطِلٌ مُزْهِقٌ وَ حَقٌّ مُدَالُ
طَالَعَتْ لِلْعُيُونِ فِيهَا مَصَابِيحُ	أَضَاءَتْ لِضَوْنِهَا الْأَمَالُ ¹³⁶

Bir devlet geldi, ondadır kurtuluş. Yerleşti ve yok oluş onunla yok oldu.

Bir devlet ki onda, ortadan kaldırılan bir batıl ve elden ele gezen bir hak asla bulunmaz.

Onda gözlere lambalar görünür. O lambaların ışığı nedeniyle umutlar parlar.

İbnu'r-Rûmî başta Benî Tâhir kabilesi olmak üzere Benî Vehb, Benî Müneccim, Benî Cerrâh, Benî Furât, Benî Hammâd ve Benî Nevbaht kabilelerine mensup pek çok vezir, vali, emir ve kâtip üzerine methiyeler nazmetmiştir. Özellikle Buhturî'ye karşı onu savunan Ubeydullâh b. Abdillâh b. Tahir için nice methiyeler kaleme almıştır. Şiâ kesimine karşı uzlaşmacı bir politika ile ikrâmlarda bulunan Abbâsî halifesi Mutazid

¹³⁵ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 46-47.

¹³⁶ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 3: 76.

dışında başka bir halifeyi övmemiştir. Öte yandan dil alimlerinden biri olan Tevvezî ile “Kitâbu’t-teşbihât” adlı eserin yazarı İbn Ebî Avn onun övdüğü kişiler arasındadır¹³⁷.

Şairin Benî Tahir Kabilesine yazdığı bir methiyede onların insanlara zor anlarında yetiştiklerini belirterek övmüştür.

أَرَاؤُكُمْ وَوُجُوهُكُمْ وَسُيُوفُكُمْ فِي الْحَادِثَاتِ إِذَا دَجَوْنَ نُجُومَ
مِنْهَا مَعَالِمُ لِلْهُدَى وَمَصَابِيحُ تَجْلُو الدُّجَى وَالْأَخْرِيَاتِ رُجُومَ¹³⁸

Sizin görüşleriniz, yüzleriniz ve kılıçlarınız musibetler karanlık oluşturduğunda yıldızdrlar.

Onlar hidayet için lamba ve işaretlerdir. Onlar karanlığı dağıtırlar, diğerleri ise sadece taşlarlar.

Benî Tâhir için yazdığı bir başka methiye şu şekildedir:

أَلَا أُنَبِّغُ لَدَيْكَ بَنِي طَاهِرٍ أَسَاءَ الْخِلَافَةِ مِنْ دَائِهَا
عَلَوْتُمْ عَلَوُ نُجُومِ السَّمَاءِ فَتَوَلَّوْا عَلَيْنَا كَأَنَّا كُنَّا¹³⁹

Haydi! Hilafeti hastalığından kurtaran Benî Tâhirle ilgili haberleri ver.

Siz gözyüzündeki yıldızlar gibi yükseldiniz. Onun yağmurları gibi üzerimize yağıdırın.

Şair, Benî Tâhir kabilesine mensup seçkin kişileri de övmüştür. Abdullah b. Abdullah bu kişilerden biri olmuştur.

نَحْنُ مَيَّامِينُ عَلَى أَنْنَا لَمَّا دَخَلْنَا دَخَلَتْ نِعْمَةٌ
وَلَمْ يُفْخَمْكَ الَّذِي نَلْتَهُ قَلَّ لَكَ الْمَلِكُ وَلَوْ أَنَّه
عَلَى أَغَادِيكَ مَشَائِيمُ كَانَتْ لَهَا حَوْلُكَ تَخْوِيمُ
بَلْ لِلْعَطَايَا بِكَ تَفْخِيمُ مَجْمُوعَةٌ فِيهِ الْأَقَالِيمُ
نِعْمَ الْمَفَاتِيحُ وَقَدْ قَدِّرَتْ وَاللَّهُ يُبْقِيكَ لَنَا سَالِمًا
بُرْدَاكَ تَبْجِيلٌ وَتَعْظِيمُ¹⁴⁰

Bizler uğurlu kimseleriz, ancak düşmanlarımız için uğursuzluk getirenleriz.

Biz içeri girdiğimizde senin etrafını saran bir lütuf girmiş oldu.

Ulaştığın şey seni yüceltmemiştir, bilakis ihsanların seni yüceltmıştır.

İçinde bir dizi bölge olsa dahi, senin yönetiminin süresi az ve yeni.

¹³⁷ İsmail Durmuş - Mustafa Çuhadar, “İbnü’r-Rûmî”, 21: 186.

¹³⁸ İbnü’r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ’, 3: 412.

¹³⁹ İbnü’r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ’, 1: 144.

¹⁴⁰ İbnü’r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ’, 3: 384.

Başlangıçların ne kadar da güzeldir! Başlangıçlar gibi sonuçlar da güzel olmaktadır.

Allah seni bize sağlıklı bir şekilde bıraksın! Senin zatın saygın ve yücedir.

İbnu'r-Rûmî'nin çabucak sinirlenen ve kararlarından hızlıca dönen biri olduğunu ve buna bağlı olarak daha önce methiyeler nazmedip övdüğü şahsiyetlere daha sonra hicivler yazarak kusurlarını ortaya dökmeye çalıştığını daha önce söylemiştik. İlk etapta bir methiye ile övdüğü, daha sonra hicivlerle yediği kişilerden biri de şairin ölümünde rolü olduğu düşünülen vezir Kâsım b. Ubeydillâh olmuştur. Aşağıda yer alan beyitler İbnu'r-Rûmî'nin Kâsım b. Ubeydillâh için nazmettiği medih türüne ait beyitlerdir.

مَا أَسْتَزِيدُ لِقَاسِمٍ	مَنْ رَبِّهِ غَيْرَ الْبَقَاءِ
وَكَيْفَ ذَاكَ لَسْتُ أَرِيدُ	مِنْهُ سِوَى الْبَقَاءِ مَعَ الْلِقَاءِ
حَسْبِي بِذَاكَ سَعَادَةٌ	فِيهَا الْأَمَانُ مِنَ الشَّقَاءِ
كَفَلْتُ بِكَ بَيْتٍ لِلْعَدَا	وَمَسَرَّةٍ لِلْأَصْدِقَاءِ
وَاللَّهُ بَعْدُ يَزِيدُهُ	أَعْلَى مَنَآلَةٍ ذِي ارْتِقَاءِ ¹⁴¹

Allah'tan Kasım için hayatta kalması dışında birşey istemem.

Allah'tan Kasım ile karşılaşp birlikte yaşama dışında birşey istemem.

Bu bana mutluluk olarak yeter. Bu mutlulukta sıkıntılardan kurtulma var.

O mutluluk ki, düşmanlar için baskıya, dostlar için neşeye kefildir.

Daha sonra Allah ona en yüksek mertebeyi versin.

Beyitlerine vezir Kâsım için güzel temennilerde bulunarak başlayan şair, Kasım gibi bir adamın yaşamasını ve daima onunla karşılaşmak istediğini zikretmektedir. Bu temennilerinin gerçekleşmesi halinde mutlu olacağını söyleyen şair, son beytinde tekrardan Kasım için güzel temennilerde bulunmaktadır. Bunun dışında başka bir kasidesinde de Kasım'ı övmektedir.

سَأَتْنِي بِنِعْمِكَ الَّتِي لَوْ كَفَرْتُهَا	لَأَتْنَتْ بِهَا مِنْهَا شَوَاهِدُ لَا تَخْفَى
هَبِ الرُّوضِ لَا يُتْنِي عَلَى الْغَيْثِ نَشْرُهُ	أُ مَنَظَرُهُ يُخْفِي مَآثِرَهُ الْحُسْنَى ¹⁴²

İnkâr etsem bile gizli olmayan delillerin öveceği o iyiliklerini öveceğim.

Bahçenin kokusunun yağmuru övmediğini farzet. Peki o bahçenin görüntüsü yağmurun iyiliklerini gizleyebilir mi?

¹⁴¹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 116.

¹⁴² İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 157.

Kasım b. Ubeydillah'ın kendisine yaptığı iyiliklerin inkâr edilemeyeceğini, kendisi inkâr etse bile bu iyiliklerin bıraktığı bazı izlerin o iyilikleri tekrardan göstereceğini söyleyen şair, bu durumu yağmurdan nasibini alan bahçe örneğiyle pekiştirmektedir. Bahçenin kokusu, yağmurun kendisine verdiği katkıları inkâr etse bile, yağmur sayesinde kazandığı görüntüler onun bu inkârını çürütmektedir.

Kâsım b. Ubeydillâh için nazmettiği bir başka methiyesinde, onun sahip olduğu konumu, gökyüzünde bulunan ay ve yıldızın konumuyla eşdeğer tutmuştur.

قَدِمْتُ قُدُومَ الْبَدْرِ بَيْتِ سُعُودِهِ وَ أَمْرُكَ عَالٍ صَاعِدٍ كَصُعُودِهِ
لَبِسْتُ سَنَاءَهُ وَ اعْتَلَيْتُ اغْتِلَاءَهُ وَ نَأْمُلُ أَنْ تَحْظَى بِمِثْلِ خُلُودِهِ¹⁴³

Ay nasıl ki yıldızların evine geldiyse sen de öyle geldin. Senin durumun ayın yüceliği gibi yücedir.

Sen onun parlaklığını giydin, onun gibi yüceldin. Onun sahip olduğu kalıcılığa ulaşmanı temenni ümit ediyoruz.

İbnu'r-Rûmî, Kâsım'ın babası Ubeydullâh için de methiye nazmetmiştir. Bu methiyesinde gökyüzüne ait motifleri kullanmış ve memduhu sahip olduğu özelliklerden dolayı bunların üzerinde saymıştır.

إِذَا أَبُو قَاسِمٍ جَادَتْ لَنَا يَدُهُ لَمْ يُحْمَدِ الْأَجُودَانِ: الْبَحْرُ وَالْمَطَرُ
وَلَوْ أَضَاءَتْ لَنَا أَنْوَارُ غُرَّتِهِ تَضَاءَلِ النَّيِّرَانِ: الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ
وَإِنْ مَضَى رَأْيُهُ أَوْ حَذُّ عَزْمَتِهِ تَأَخَّرَ الْمَاضِيَانِ: السَّيْفُ وَالْقَدَرُ¹⁴⁴

Ebû Kâsım'ın eli bize cömertlikte bulunursa, en iyi cömertler olan deniz ile yağmura şükredilmez.

Atının alnındaki beyazlık parıltısı bizi aydınlatırsa, ışık kaynakları olan güneş ve ay parlaklığını kaybeder.

Onun düşüncesi ve azminin sınırı öne geçerse, daha önce öne geçen kılıç ve kader geride kalır.

Şair, İsmail b. Bülbül için nazmetmiş olduğu bir beyitte bu şahsın cömertliğine vurgu yaparak övmeye çalışmıştır.

أَتَيْتُكَ لَمْ أَشْفَعْ إِلَيْكَ بِشَافِعٍ وَ لَوْ شِئْتُ كَانَ النَّاسُ لِي شُفَعَاءَ
وَ لَكِنِّي وَفَرْتُ حَمْدِي بِأَسْرِهِ عَلَيَّكَ وَ لَمْ أَشْرِكْ بِكَ الشَّرَكَاءَ

¹⁴³ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 712.

¹⁴⁴ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 311.

نَدَاكَ مَعِينٌ كَالَّذِي قَدْ عَلِمْتُهُ وَلَوْ كَانَ غَوْرًا لَأَلْتَمَسْتُ رِشَاءً¹⁴⁵

Kimseyi aracı yapmadan sana geldim. İsteseydim insanlar benim için aracı olurdu.

Ancak ben övgümün tümünü sana yaptım. Bu konuda kimseyi sana ortak etmedim.

Senin cömertliğin bildiğim gibi bir pınardır. Şayet derin olsaydı ben ip uzatırdım.

Şair, Ebû'l-Abbâs el-Musnidî adındaki bir şahsı, yeni doğan çocuğu üzerinden tebrik edip methetmiştir.

بَدُرٌ وَ شَمْسٌ وَلَدَا كَوْكَبًا أَقْسَمْتُ بِاللَّهِ لَقَدْ أَنْجَبَا

ثَلَاثَةٌ تُشْرِقُ أَنْوَارُهَا لَا بُدَّ لِي مِنْ مَشْرِقٍ مَعْرَبَا¹⁴⁶

Ay ve güneş bir yıldız dünyaya getirdi. Allah'a yemin ederim ki, o ikisi çocuk sahibi oldu.

Üçünün de ışıkları parıldar. Allah bu ışıkları doğuştan batışa dönüştürmesin.

Şair, cömertlik ile ilgili bir beytinde övdüğü kişi ile yağmuru kıyaslamış ve bu kişinin yağmurdan daha fazla cömert olduğunu dile getirmiştir. Yağmura ait cömertliğin belli bölgelerle ve zamanlarla sınırlı olduğunu belirten şair, övdüğü kişiye ait cömertliğin yer ve zamana bağlı olmaksızın her daim var olduğunu söylemiştir.

أَرَادَ الْعَيْثُ أَنْ يَحْكِيكَ جُودًا فَقَصَّرَ بَعْدَ أَنْ أَحْيَا الْبِلَادَا

فَقُلْتُ: غَلِظْتَ، جُودُ أَبِي عَلِيٍّ يُقَصِّرُ عَنْ مَدَاهُ مَنْ أَرَادَا

لَأَنَّ الْجُودَ مِنْهُ كُلَّ يَوْمٍ وَأَنْتَ تَجُودُ أَيَّامًا عِدَادَ

وَأَنْتَ تَجُودُ أَرْضًا بَعْدَ أَرْضٍ وَكَفَاهُ يَعْمَانُ الْبِلَادَا¹⁴⁷

Yağmur cömertliğine öykünmek istedi, ancak ülkeye yağdıktan sonra yetersiz kaldı.

Dedim ki: sen kaba davrandın. Ebû Ali'nin cömertliği isteyene mesafeyi kısaltır.

Çünkü onun cömertliği hergündür, senin ise sayılı günlerdedir.

Sen sırayla toprak toprak cömertlik yaparsın, ancak onun eli bütün ülkeyi kapsar.

Cömertlik konusunda nazmettiği başka bir şiirinde övdüğü kişinin cömertlik konusundaki hırsını ve çabukluğunu ele almıştır.

لَهُ مَوَاعِيدُ بِالْخَيْرَاتِ نَاجِزَةٌ لَكِنَّهُ يَسْبِقُ الْمِيعَادَ بِالصِّفْدِ

يُعْطِيكَ حَقَّ عَدِّ فِي الْيَوْمِ مُبْتَدِئًا وَلَيْسَ يَجْهَلُ بَعْدَ الْيَوْمِ حَقَّ عَدِّ¹⁴⁸

¹⁴⁵ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 130.

¹⁴⁶ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 297.

¹⁴⁷ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 64.

¹⁴⁸ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 52.

*Yerine getirilen iyilik sözleri vardır onun. Ancak o, vakti gelmeden vermeyi
gerçekleştiriyor.*

*Yarının hakkını bugünden başlayarak sana veriyor. Bugünden sonra da yarının hakkını
bilmezden gelmez.*

2.2.3. Mersiye

Sözlükte رثاء – يَرثِي – رَثَاء fiilinden türemiş olup, “ölen birinin üzerine ağıt söylemek, onun iyiliklerini anmak, yas tutmak” gibi anlamlara gelmektedir. Kaynaklar insanoğlunun söylemiş olduğu en eski şiir türünün mersiye olduğunu ve ilk söylenen mersiye de Kâbil’in Hâbil’i öldürmesiyle Hz. Adem tarafından Hâbil üzerine söylendiğini kaydeder¹⁴⁹.

İnsanoğlu yeryüzünde hayatının ilk günlerinden itibaren kalbini sarsan acı verici olaylarla karşılaşabilmektedir. Bazen bu olayların insanda bıraktığı etki az ve kısa süreliken bazen de etkisi fazla ve uzun süreli olabilmektedir. İnsanoğlu olaylar karşısında bazı zamanlar çözüm üretebilirken, bazı zamanlar da çaresiz bir şekilde seyirci kalabilmektedir. Bu bağlamda insanoğlunun çaresiz ve aciz kaldığı, bir şey yapmaya güç yetiremediği olaylardan biri de ölümdür. Alınan bir ölüm haberi insan üzerinde çok derin etkiler bırakabilmektedir. Fakir-zengin, genç-yaşlı, siyah-beyaz farketmeksizin, insan aldığı ölüm haberi karşısında üzüntü duyar. Ölüm öyle bir durumdur ki bazen insan düşmanının ölümünden bile acı duyabilir. Tıpkı aralarında bir rekabet olan ve yıllarca birbirlerini hicveden Emevî dönemi şairleri Farazdak ile Cerîr gibi. Cerîr’e Farazdak’ın ölüm haberi ulaşınca, Cerîr şiir alanındaki rakibinin ölümünden etkilenir ve şu mersiye nazmeder.

فلا حملت بعد الفرزدق حرّةً ولا ذات حملٍ من نفاسٍ تعلّت
هو الوافد المجبور و الحامل الذي إذا النعل يومًا بالعشيرة زلت¹⁵⁰

*Farazdak’tan sonra ne bir özgür kadın hamile kalsın,
ne de nifaslı olan kadın nifasından kurtulsun.*

*O, yardıma koşan, bozulanı düzelten ve Kabilesinde bir nal tökezlediğinde bunu
yüklenen biriydi.*

Mersiye, değerli olan bir kişinin ölümü üzerine yazılan ve ölüm karşısında duyulan üzüntüyü ifade eden şiirlerdir. Bu şiir türünde şair ölen kişinin bu dünyada iken yapmış olduğu güzel amelleri zikreder, ona ait üstün meziyetlerden bahseder ve ona

¹⁴⁹ Halil b. Ahmed, “رثاء”, 2:97; İbn Manzûr, “مدح”, 2: 589; M. Faruk Toprak, “Mersiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 215.

¹⁵⁰ Cerîr, *Dîvânu Cerîr* (Beyrût: Dâru Beyrût li’t-Tibâ’e ve’n-Neşr, 1986), 72.

olan muhabbetini dile getirir. Mersiye aynı zamanda şairin bu dünyadan göçüp giden kişiye karşı gösterdiği bir vefadır. Bu nedenle mersiye şiirleri diğer şiir türlerine nazaran insani duyguları daha içten yansıtan şiirlerdir. Nitekim bu konuyla ilgili aktarılan bir rivayete göre, bedevinin birine “nasıl oluyor da sizin en iyi şiirleriniz mersiye oluyor?” şeklinde soru yöneltir. Bedevi bu soruya “çünkü biz cigerimiz yanarken söyleriz” şeklinde cevap verir.¹⁵¹

Şairimiz İbnu’r-Rûmî’nin halifelerle olan bağlantısının çok zayıf olduğunu daha önce söylemiştik. Dönemindeki şairler gibi halifelerle sürekli bir irtibat halinde olmamıştır. Bu nedenle halifelere medih ve hiciv türünde şiirler yazmadığı gibi mersiye türünde şiirler de yazmamıştır. Onun mersiyeleri kendi ailesi üzerine olmuştur. Yaklaşık altmış yıllık bir ömür yaşayan şair, bu süre zarfında babasını, annesini, kardeşini, eşini ve çocuklarını kaybetmiştir. Sevdiklerinin ölümü üzerine duyduğu hüznü şiirlerinde dile getirmiştir.

2.2.3.1. Evlatlarıyla İlgili Mersiyeler

Annesi vefat edene öksüz, babası ölene yetim denir. Ancak çocuğu vefat edene herhangi bir isim verilmez. Çünkü bu acıyı tarif edebilecek herhangi bir kelime yoktur. Her ölüm insanda bir şekilde etki bırakır, ancak bir evladın ölümünün anne baba üzerindeki etkisi daha büyüktür. Nitekim Hz. Yakup, oğlu Hz. Yusuf için duyduğu hüznün sebebiyle gözlerini kaybetmiştir. Peygamber efendimiz (s.a.v.), oğlu İbrahim vefat ettiğinde ağlar ve şu sözler ağzından dökülür: “Göz yaş döker, kalp hüznü duyar. Biz Yüce Rabbimiz’in razı olacağı sözden başkasını söylemeyiz. Vallahi, ey İbrahim! Senin ayrılığın bizi fazlasıyla mahzun etti.”

Genç yaşta eşini, ardından üç çocuğunu ve annesini kaybeden İbnu’r-Rûmî, sevdiklerinin ölmesiyle yaşadığı duygu yoğunluğunu ustaca kaleme almıştır. Özellikle 4-5 yaşlarında kan kaybından vefat eden ortanca oğlu Muhammed üzerine nazmettiği beyitler dönemin en iyi mersiyeleri arasına girmiştir.

فَجُودًا فَقَدْ أَوْدَى نَظِيرُكُمْ عِنْدِي	بُكَاءُكُمْ يَشْفِي وَإِنْ كَانَ لَا يُجْدِي
فَيَا عِرَّةَ الْمَهْدَى وَيَا حَسْرَةَ الْمَهْدِي	بُنَى الَّذِي أَهْدَتْهُ كَفَّايَ لِلنَّارِ
مَنْ الْقَوْمِ حَبَّاتِ الْقُلُوبِ عَلَى عَمْدٍ	أَلَا قَاتَلَ اللَّهُ الْمَنَائِيَا وَرَمِيَهَا
فَلِلَّهِ كَيْفَ اخْتَارَ وَاسِطَةَ الْعَقْدِ ¹⁵²	تَوَخَّى حِمَامَ الْمَوْتِ أَوْسَطَ صَبِيَّتِي

¹⁵¹ Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Abdusselâm Hârûn (Kâhire: Mektebetu'l-Hâncî, 1998), 2:320.

¹⁵² İbnu’r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 666.

*Ey gözlerim! her ne kadar faydası olmasa da sizin ağlamanız şifa verir,
Bol bol göz yaşı dökün! Benim nezdimde sizin muadiliniz olan (oğlum) öldü.*

Ey ellerimle toprağa hediye ettiğim sevgili oğlum!

Ey hediye edilen kıymetli! Ey hediye edenin kederi!

*Allah ölümleri ve o ölümlerin, insanların göz bebeklerini (sevdiklerini) bilinçli bir
şekilde alıp götürüşünü kahretsin!*

*Ölüm ortanca oğlumu hedef aldı. Allah aşkına nasıl olur da, o ölüm gerdanlığın
ortasını seçer!*

Şair, mersiyesine gözlerine hitapta bulunarak başlamıştır. Ona göre her ne kadar ağlaması ona çocuğunu geri getirmeyecek olsa da en azından ruhunu dinlendirecektir. Oğlunu bir insanın sahip olabileceği en önemli nimetlerden biri olan gözüyle eş değer gören şair, hem kaybettiğine hem de yaşadığı hüzne vurgu yapmıştır.

عَلَى حِينِ شِمْتُ الْخَيْرَ مِنْ لَمَحَاتِهِ وَ أَنْسْتُ مِنْ أَفْعَالِهِ آيَةَ الرُّشْدِ
طَوَاهُ الرَّدَى عَنِّي فَأَضْحَى مَزَارُهُ بَعِيدًا عَلَى قُرْبِ قَرِيْبًا عَلَى بُعْدِ
لَقَدْ أَنْجَزْتُ فِيهِ الْمَنَآيَا وَعَيْدَهَا وَ أَخْلَفْتُ الْأَمَالَ مَا كَانَ مِنْ وَعْدِ
لَقَدْ قَلَّ بَيْنَ الْمَهْدِ وَالْأَخْدِ لُبْنُهُ فَلَمْ يَنْسَ عَهْدَ الْمَهْدِ إِذْ ضُمَّ فِي الْأَخْدِ¹⁵³

*Ben onun bakışlarından iyilik, eylemlerinden de olgunluk belirtileri görürken
Ölüm onu sarıp benden aldı. Onun mezarı yakın olmasına rağmen uzak, uzak olmasına
rağmen yakın oldu.*

*Ölüm onda tehdidini gerçekleştirdi. Emeller, verdikleri sözlerde geri kaldı.
Onun beşik ile mezar arasında kalma süresi az oldu. O daha beşik zamanını unutmadan
mezara girdi.*

Şair, bu beyitlerin devamında oğlunun sahip olduğu üstün özellikleri genel ve soyut ifadelerle anlatmak yerine, yaşadığı acıyı ve karşılaştığı ölüm tablosunu anlatmayı tercih etmiştir. Oğlunun bedeninden gelen kanın gül misali yanağını soldurduğundan ve ruhunu teslim etmek üzere iken sarsıldığında insanların elleri arasında taşındığından bahsederek bir ölüm sahnesini canlandırmıştır.¹⁵⁴

أَلَحَّ عَلَيْهِ النَّزْفُ حَتَّى أَحَالَهُ إِلَى صُفْرَةِ الْجَادِي عَنْ حُمْرَةِ الْوَرْدِ
وَ ظَلَّ عَلَى الْأَيْدِي تَسَاقُطُ نَفْسُهُ وَيَذْوِي كَمَا يَذْوِي الْقَضِيبُ مِنَ الرَّئْدِ

¹⁵³ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 667.

¹⁵⁴ Nevzat H. Yanık, *Arap Şiirinde Tasvir*, 2. Baskı (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2020), 201.

فَيَا لَكَ مِنْ نَفْسٍ تَسَاقَطُ أَنْفُسًا تَسَاقَطَ دُرٍّ مِنْ نِظَامٍ بِلَا عَقْدٍ¹⁵⁵

Kan onu gül kırmızılığından safran sarılığına dönüştürene kadar onda devam etti.

Canı elleri üstüne düşmeye ve mersin ağacının dalı gibi solmaya devam etti.

Sen ne canmışsın! Düğümsüz bir diziden incinin düştüğü gibi sen de canlar arasından gidiyorsun.

Divanında hangi oğlu için yazdığı bilinmeyen başka bir mersiyesi de şu beyitlerden oluşmaktadır:

أَعْيَنِي جُودًا لِي فَقَدْ جُدْتُ لِلثَّرَى بِأَكْثَرِ مِمَّا تَمْنَعَانِ وَأَطْيَبَا
بُنَيَّ الَّذِي أَهْدَيْتُهُ أَمْسَ لِلثَّرَى فَلِلَّهِ مَا أَقْوَى قَنَاتِي وَأَصْلَبَا
فَإِنْ تَمْنَعَانِي الدَّمْعَ أَرْجِعْ إِلَى أَسَى إِذَا فَتَرْتُ عَنْهُ الدَّمُوعَ تَلَهَّبَا¹⁵⁶

Ey gözlerim, benim için gözyaşı dökün!

Sizin benden esirgediğiniz şeyin daha fazlasını ve daha iyisini toprağa verdim ben.

Ey dün toprağa verdiğim oğlum!

Allah'a yemin ederim ki, ne güçlü boylu poslumdur o!

Ey gözlerim! Eğer siz gözyaşı dökmezseniz, ben tekrardan üzülürüm.

Gözyaşları dinerse tutuşur benim hüznüm.

Şair bu mersiyesinde kendi gözlerine hitap eder ve gözyaşı dökmediklerinden dolayı bir sitemde bulunur. Toprağa verdiği oğlunun gözyaşlarından daha değerli olduğunu dile getirir ve gözyaşlarının dökülmemesi halinde bu acıyı daha içten yaşayacağını ifade eder.

Hangi oğlu için nazmettiği bilinmeyen başka bir kasidesinde oğlunun ölümü üzerine hayatının zehir olduğunu ve oğlunun gençlik elbiseleri yerine ölüm elbisesini giymesinin nefesine ağır geldiğini dile getirmiştir.

يَا غَائِبًا عَنِّي بَعِيدَ الْإِيَابِ نَعَصَنِي فَقَدْكَ بَرْدَ الشَّرَابِ
لَهْفِي عَلَى لُبْسِكَ ثَوْبِ الْإِلَى مِنْ قَبْلِ إِخْلَاقِكَ ثَوْبِ الشَّبَابِ¹⁵⁷

Ey benden kaybolan, geri dönüşü uzak olan! Seni kaybetmek şarabın soğukluğunu zehir etti.

Benim bütün hüznüm senin gençlik elbisesini çürütmeden ölüm elbisesi giymenendir.

2.2.3.2. Eşiyle İlgili Mersiyeleleri

¹⁵⁵ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 667.

¹⁵⁶ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 312.

¹⁵⁷ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 452.

İbnu'r-Rûmî iki evlilik yapmıştır. İkinci evliliği yapmasının sebebi birinci eşinin vefat etmiş olmasıdır. Eşinin vefatı üzerine duyduğu acıyı şu beyitlerle sıralamıştır:

عَيْنِي شُحًّا وَ لَا تَسُحًّا جَلَّ مُصَابِي عَنِ الْبُكَاءِ
تَرْكُكُمْ الدَّاءَ مَسْتَكْنًا أَصْدَقَ عَنْ صَحَّةِ الْوَفَاءِ
إِنَّ الْأَسَى وَالْبُكَاءَ قَدْ مَآ أَمْرَانِ كَالدَّاءِ وَالْإِدْوَاءِ
وَمَا ابْتِغَاءُ الدَّوَاءِ إِلَّا بُغْيَا سَبِيلٍ إِلَى الْبَقَاءِ
وَمُبْتَغِي الْعَيْشِ بَعْدَ خَلٍّ كَاذِبُهُ خُلَّةٌ الصَّفَاءِ¹⁵⁸

*Ey gözlerim! Ağlamaktan yeterince yaram oluştu, cimrilik yapın ve gözyaşı dökmeyin!
Gizli bir şekilde size hastalık bırakmak, vefanın sıhhati bakımından daha doğrudur.*

Ağlamak ve üzülmek hastalık ve şifa gibidir eskiden beri.

Şifayı istemek sadece ölümsüzlüğe giden yolu istemektir.

Sevgiliden sonra yaşamayı isteyen.....

Eşinin ölümü üzerine yazdığı bu mersiyesinde, onun eşine karşı beslediği güzel duyguları görmekteyiz. Eşinin ölümüne çok üzüldüğünü ve bu durumdan ötürü çok ağladığını söyleyen şair, artık ağlamaktan vücuduna hastalık girdiğini belirtmektedir. Bu hastalığın vücuduna düşmesinden rahatsızlık duymakta ve bunun bir vefa göstergesi olduğunu düşünmektedir. Eski zamanlarda ağlama ile üzülmek insanların için kimi zaman şifa, kimi zaman ise hastalık olduğunu ifade eden şair, eşinin ölümüne ağlamasından ötürü yeterince yaraya sahip olduğunu ve daha sonra yapacağı ağlamaların ona şifa olabileceğini düşünerek gözlerine hitaben ağlamayı kesmelerini istemektedir.

Yukarıdaki beyitlerde göz yaşlarının dinmesini isteyen şair, bir başka mersiyesinde bu defa gözlerine hitaben ağlamalarını talep etmektedir. Çünkü ona göre karısından sonra ağlanacak kimse kalmamış, dolayısıyla göz yaşlarını saklamanın bir manası da yoktur.

أَعَيْنِي جُودًا بِالدُّمُوعِ لَفَقْدِهَا فَمَا بَعْدَهَا ذُخْرٌ مِنَ الدَّمْعِ مَذْخُورٌ
نَصِيبُكُمْ مِّنْهَا الَّذِي فَاتَ فَأَبْكِيهَا فَأَمَّا نَصِيبُ الْقَلْبِ مِنْهَا فَمَوْفُورٌ¹⁵⁹

*Ey gözlerim! Onun ayrılışına göz yaşı dökün! Onun ardında saklanacak gözyaşları
olamaz!*

¹⁵⁸ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 96.

¹⁵⁹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 302.

Sizin ondan payınız geçmişte kalandır. Ancak kalbin ondan nasibi pek fazladır.

2.2.3.3. Kardeşiyle İlgili Mersiyesi

İbnu'r-Rûmî henüz çocukken babasını kaybetmiştir. Bu nedenle babasının ölümü üzerine yazdığı bir mersiyesi yoktur. Babasının vefatından sonra onun sorumluluğunu annesi Hasene ile abisi Ebû Ca'fer Muhammed üstlenmiştir. Yaşça evdeki büyük erkek birey olan Ebû Ca'fer, babasından geriye kalan sorumlulukları yerine getirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Ebû Cafer'in, kardeşi İbnu'r-Rûmî üzerindeki katkısı büyük olmuştur. İbnu'r-Rûmî 30'lu yaşlarda iken abisini kaybetmiş ve bunun üzerine duyduğu hüznü şiirinde şu şekilde dile getirmiştir:

و تُسَلِّينِي الْإِيَّامُ لَا أَنَّ لَوْعَتِي وَ لَا حَزَنِي كَالشَّيْءِ يُنْسَى فَيُعْزَبُ
و لَكِن كَفَانِي مَسَلِّيًّا وَ مَعْرِيًّا بِأَنَّ الْمَدَى بَيْنِي وَ بَيْنَكَ يَقْرَبُ¹⁶⁰

*Günler bazı şeyleri unuttursa da, benim acım ve hüznüm unutulacak gibi değil.
Ancak benle senin arandaki mesafenin yaklaşmış olması bana teselli olarak yeter.*

Şair, ilk beyitte zamanın pek çok şeyi unutturabileceğini ancak abisinin ölümü üzerine duyduğu acı ve hüznü unutturamayacağını zikretmektedir. İkinci beyitte ise yaşının ilerlemesiyle birlikte ölüme daha yakın olacağını ve bu ölümün onda abiye kavuşmayı çağrıştırdığını zikretmedir. Bu düşünce onun için bir teselli niteliğinde olmaktadır.

2.2.3.4. Basra Mersiyesi

Abbâsî döneminde cereyan eden en önemli hadiselerden biri Zenc isyanı olmuştur. Sâhibu'z-Zenc Alî b. Muhammed ez-Zencî tarafından başlatılan bu isyan, Doğu Afrika kıyılarından getirilip Batîha adı verilen bölgeye yerleştirilen siyahi grubun destekleriyle başlamış ve bu hareket kısa bir zamanda yayılmıştır. Bu İsyan'da yer alanlar Basra'ya giderek buradaki pek çok insanı esir almışlardır. Zencilerin eylemleri yaklaşık on dört yıl boyunca devam ederek Abbâsî devleti için büyük bir tehdit unsuru oluşturmuştur.¹⁶¹ Şair İbnu'r-Rûmî de bu isyandan etkilenen Basra şehri için duyduğu hüznü şiirlerine başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Nazmettiği bu mersiye, şehir mersiyelerinin en iyilerinden sayılmıştır.

دَادَ عَنْ مُقَلَّتِي لِذِيذِ الْمَنَامِ شَغَلَهَا عَنْهُ بِالدُّمُوعِ السَّجَامِ
أَيُّ نَوْمٍ مِنْ بَعْدِ مَا حَلَّ بِالْبَصْرَةِ مِنْ تِلْكَمُ الْهَنَاتِ الْعِظَامِ

¹⁶⁰ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 201.

¹⁶¹ İbrâhîm Eyyûb, *et-Târîhu 'l-Abbâsî*, 111.

أَيُّ نَوْمٍ مِنْ بَعْدِ مَا أَنْتَهَكَ الزَّنْجُ جِهَارًا مُحَارَمَ الْإِسْلَامِ
إِنَّ هَذَا مِنَ الْأُمُورِ لِأَمْرٌ كَادَ أَنْ لَا يَقُومَ فِي الْأَوْهَامِ
لَرَأَيْنَا مُسْتَنْقِظِينَ أُمُورًا حَسْبُنَا أَنْ تَكُونَ رُؤْيَا مَنَامٍ¹⁶²

Gözlerimin ırmak gibi gözyaşı akıtmakla meşgul olması, onu uykunun lezzetinden alıkoydu.

Basra'nın başına gelen o büyük musibetlerden sonra hangi uyku?

Zenciler İslâm'ın mahremiyetini açıkça ihlal ettikten sonra hangi uyku?

Bu neredeyse hayallerde bile gerçekleşmeyecek durumlardan olmuştur.

Uyanık bir şekilde bazı şeyler gördük. Bunların rüya olması bize yeterli olacaktır.

Şair yukarıdaki beyitlerde gözlerine uyku girmemesinin sebebini ilk etapta gözyaşı dökmekle meşgul olduğunu söyleyerek açıklamıştır. Daha sonra uykusuz kalma sebeplerinden diğer ikisinin Basra şehrinde meydana gelen felaket ile zenciler tarafından İslâm'ın mahremiyetine alenen bir şekilde saldırılmasını göstermektedir.

Zencilerin Basra halkına yaptığı zulmü detaylarıyla anlatan şair bu şiirine şu şekilde devam etmektedir.

إِذْ رَمَوْهُمْ بِنَارِهِمْ مِنْ يَمِينٍ وَ شِمَالٍ وَ خَلْفَهُمْ وَ أَمَامٍ
كَمْ أَغَصُّوا مِنْ شَارِبٍ بِشْرَابٍ كَمْ أَغَصُّوا مِنْ طَاعِمٍ بِطَاعِمٍ
كَمْ ضَانِنٍ بِنَفْسِهِ رَامَ مَنْجَى قَتَلُوا جَبِيئَهُ بِالْحُسَامِ
كَمْ أَخٍ قَدْ رَأَى أَخَاهُ صَرِيحًا تَرَبَّ الْخَدَّ بَيْنَ صَرْعَى كِرَامِ
كَمْ أَبٍ قَدْ رَأَى عَزِيزَ بَنِيهِ وَ هُوَ يُعْلَى بِصَارِمِ صَمَصَامِ
كَمْ مُفَدِّى فِي أَهْلِهِ أَسْلَمُوهُ حِينَ لَمْ يَحْمِهِ هُنَالِكَ حَامِي
كَمْ رَضِيعٍ هُنَاكَ قَدْ فَطَمُوهُ بِسَبَا السَّيْفِ قَبْلَ حِينِ الْفِطَامِ
كَمْ قَتَاةٍ بِخَاتَمِ اللَّهِ بِكُرٍ فَضَحُّوْهَا جَهْرًا بِغَيْرِ اكْتِنَامِ¹⁶³

Zenciler onları (Basra halkını) sağdan, soldan, arkadan ve önden yaktılar.

Nice su içeni boğdular, nice yemek yiyeni nefessiz bıraktılar.

Kendini güvene alan ve canını seven nice kişinin alnını kılıçlarıyla vurdular.

Nice kardeş, kardeşini saygın kişilerin arasında yanağı toza bulanmış ve yıkılmış bir şekilde gördü.

¹⁶² İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 3: 439.

¹⁶³ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 3: 440.

Nice baba sevgili çocuğunu keskin kılıçla vurulurken gördü.

Koruyan kimse olmadığında, nice kişiyi aileleri fidye olarak teslim etti.

Nice süt emen çocuğu süttten kesilme zamanından önce kılıç ucuyla süttten kestiler.

Allah'ın yarattığı şekilde bakire olan nice genç kızı alenen ve gizlemeden rezil ettiler.

Şair, bu şiirin devamında Basra halkına yapılan zulmün boyutunu açıklamaya başlamıştır. Burada yaşanan bir günün bir yıla bedel olduğunu dile getiren şair, bir saatte nice kişilerin öldürüldüğünü ve geri kalan esirlerin de koyunlar gibi sürüldüğünü dile getirmiştir.

صَبَّحُوهُمْ فَكَابَدَ الْقَوْمُ مِنْهُمْ طَوَّلَ يَوْمٍ كَأَنَّهُ أَلْفُ عَامٍ
أَلْفُ أَلْفٍ فِي سَاعَةٍ قَتَلُوهُمْ ثُمَّ سَاقُوا السِّبَاءَ كَالْأَغْنَامِ¹⁶⁴

Sabah vakti onlara saldırdılar. İnsanlar onlardan ıstırap çekti. Bir günün uzunluğu bin yıl gibiydi.

Bir saat içinde binlerce kişiyi katlettiler. Sonra da esirleri koyunlar gibi sürdüler.

2.2.4. Tasvir

Sözlükte *صَفَّ* / *وَصَفَّ* – *يَصِفُ* – *وَصَفَّ* fiilinden türemiş olup, “birini veya bir şeyi sahip olduğu özellikle nitelemek, betimlemek, anlatmak, tarif etmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶⁵ Edebî anlamda tasvir, canlı veya cansız varlıkların sahip oldukları bazı özelliklerle tasvir edildiği şiirlerdir. Türü fark etmeksizin mutalaa edilen her şiirde tasvirin varlığını görmek mümkündür. Mesela medih şiirinde kişinin güzel özellikleri, hicivde kişinin ayıp ve kusurları, mersiye de kişinin ölmeden önce bıraktığı güzel izler vasfedilir.

İbnu'r-Rûmî hiciv alanında usta bir kalem olduğu gibi tasvir alanında da oldukça mahir biridir. Gözlemleyerek yaptığı tabiat tasvirlerinde son derece başarılı olmuş ve onun tasvirleri bu alanda usta kabul edilen Sanevberî'nin tasvirlerine benzetilmiştir. Tabiat tasvirlerinin yanı sıra yiyecekler, içecekler ve şarap üzerine yaptığı tasvirlerde de başarı yakalayabilmiştir.

Tabiat Tasvirleri

Şair konularını bulunduğu çevrenin tabiatından alır. Kimi zaman bu tabiattan etkilenir, kimi zaman da kendisi tabiatı etkiler. Meydana gelen bu etkileşim şairin

¹⁶⁴ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 3: 441.

¹⁶⁵ Halîl b. Ahmed, “وصف”, 4:376; İbn Manzûr, “وصف”, 9: 356.

şiiirlerine kadar yansır. Yansıyan bu görüntü şairin yaşadığı çevrenin bir tablosu gibi okurun karşısına çıkar. Bu türde nazmedilen tasvir şiiirlerine tabiat tasvirleri denir.¹⁶⁶

İbnu'r-Rûmî doğa ile yakın irtibatlı olması hasebiyle doğayı çok seven biridir. Bu özelliğini doğa üzerine nazmettiği şiiirlerinde görmek mümkündür. Nitekim nazmettiği tabiat tasvirleriyle Arap edebiyatının en usta ve en meşhur tasvir şairleri arasına girmeyi başarabilmiştir. Ele aldığı tabiat unsurlarında hayal ile duyuları bir arada vermiş ve olabildiğince bütün duyuları işlemeye çalışmıştır. Örneğin bir bahçeyi tasvir ettiğinde, bu bahçedeki kuşların seslerini işitme duyusu açısından, bu kuşların güzelliğini görme duyusu açısından ve bahçedeki çiçeklerin kokusunu koklama duyusu açısından ele alarak tabiata karşı bütün duyuları birlikte işlemeye çalışmıştır.¹⁶⁷

İbnu'r-Rûmî bir şiiirinde Eylöl gecelerini ve bu ayda yetişen meyveleri tasvir etmiştir. Ona göre Eylöl ayında yetişen meyveler ile bu aydaki havanın ve suyun güzelliği olmasaydı onun nefsine ölüm ağır gelirdi. Dolayısıyla bu ayın ona ölümü bile güzel kıldığını söyleyerek bu aya ait güzellikleri tasvir etmeye çalışmıştır.

لَوْلَا فَوَاحِيهِ أَيْلُولٍ إِذَا جِئْتُمُعَاتٍ مِنْ كُلِّ نَوْعٍ وَرَقَّ الْجَوْ وَالْمَاءُ
إِذَا لَمَّا حَفَلْتُ نَفْسِي مَتَى اشْتَمَلْتُ عَلَيَّ هَائِلَةُ الْجَالَيْنِ غَبْرَاءُ
يَا حَبْدًا لَيْلٍ أَيْلُولٍ إِذَا بَرَدَتْ فِيهِ مَضَاجِعُنَا وَالرَّيْحُ سَجَوَاءُ¹⁶⁸

Eğer Eylöl meyvelerinden her bir çeşit bir araya gelmeseydi ve hava ile su yumuşak olmasaydı

O zaman benim nefsim tozlu iki duvarın beni kuşatmasına önem vermezdi.

Yataklarımız soğuduğunda ve rüzgar sakın olduğunda eylöl gecesi ne kadar da hoş bir gece.

İbnu'r-Rûmî çevresindeki varlıklara dair özellikleri gözleme ve tasvir etme gücüne sahip olmuştur. Özellikle tasvir konusunda Ebû Temmâm'dan aldığı teşhis ve somutlaştırma unsurlarından faydalanmış ve özellikle de teşhis unsurunu tabiata dayalı tasvirlerinde kullanmıştır. Baharda bir bahçeyi tasvir ettiği şiiirinde teşhis sanatını son derece başarılı bir şekilde kullanmıştır. Bu beytinde rengarenk giysiler içerisindeki güzel bir genç kızı andıran tabiata karşı tuhaf bir özlem duymuştur.¹⁶⁹

¹⁶⁶ İliyyâ Hâvî, *Fennu'l-Vasf*, 1. Basım (Beyrût: Menşûrâtü Dâri's-Şarki'l-Cedîd, 1959), 1: 22.

¹⁶⁷ Kübra Roşenfekr, "et-Tabiatu'l-Heyyetu fi Şi'ri İbni'r-Rûmî", *Mecelletu'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye* 2/13 (2006), 72.

¹⁶⁸ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 63.

¹⁶⁹ Nevzat H. Yanık, *Arap Şiiirinde Tasvir*, 2. Baskı (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2020), 198.

وَرِيَاضٍ تَخَايَلُ الْأَرْضَ فِيهَا خُيَلَاءُ الْفَتَاةِ فِي الْأُبْرَادِ¹⁷⁰

Nice bahçeler vardır ki, yeryüzü, uzun güzel elbise içinde kibirlenen genç kız gibi o bahçe içinde kibirlenir.

İbnu'r-Rûmî şiiirlerinde gökyüzüne ait tasvirlerle de yer vermiştir.

وَقَدْ نَشَرْتُ أَيْدِيَ الْجُنُوبِ مَطَارِفًا عَلَى الْجَوِّ دُكْنًا وَهِيَ خُضْرٌ عَلَى الْأَرْضِ
يُطَرِّزُهَا قَوْسُ السَّمَاءِ بِخُمْرَةٍ عَلَى أَخْضَرٍ فِي أَصْفَرٍ وَسَطٌ مُبْيَضٌ
كَأَذْيَالِ خَوْدٍ أَقْبَلْتُ فِي غَلَائِلِ مُصَبَّغَةٍ وَالْبَعْضُ أَقْصَرُ مِنْ بَعْضِ¹⁷¹

Lodus yerde yeşil, havada siyah olan bir örtü serdi.

Gökkuşağı onu yeşilin üzerinde sarının içinde beyazın ortasında kırmızı ile süslüyor.

Boyalı elbiseler içinde gelen genç güzel kızın eteği gibidir o. Bu eteğin bir kısmı diğerinden kısadır.

Şarap Tasviri

Abbâsî Döneminde pek çok şair hanlarda, saraylarda, genel veya özel meclislerde şaraba yönelmiştir. Şarabı, şarap sunan sakıyi, şarabın yer aldığı kadehleri ve şarap ortamlarına eğlence katan şarkıcıları tasvir etmiştir. Dolayısıyla bu dönemde şarap tasviri oldukça yaygın olmuştur. Şarap içen veya içmeyen her şair neredeyse divanında şarap tasvirine yer vermiştir.¹⁷²

İbnu'r-Rûmî'nin divanına bakıldığında da şarap ile ilgili şiiirler görmek mümkündür.

أَبْصَرْتُهُ وَكَأْسُ بَيْنَ فَمٍ مِنْهُ وَبَيْنَ أَنْامِلِ خَمْسِ
فَكَأَنَّهَا وَكَأَنَّ شَارِبَهَا فَمَرُّ يُقَيِّلُ عَارِضَ الشَّمْسِ¹⁷³

Kadeh ağzı ile beş parmağı arasında iken onu gördüm.

Şarap ve şarabı içen kişi güneşin yanağını öpen ay gibiydiler.

فَكَأَنَّهَا مِنْ فَوْقِ عَرْشِ زُجَاجِهَا بَلْقِيسُ تُجَلَّى فِي حُلَى حَسَنَاءِ
وَكَأَنَّهَا فِي الْكَأْسِ شَمْسٌ قَارَنْتُ بُرْجَ الْهَلَالِ فَهَلْ بِالْأَضْوَاءِ¹⁷⁴

O, bir güzelin kıyafeti içinde görünen ve camdan koltuğu üzerindeki Belkis gibidir.

O, kâse içinde, hilal burcuna nazır olup ışıklar saçan bir güneş gibidir.

¹⁷⁰ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 716.

¹⁷¹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 476.

¹⁷² Ed-Dahhân Sâmî, el-Vasf (Kâhire: Dâru'l-Maârif, ts.), 85.

¹⁷³ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 337.

¹⁷⁴ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 153.

İbnu'r-Rûmî başka bir şiirinde şarap ile nebiz arasındaki fark konusunda tereddüt yaşayan İslâm hukukçularının bu tereddüdünden faydalanacağını ve şarap içme hususunda çekimser davranmayacağını söylemiştir.¹⁷⁵

أَبَاحَ الْعِرَاقِيُّ النَّبِيذَ وَشَرِبَهُ وَقَالَ: حَرَامَانِ الْمَدَامَةُ وَالسُّكَّرُ
وَقَالَ الْحَجَازِيُّ: الشَّرَابَانِ وَاحِدٌ فَحَلَّتْ لَنَا بَيْنَ اخْتِلَافِهِمَا الْخَمْرُ
سَأْخُذُ مَنْ قَوْلَيْهِمَا طَرَفَيْهِمَا وَأَشْرَبُهَا لَا فَرْقَ الْوَاَزَرَ الْوَزْرُ

Iraklı alim, nebizi ve onu içmeyi mübah kıldı. Sonra da şarab ile sarhoşluğun haram olduğunu söyledi.

Hicazlı alim ise iki içeceğin de aynı olduğunu söyledi. Öyleyse o ikisinin ihtilaflı arasında şarap bize helal oldu.

Ben o ikisinin sözlerinden bir kısmını alacağım ve şarap içeceğim. Günah, günah işleyeni bırakmasın.

Renk Tasviri

Renkler tabiatın en önemli ve en güzel unsurlarından sayılmaktadır. Zira tabiat, insanın görmekten keyif aldığı nice cazip renklerle kuşatılmıştır. Bu renkler insan hayatının farklı alanlarında yer edindiği gibi şairlerin şiirlerinde de belli manalara işaret ederek yer edinmiştir.

İbnu'r-Rûmî, Ubeydullah b. Abdillâh adındaki bir şahısın valilik görevini tebrik ederken, onun gelişini bahar mevsimindeki bir bahçeye benzetmiştir. Sarı, beyaz ve kırmızı çiçeklerden oluşan bir örtü ile onu tasvir etmiştir. İbnu'r-Rûmî'nin valinin elbisesine değindiği bu şiirinin bir beyti şu şekildedir¹⁷⁶.

كَسَاهُ مِنَ الْوَارِ أَبْيَضُ نَاصِعٌ وَ أَحْمَرُ قَنْوَانٌ وَ أَصْفَرُ وَارِسُ¹⁷⁷

Çiçeklerden kar beyazı, kan kırmızısı ve koyu siyah olanlar ona giydirildi.

İbnu'r-Rûmî, Kâsım b. Ubeydillâh'a yazdığı bir methiyesinde onun yüzündeki ifadeyi kırmızı renkle tasvir etmiştir.¹⁷⁸

أَمَا تَرَى الْحُمْرَةَ فِي وَجْهِهِ مَضَى فِي الْمَشَاشِ أَلْفًا كُلَّ مَجَزَرٍ

Onun yüzündeki kırmızılığı görmüyor musun? Utanç duyanın utancını dile getiriyor.

¹⁷⁵ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Abbâsiler Dönemi)*, 206.

¹⁷⁶ Mahmut Üstün, "Arap Şiirinde Temel Renklerin Anlamsal Boyutları ve Değişim Süreci", *Darulfunun İlahiyat* 33/1 (Nisan 2022), 17.

¹⁷⁷ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 383.

¹⁷⁸ Mahmut Üstün, "Arap Şiirinde Temel Renklerin Anlamsal Boyutları ve Değişim Süreci", 18.

İbnu'r-Rûmî bir başka beyitinde cariyenin birini tasvir ederken, yanaklarında var olan kırmızılığı utangaçlık ve edep göstergesi olarak değerlendirmiştir.

فِي وَجَنَاتٍ تَحْمَرُ مِنْ خَجَلٍ كَانَ وَرْدَ الرَّبْرِ حَمْرَهَا¹⁷⁹

Utangaçlıktan yanaklarda kırmızılık oluştu. Sanki ilkbahar gülü o yanakları kırmızıya boyamış.

Yaşlılık Tasviri

Arap şiirinde “şeyb” diye adlandırılan yaşlılık pek çok şair tarafından konu olarak işlenmiştir. Bu konu büyük bir önem kazanmasıyla birlikte farklı bakış açılarıyla da ele alınmıştır. Bazı şairler şiirlerinde yaşlılığı överek, bazıları da eleştirerek ele almıştır. İbnu'r-Rûmî de divanında yaşlılık üzerine şiirler nazmeden şairlerden olmuştur. Ancak o, yaşlılıktan şikayetçi olmaktan ziyade yaşlılığın güzel yanlarına değinmeye çalışmıştır. Nazmetmiş olduğu bir şiirinde yaşlılığın insana ölümü hatırlattığını ve buna bağlı olarak insanı günahlardan uzaklaştırıp doğruya yönelttiğini söylemiştir.

وَقُلْتُ مُسَلِّمًا لِلشَّيْبِ أَهْلًا بِهَادِيِ الْمُخْطِئِينَ إِلَى الصَّوَابِ
أَلَسْتُ مُبْتَلًى فِي كُلِّ يَوْمٍ بِوَشْكَ تَرْحُلِي إِثْرَ الشَّبَابِ
لَقَدْ بَشَّرْتَنِي بِلِحَاقِ مَاضٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ بَرْدِ الشَّرَابِ¹⁸⁰

*Yaşlılığı selamlayarak, “Hoş geldin, ey günahkârları doğruya ulaştıran!” dedim.
Sen gençliğin ardından her gün neredeyse göçeceğimi müjdeleyen değil misin?
Sen bana şarabın soğukluğundan daha sevimli gelen geçmişe kavuşmakla beni müjdelemektesin.*

Yaşlılık ile ilgili nazmetmiş olduğu bir başka beyitinde yaşlılığın bir musibet sonucunda gelebileceğini ifade etmiştir.

قَدْ يَشِيبُ الْفَتَى وَلَيْسَ عَجِيًّا أَنْ يُرَى النُّورُ فِي الْقَضِيبِ الرَّطِيبِ¹⁸¹

Bir gencin saçı ağarabilir. Zira yaş dalda çiçek görülmesi acayip değildir.

İbnu'r-Rûmî'nin yaşlılık ile ilgili nazmettiği başka bir beyit şöyledir:

تَذَكَّرْتُهُ وَ الشَّيْبُ قَدْ حَالَ دُونَهُ فَظَلْتُ بَنَاتِ الْعَيْنِ مِنِّي تَحْذُرُ¹⁸²

¹⁷⁹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 271.

¹⁸⁰ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 328.

¹⁸¹ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 173.

¹⁸² İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 219.

Yaşlılık engeli mevcut iken ben onu (gençliği) hatırladım. Bunun üzerine gözyaşlarım durmadan akmaya başladı.

Şair beyaz saçın boyanmasıyla ilgili nazmettiği bir şiirinde saçın siyaha boyanmasının insandaki yaşlılık olgusunu kaldırmayacağını ifade etmiştir. Beyaz güvercini siyaha boyamanın onu bir kargaya dönüştürmeyeceğini söyleyerek bu durumu açıklamaya çalışmıştır.

يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ الْمَسْوُودُ شَيْبُهُ كَيْمَا يُعَدِّ بِهِ مِنَ الشَّبَّانِ
أَقْصِرْ فَلَوْ سَوَدَّتْ كُلُّ حَمَامَةٍ بَبَيْضَاءَ مَا عُذَّتْ مِنَ الْغُرَبَانِ¹⁸³

Gençlerden sayılmak için saçını siyaha boyayan adam !

Vazgeç bundan. Sen tüm beyaz güvercinleri siyaha boyasan da onlar kargalardan sayılmayacak.

Yiyecek Tasviri

İbnu'r-Rûmî'nin, hayatının henüz erken dönemlerinde aile bireylerini kaybetmiş olması ve sahip olduğu bazı özelliklerden dolayı çevresi tarafından dışlanması onu yalnız bir hayata sürüklemiştir. Bu yalnızlık duygusu, onu kendisi ile varlıklar hakkında düşünmeye, iç dünyası ile tabiatı karşılaştırıp aralarında bir birlik kurmaya sevk etmiştir. Belki de onun yalnızlığı, tasvir türünü içini rahatlatan bir eğlence türü olarak benimseyip tabiatı aslına tamamen uygun tablolar halinde yansıtmaya yol açmış olabilir. Örneğin o, ekmek yapmakla meşgul olan bir fırıncının eylemlerini adeta bir kamera ile kayıt altına alırcasına canlı ve hareketli bir şekilde tasvir etmektedir. Ebû Hilâl el-Askerî, bu şiirin yufka ekmek tasviri hakkında söylenen en güzel şiirlerden biri olduğunu söylemiştir.¹⁸⁴

يَدْخُو الرُّقَاقَةَ وَشَكَ اللَّحْمَ بِالْبَصَرِ مَا أُنْسَ لَا أُنْسَ خُبَارًا مَرَرْتُ بِهِ
وَبَيْنَ رُؤْيَيْهَا قَوْرَاءَ كَالْقَمَرِ مَا بَيْنَ رُؤْيَيْهَا فِي كَفِّهِ كُرَّةٌ
فِي صَفْحَةِ الْمَاءِ يُزْمَى فِيهِ بِالْحَجَرِ¹⁸⁵ إِلَّا بِمُقْدَارِ مَا تَنْدَاخُ دَائِرَةٌ

Daha önce uğradığım Fırıncıyı unutmadım, unutmam. O, nerdeyse göz açıp kapatıncaya kadar yufkayı açıyor.

O yufkayı onun elinde bir küre gibi görmekle ay gibi yuvarlak görmek arasında İçine taş atılan suyun yüzeyinde bir dairenin giderek yayılması kadar bir süre vardır.

¹⁸³ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 3: 527.

¹⁸⁴ Nevzat H. Yanık, *Arap Şiirinde Tasvir*, 202.

¹⁸⁵ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 2: 277-278.

İbnu'r-Rûmî her ne kadar cılız bir bedene sahip olsa da nazmettiği şiirlerden anlaşılacağı üzere yiyeceklerden kendini alıkoymayan ve yediği yiyecekleri de ustaca tasvir eden biridir. Onun sevdiği yiyeceklerden biri muzdur. Bir şiirinde muzun haddi hesabı olmayan güzelliklere sahip olduğunu dile getirmiştir.

لِّلْمُوزِ إِحْسَانٌ بَلَا ذُّوبٍ لَّيْسَ بِمَعْدُودٍ وَلَا مَحْسُوبٍ
يَكَادُ مِنْ مَوْعِدِهِ الْمُحْبُوبِ يَدْفَعُهُ الْبَلْعُ إِلَى الْقُلُوبِ¹⁸⁶

Muzun sayılamayacak ve hesaplanmayacak kadar günahsız iyilikleri vardır.

Sevilen konumundan dolayı nerdeyse yutak onu kalplere sevk ediyor.

Ramazan Ayı Tasvirleri

İbnu'r-Rûmî'nin ayrıca Ramazan ayıyla ilgili tasvirleri de söz konusudur. Halife Mutadîd'ın Ramazan bayramını tebrik etmek amacıyla yazdığı bir şiirinde Ramazan ayını ve orucu vasfetmektedir.

قَدِمَ الْفِطْرُ صَاحِبًا مَوْدُودًا وَ مَضَى الصَّوْمُ صَاحِبًا مَحْمُودًا
ذَهَبَ الصَّوْمُ وَ هُوَ يَحْكِيكَ نُسْكًَا وَ أَتَى الْفِطْرُ وَ هُوَ يَحْكِيكَ جُودًا¹⁸⁷

Ramazan bayramı sevilen bir arkadaş gibi geldi. Oruç övülen bir dost gibi gitti.

Oruç, ibadetleri sana anlatarak gitti, Ramazan bayramı sana cömertliği anlatarak geldi.

Yukarıdaki beyitlerinde Ramazan ayı ile Ramazan orucunu bir arkadaş gibi görüp güzel ifadelerle niteleyen İbnu'r-Rûmî bir başka beyitinde tam aksine hiç hoş karşılanmayan ifadeler kullanmıştır.

إِذَا بَرَكْتَ فِي صَوْمٍ لَقَوْمٍ دَعَوْتُ لَهُمْ بِتَطْوِيلِ الْعَذَابِ
وَمَا التَّبْرِيكُ فِي شَهْرِ طَوِيلٍ يُطَاوِلُ يَوْمُهُ يَوْمَ الْحَسَابِ
فَلَيْتَ اللَّيْلَ فِيهِ كَانَ شَهْرًا وَ مَرَّ نَهَارُهُ مَرَّ السَّحَابِ
فَلَا أَهْلًا بِمَانِعٍ كُلِّ خَيْرٍ وَ أَهْلًا بِالطَّعَامِ وَ بِالشَّرَابِ¹⁸⁸

Bir kavmin orucunu kutlarsan, onlara azabın uzaması için dua etmiş olursun.

Günü hesap günü gibi uzun olan bir ayda tebrik de neyin nesi!

Keşke ondaki bir gece bir ay olsaydı. Gündüzü de bulutlar gibi geçip gitseydi.

Bütün iyiliklere engel olana hoşgeldin demek yok. Hoşgelgin yemek ve içmek.

¹⁸⁶ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 266-267.

¹⁸⁷ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 703.

¹⁸⁸ İbnu'r-Rûmî, *Dîvân*, nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ', 1: 260.

SONUÇ

İbnu'r-Rûmî, Rûm asıllı bir baba ile Fars asıllı bir annenin evladıdır. Cılız bir bedene ve oldukça çirkin bir simaya sahip olan İbnu'r-Rûmî, sahip olduğu bazı fiziksel özelliklerinden dolayı rahatsız olmuş ve bunların her birini kusur olarak görmüştür. Sahip olduğu bu özelliklerinden dolayı bitkin ve karamsar bir ruh hali yaşamıştır. Olaylar karşısında çabuk sinirlenen ve kararlarını hızlıca değiştiren biri olmuştur.

Onu karamsarlığa sürükleyen sebeplerden biri de aile bireylerinin tümünü kaybetmiş olmasıdır. Henüz çocuk yaşlarda iken babasını, daha sonraki dönemlerde ise annesini, kardeşini, çocuklarını ve eşini kaybetmiştir. Yaşadığı bu acılar onun hayata bakış açısını olumsuz yönde etkilemiş ve buhranlı bir hal yaşamasına neden olmuştur. Aşırı karamsarlığıyla ön plana çıkan şair, bu özelliğinden ötürü kimi zamanlar dışarı çıkmaya cesaret bile edememiştir.

İbnu'r-Rûmî'nin divanında en çok göze çarpan şiir türleri hiciv, mersiye, tasvir ve medih olmuştur.

İbnu'r-Rûmî dünya hayatına meyleden biri olmuştur. Daha rahat bir hayat yaşama arzusuyla bazı seçkin insanları övmüş ve bu kişilerden caizeler ummuştur. Ancak övdüğü kişilerden beklediği itibarı bulamayan şair, nazmettiği methiyeler yerine hicivlere başlamıştır. Şiirlerinde medih yazma gayesini açıkça belirtmiş ve bir karşılık bulmaması halinde hicvedeceğinin sinyallerini de vermiştir.

İbnu'r-Rûmî yazdığı hiciv şiirleriyle Arap edebiyatının en usta hiciv şairleri arasına girmeyi başarmıştır. Kin, nefret ve öfke gibi duyguların hakim olduğu İbnu'r-Rûmî hiciv şiirlerinde çoğu zaman ağır bir dil kullanmıştır. Bazen sınırları aşip şiirlerinde sövgülere yer vermiştir. Sivri dilli olmasının yanı sıra nazmettiği bazı hicivlerde alaycı ve güldürücü üslubuyla ortaya çıkmıştır.

Aile bireylerinin vefatı üzerine kaleme aldığı mersiyelerde hissettiği hüznü ustaca aktarabilmiştir. Özellikle bir hastalık sonucu vefat eden oğlu Muhammed için nazmettiği mersiye Arap edebiyatının en iyi mersiyeleri arasına girmiştir. Annesi, kardeşi, eşi ve diğer çocukları üzerine mersiyeleri bulunan şair, babası için bir mersiye nazmetmemiştir. Bunun nedeni de babasının kendisi küçük yaşlardan iken vefat etmiş olmasıdır.

İbnu'r-Rûmî'nin ustalığı sadece hiciv ve mersiye alanıyla sınırlı kalmamıştır. Nitekim tasvir alanında inşad ettiği şiirler de alanın en iyi şiirleri arasına girmeyi başarabilmiştir. Özellikle yaptığı tabiat tasvirlerinde bu alanın ustası kabul edilen

Sanevberî'yi yakalayabilmiştir. Yiyecek-içecek, renk, şarap vb. konularda betimlemeler yapmıştır.

KAYNAKLAR

- ‘Abbâs Mahmûd el-‘Akkâd. *İbnu’r-Rûmî Hayâtuhu Min Şi’rih*. Kâhire: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1944.
- Aktan, Ali. “Mu’temid-Alellah, Ahmed b. Ca’fer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/387-388. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Alî İbrâhîm Hasan. *et-Târihu’l-İslâmî*. Kâhire: Mektebetu’n-Nahdati’l-İslâmiyye, ts.
- Apak, Adem. *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 4*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2020.
- Ayyıldız, Esat. *Klasik Arap Şiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Bozkurt, Nahide. *Abbâsîler*. Ankara: TDV Yayınları, 2021.
- Câhız. *el-Beyân ve’t-Tebyîn*. thk. Abdusselâm Hârûn. Kâhire: Mektebetu’l-Hâncî, 1998.
- Cerîr. *Dîvânu Cerîr*. Beyrût: Dâru Beyrût li’t-Tibâ’e ve’n-Neşr, 1986.
- Corcî Zeydân. *Târihu Âdâbi’l-Luğati’l-‘Arabiyye*. Kâhire: Hindâwî, 2013.
- Corcî Zeydân. *Târihu’t-Temedduni’l-İslâmî*. Beyrût: Dâru Mektebeti’l-Hayât, 1902.
- Def’u’l-Lâh Ca’fer Def’u’l-Lâh Muhammed. *Şi’ru’l-Hicâ’ Beyne Beşşâr b. Burd ve İbnu’r-Rûmî*. Hartum: Câmiatu’s-Sûdân li’l-‘Ulûm ve’t-Teknûlûciyâ, Külliyyetu’d-Dirâsâtî’l-‘Ulyâ, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi (Abbasiler Dönemi)*. Erzurum: Fenomen, 2021.
- Durmuş, İsmail – Çuhadar, Mustafa. “İbnü’r-Rûmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 186-188. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Durmuş, İsmail. “Methiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 406-408. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Ebû Hayye en-Numeyrî. *Şi’ru Ebî Hayye en-Numeyrî*. thk. Yahya el-Cubûrî. Dımaşk: Menşûrâtu Vizâreti’s-Sekâfe ve’l-İrşâdi’l-Kavmî, 1975.
- Enîs el-Makdisî. *Umerâu’s-Şi’ri’l-‘Arabî fi’l-‘Asri’l-‘Abbâsî*. Beyrût: Dâru’l-‘İlmi’l-Melâyîn, 1989.
- Gâzî Tuleymât – ‘İrfân el-Eşkar. *el-Edebu’l-Câhilî Kadâyâhu Eğrâduhu E’lâmuhu Funûnuhu*. Humus: Dâru’l-İrşâd, 1992.
- Hannâ el-Fâhûrî. *Târihu’l-Edebî’l-‘Arabî*. Beyrût: el-Matbaatu’l-Bûlisiyye, 1953.
- Hasan Halîfe. *ed-Devletu’l-‘Abbâsiyye Kıyâmuhâ ve Sukûtuhâ*. Kâhire: el-Matbaatu’l-Hadîse, 2017.

- Hüveydâ et-Tarîfî. *Melâmihi'l-Hayâti'l-İctima'iyye min Hilâli şî'ri İbni'r-Rûmî*.
Hartûm: Hartûm Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Lisans Tezi, 2009.
- İbnu'l-Cevzî. *el-Muntazam*. thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ – Mustafâ 'Abdulkâdir
'Atâ. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995.
- İbnu'l-Esîr. *el-Kâmil fî't-Târîh*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.
- İbn Hallikân. *Vefeyâtu'l-A'yân*. thk. İhsân 'Abbâs. Beyrût: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrût: Dâru Sâdır, ts.
- İbnu'r-Rûmî. *Dîvân*. nşr. Ahmed Hasan Besec. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002.
- İbnu'r-Rûmî. *Divan*. nşr. Ömer Fârûk et-Tebbâ'. Beyrût: Dâru'l-Erkâm, 2000.
- İbnu't-Tıktakâ. *el-Fahrî*. Beyrût: Dâru Sâdır, 2012.
- İbrâhîm Eyyûb. *et-Târîhu'l-'Abbâsî*. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Âlemî, 1989.
- İbrahim Sarıçam – Seyfettin Erşahin. *İslâm Medeniyeti Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 2021.
- İliyyâ Hâvî. *Fennu'l-Vasf*. Beyrût: Menşûrâtü Dâri's-Şarki'l-Cedîd, 1959.
- İliyyâ el-Hâvî. *İbnu'r-Rûmî*. Beyrût: Dâru'l-Kitabi'l-Lübnânî, 1980.
- Kur'an Yolu Meâlî*. çev. Hayrettin Karaman – Mustafa Çağrıçı – İbrahim Kâfi Dönmez
– Sadrettin Gümüş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Kübra Roşenfekr. “et-Tabiatu'l-Heyyetu fî Şî'ri İbni'r-Rûmî”. *Mecelletu'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye*. 2/13 2006.
- Merzubânî. *Mu'cemu's-Şu'arâ*. thk. Fârûk Eslîm. Beyrût: Dâru Sâdır, 2005.
- Mes'ûdî. *Murûcu'z-Zeheb*. Beyrût: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2005.
- Muhammed Abdu'l-Mun'im el-Hufâcî. *el-Hayâtu'l-Edebiyye fî'l-'Asrı'l-'Abbâsî*.
İskenderiyye: Dâru'l-Vefâ' li Dünyâ et-Tibâ'e ve'n-Neşr, 2004.
- Muhammed Mehdi el-Basîr. *Fî'l-Edebi'l-'Abbâsî*. Bağdat: Matba'atu's-Sa'dî, 1995.
- Muhammed Muhammed Hüseyin. *el-Hicâ' ve'l-Heccâ'ûn fî'l-Câhiliyye*. Kâhire,
Mektebetu'l-Adâb bi'l-Cemâmîz, 1948.
- Muhammed Sâmî ed-Dehhân. *el-Hicâ'*. Kâhire: Dâru'l-Maârif, 1957.
- Muhammed Süheyl Takkûş. *Târîhu'd-Devleti'l-'Abbâsiyye*. Beyrût: Dâru'n-Nefâis,
2009.
- Okay, M. Orhan. “Hiciv”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 447. İstanbul:
TDV Yayınları, 1998.
- Ömer el-Ferrûh. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2006.

- Özaydın, Abdülkerim. “Mühtedî Billâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/526. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Rekân es-Safedî. *İbnu’r-Rûmî eş-Şâ’iru’l-Muceddid*. Dımaşk: el-Hey’etu’l-‘Ammetu’s-Sûriyye li’l-Kuttâb, 2012.
- Suyûtî. *Târîhu’l-Hulefâ*. Katar: Vizâretu’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 2013.
- Suzan, Yahya. *Arap Şiirinde Hiciv*. Konya: Aybil Yayınları, 2012.
- Şevkî Dayf. *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*. Kahire: Dâru’l-Maârif, 2012.
- Taberî. *Târîhu’t-Taberî*. thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrâhîm. Kâhire: Dâru’l-Maârif, 1967.
- Toprak, M. Faruk. “Mersiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 215-217. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Tülücü, Süleyman. “Râî en-Nümeyrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Üstün, Mahmut. “Arap Şiirinde Temel Renklerin Anlamsal Boyutları ve Değişim Süreci”. *Darulfunun İlahiyat* 33/1 (Nisan 2022), 17.
- Yanık, Nevzat. *Arap Şiirinde Tasvir*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2020.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Abbâsîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/31-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.